

banka ve ekonomik yorumlar

Saygı Okurlarımız

Ekonomik Göstergeler

Ekonomik Yorumlar

Prof. Dr. Erdoğan Alkin
İbrahim Öngüt
Kemal Kurdaş
Prof. Dr. Mustafa A. Aysan
Prof. Dr. Zeyyat Hatiboğlu
Dr. Öztin Akgüç

Sermaye ve Kredileme Açısından
Bankalar ve İştirakleri

Dr. A. İhsan Karacan

Sermaye Piyasası

Doç. Dr. Ünal Bozkurt

İş Uyuşmazlıklarında Yönetimin
Karşılaştığı Çeşitli Sorunlar

İmren Aykut

Euromoney

Hülya Kabaalioğlu

Ayın Ekonomik Olayları

Doç. Dr. Yıldırım Kılış

Dış Yardım ve Türkiye'nin Ekonomik Dolitikası

EKONOMİK YORUMLAR

Eğer kaynak transferi ile ilgili sorunlar çözümlenirse, yirmibirinci yüzyılın başında Avrupa Birleşik Devletleri kurulmuş olacaktır.

Euromoney

duvarlarınızın
vazgeçilmez
dostu

**ÇANAKKALE
SERAMİK
fayansları**

banyo
ve mutfağınız
için

sıhhi

temiz

ucuz

dayanıklı

modern

renkli

KS

Çanakkale Seramik Fabrikaları A.Ş.

Karaköy, Tersane Caddesi, Hediye Sokak No. 4-6 Tel.: 43 03 55 (5 hat)

Aylık Dergi : Mart 1979

CHT . 16 Sayı : 3

banka ve ekonomik yorumlar

Sahibi

Ekonomik ve Sosyal Yayınlar
Anonim Şirketi adına :
Bülend Çorapçı

Yazı İşleri Müdürü .
Dr. Öztin Akgüç

Danışma Kurulu :

Erol Aksoy, Prof. Osman Fikret Arkun, Dr. Orhan Altan, Besim Baykal, Prof. Dr. Nasuhi Bursal, Mehmet Gün Çalığa, Ahmet Demirel, Kaya Erdem, Özhan Eroğuz, Oktay Ersoy, Prof. Dr. Cumhur Ferman, Dr. Emre Gönensay, Erhan Işıl, Halük Kabaalioglu, A. Nazif Keyman, Doç. Dr. Yıldırım Kılış, Kemal Kurdaş, Doç. Dr. Kemal Kurtuluş, Nuh Kuşçulu, Ergin Neng, Ertuğrul Soysal, Prof. Dr. Kemal Tosun, Prof. Dr. Baran Tuncer, Fikret Tunçer, Turhan Tümay, Doç. Dr. Gül G. Turan, Prof. Dr. Yüksel Koç Yalkın, Dr. Halük Ünal, Necdet Durakbaşı, Prof. Dr. Zeyyat Hatiboğlu, Ertan Özgür, Ziya Nebioğlu, Dr. Güngör Uras, Doğan Yalım.

İdare Yeri :

Cağaloğlu, Çatal Çeşme Sk. 17
Kat. 4, İstanbul, Tel: 26 34 11,

Fiyatı : 30 TL

Yıllık Abone : 360 TL.

Hesap Numaralarımız :

Ziraat B. Beyoğlu 768, İş B.
Türbe 1541, Akbank Türbe 4512.

Baskı : Bilmen Basımevi

Sevgili Okurlarımız,

Türkiye'nin kendi kaynaklarını harekete getirerek kalkınmasını sağlaması görüşü son günlerde ağırlık kazanmaya başlamıştır. Umit edilen dış yardımın gelmeyeceği veya istenen boyutlarda olmayacağı olasılığının kuvvet kazanması veya dış borçlanma ile devamlı olarak kalkınma hamlelerine devam edilemeyeceğinin anlaşılması, Türk ekonomisini yönetenleri sağlam, çıkışı olan bir yola doğru götürmektedir.

Anımsanacağı üzere Türk ekonomisinin bir bunalıma gireceği belirtilerinin ortaya çıkışından beri dergimizde yayınlanan yazılarda, tartışmalarda, Türk ekonomisi için çıkış yolları gösterilmeğe çalışılmıştır. Bugünlerde hazırlanmakta olduğu bildirilen ekonomik önlemler paketinin içeriği, dergimizde iki yıldır vurgulanan önlemlerin büyük bir bölümünü içermektedir.

Başbakan ve Maliye Bakanı halktan özveri istemektedir. Gözleyebildiğimiz kadarı ile sade vatandaş özveriye hazırdır; yeterli yükler adil ve dengeli bir şekilde dağıtılsın, yeter ki, özverinin karşılığında gelecek için bir ümit belirsinsin...

Ekonomik Yorumlar bölümümüzde yer alan tartışmalarda egemen olan görüş, Türkiye'nin ekonomisini disiplini altına alma koşuluyla, dış yardım almadan kalkınabileceğidir. Ancak sağlanabilecek bir dış yardım, alınacak istikrar önlemlerinin sevimsizliğini, katılığını bir ölçüde giderebilir. Ancak bu konuda kaygı, dış yardım sağlandıktan sonra, ciddi önlemler alınmasından vazgeçilmesi veya askıya alınmasıdır. Bu durumda Türkiye ekonomisine çekidüzen vermek fırsatını bir kez daha kaçırmış veya ertelemiş, zaman kaybetmiş olacaktır. İmkân bulunduğu sürece ve tutarda borçlanarak, geçici ve yapay ferahlık yaratmak, yükleri, sıkıntıları gelecek kuşaklara aktarmak sorumlulukları da gelecek hükümetlere atmak, şarkvari kurnazlık taşıyan ucuz bir politikadır. Türkiye bugün geçmişin bu ucuz politikalarının bedelini, ceremesini ödemektedir.

Çıkmazdan kurtulmada öncelik verilmesi gereken husus, enflasyonun hızının

kesilmesidir. Enflasyon, bugün Türkiye'deki sorunların baş kaynağıdır. Kaynakların kötü kullanımı, dış ödeme açıkları, gittikçe bozulan gelir dağılımı, enflasyonun doğal sonuçlarıdır. Enflasyon henüz iki rakamlı iken, iş büsbütün çığından çıkmadan kesinkes enflasyonla mücadele, verilmesi gerekli ilk öncelik olmalıdır. Enflasyon hızı, Güney Amerika ülkelerinde olduğu gibi üç hatta dört rakamlı olduğu zaman, ekonominin derlenip toplanması, çok daha güç, çok daha acılı olacaktır.

Enflasyon hızını kesmek çabaları ile birlikte, yapısal bozuklukları giderici politikalar da izlenmelidir. Alt yapı yetersizliği, tüketim, ara ve sermaye malları üreten sektörler arasındaki dengesizliği, ekonominin döviz kazanma konusundaki güçsüzlüklerini, büyük ölçüde vergi politikasından ve banka kredilerinin dağılımından kaynaklanan kıt üretim faktörlerinin kötü kullanımını giderici yatırım, vergi, dış ticaret, banka ve kredi politikaları saptanmalı, ısrarlı bir şekil-

de uygulamaya konulmalıdır.

Bugün Türk ekonomisini yönetenler, yaptıkları hatalar için değil, daha çok yapmadıkları işler için eleştirilmektedir. Umud, ancak köklü girişimlere başlanıldığının gözlenmesi ile devam eder. Ne değişti ki sorusunu soran vatandaşta bu kanı kökleşti mi, bir süre sonra ne yapılırsa yapılsın bu izlenimini değiştirmek olanağı tamamen ortadan kalkabilir.

Bankacılık sorunlarının güncellik kazandığı bu dönemde Sayın Dr. Ali İhsan Karacan'ın Banka İştiraklerine ilişkin yazısı ile, Sayın Hülya Kabaalioğlu'nun Euromoney'den yapmış olduğu derlemenin, bazı konulara açıklık getireceğine, ışık tutacağına kuşku yoktur.

Okurlarımızdan, dergimize ilişkin olarak gelecek tepkilerin, önerilerin, daha iyiye ulaşma konusunda bir itici güç olacağı şüphesizdir. Okurlarımızın tepkileri, istekleri, dergimize yön verilmesinde etkili olacaktır.

Saygılarımızla,
Dr. Öztin AKGÜÇ

EV
sahibi olmak
SİZİN DE
hakkınızdır

YUVA
hesabımızla
EV
edinmenize
yardımcıyız
eserlik tasarruf bankası

EMNİYET
SANDIĞI

EKONOMİK GÖSTERGELER

Ahmet S. TALU

T.C. Merkez Bankası	1976	1977	Kasım 1978	Aralık 1978	Ocak 1979
Altın ve döviz mevcudu (milyon \$)	991	547	845	646	559
Tedavüldeki banknotlar (milyon TL.)	52061	77881	114087	113662	112954
Hazineye kısa vadeli avans (milyon TL.)	21739	45178	59671	56639	61202

Bankalar (milyon TL.)

Toplam mevduat	162845	213261	252585	259874
Vadesiz ticari	44977	63027	73021	78521
Vadesiz tasarruf	63595	83873	96617	99001
Vadeli tasarruf	33814	39378	51732	51707
Diğer mevduat	20459	26983	31215	30645
Toplam krediler	183762	231476	277080	279607
Tarım kredileri	37423	46623	51103	50528
Sanayi kredileri	6385	8499	13769	13286
K. Esnaf ve sanatkâr kredileri	6293	9516	13013	13408
İpotek karş. krediler	5401	6476	7374	7573
Muhtelif krediler	128260	160362	192821	194812

Fiyatlar (1963 = 100)

Toptan eşya fiyatları (İ.T.O.)	392.6	504.3	904.7	945.3	981.3
Geçen yılın aynı dönemine göre % değişme	17.3	28.5	55.5	59.2	58.8
Yılbaşına göre % değişme	49.3	56.0	61.9
Bir önceki aya göre % değişme	3.4	4.5	3.8
İstanbul geçinme indeksi (İ.T.O.)	381.7	498.4	1010.5	1057.2	1094.8
Geçen yılın aynı dönemine göre % değişme	16.7	30.6	69.4	73.9	76.0
Yılbaşına göre % değişme	64.3	71.6	78.0
Bir önceki aya göre % değişme	3.4	4.9	3.6

Dış Ticaret (milyon \$)

İthalât	5129	5796	3989	4599
İbracat	1960	1753	1907	2288
İş,î dövizleri	983	982	884	983

(*) Rakamlar yıl ve ay sonları itibarıyla kümülatiftir.

SİZE HİZMET BİZİM GÖREVİMİZ

SİZE HİZMET BİZİM ZEVKİMİZ

**ANADOLU
BANKASI**

ekonomik yorumlar

Katılanlar : Prof. Dr. Erdoğan ALKİN (Öğretim Üyesi), Dr. İbrahim ÖNGÜT (T. Sınai Kalkınma Bankası Gn. Müd. Yardımcısı), Kemal KURDAŞ (Eski Maliye Bakanı), Prof. Dr. Mustafa A. AYSAN (Öğretim Üyesi), Prof. Dr. Zeyyat HATİBOĞLU (Öğretim Üyesi)

Yöneten : Dr. Öztin AKGÜÇ

AKGÜÇ — Bugünkü tartışacağımız konuları şu başlıklar altında toplayabiliriz. Türkiye dış yardım sağlayabilir mi? Yeterince sağlayabilir mi? Hangi koşullarla sağlayabilir? Sağlanacak dış yardım Türkiye'nin temel sorunlarını çözebilir mi ve Türkiye dış yardım almadan kalkınma hamlelerine devam edebilir mi? Bu konudaki görüşlerinizi rica edeceğim. Sayın Hatiboğlu ilk olarak sizden rica edeyim bu konudaki görüşlerinizi

HATİBOĞLU — Teşekkür ederim sayın Akgüç. Bu dört sorunuz üzerindeki düşüncelerimi kısaca belirtmeğe çalışacağım. Bunun yanısıra Türkiye'de son aylarda oluşmakta bulunan çok önemli

bir olaya değinmek isterim. Benim kanımca Türkiye dış yardım sağlayabilir. Sorunun cevabı son derecede basittir. İkincisi Türkiye'nin politik baskı aracı ile sağlayabileceği dış yardımların ya çok kısıtlı olacağına yada bunların çok büyük tavizler vermek suretiyle alınabileceğine inanıyorum.

AKGÜÇ — Sayın Hatiboğlu, tavizler derken acaba politik, yoksa ekonomik ödünlerimi mi kastediyorsunuz?

HATİBOĞLU — Politik tavizlerden bahsediyorum. Çünkü politik yardımlardan bahsettiğimize göre çok ağır politik tavizler olabilir. Konuyu politik taviz

verilsin mi verilmesin mi şeklinde tartışılmak istemiyorum. İyidir veya kötüdür demek istemiyorum ama herhalde politik yardımlar ancak politik tavizlerle olur. Sonra Türk ulusunun kendine has bir önemli özelliği var. Bu memleket, pekçok ülke gibi sözünü tutmayan, çabucak çark eden bir karaktere de sahip değil, yani bir defa bir söz verince bu memleket o sözden dönmesi son derecede zordur. O bakımdan ben politik yardımların çok dikkatlice kullanılması zorunluğu bulunduğuna inanıyorum. Yani şu veya politik ödünü vererek dış yardımı sağlıklılm işimizi görelim, ondan sonra sırt çevirelim belki de pragmatik bir çözüm yoludur ama Türk ulusunun bu şekilde hareket etme olanağı benim kanımca son derecede kısıtlıdır. Üçüncü sorunuz dış yardımlar temel sorunlarımızı çözebilir mi? Benim kanımca dış yardımlar temel sorunlarımızı kesinlikle çözemez. Çok basit bir örnek vermek istiyorum. 1970'lerde Türkiye'nin dış kaynakları büyük ölçüde gelişti, hatta dış yardımlara göre birazcık daha da sağlıklı bir biçimde gelişti yani özellikle işçi dövizlerinden. Buna mukabil dış yardımlar Türkiye ekonomisine sağlık değil tam bunun aksine çok sıkıntılı bir durum getirdi. Üçüncü sorunuza cevabımı bir kere daha tekrarlayım. Yalnız dış yardım almak suretiyle Türkiye'nin sorunlarının çözümlenebileceğini kesinlikle inanmıyorum. Dördüncü soru da dış yardım almadan kalkınma olabilir mi?

Bu söz son zamanlarda politik edebiyatımıza biraz hatta bir ölçüde fikir edebiyatımıza da girmiştir. Çok da kesin cevaplar veriliyor buna. Deniliyor ki biz kendi kendimize yetersiz, dış yardım almak iyidir ama, almasak da ekonomimizi yürütebiliriz. Benim bu sorunuza da cevabım son derece kesin. Türkiye mevcut şartlarda dış yardım almadan kesinlikle bu günlerini geçiremez. Yani üç ve dördüncü sorularınızı bir arada mütalâa etmek gerekiyor. Dış yardımlar temel sorunlarımızı halledemez ama bunun yanında da dış yardım almadığımız takdir-

de Türkiye değil temel sorunlarını bugünün acil sorunlarını da çözemez, halledemez. Yalnız bu sorularınızı birazcık daha açmamıza bir ölçüde belki yardımcı olacak bir konuyu ben, açıklıkla belirtmek istiyorum. Benim kanaatimce Türkiye'de son üç beş ay içinde ekonomimizin bugüne kadar hiç alışmadığı ve Türkiye'de hiç konuşulmayan, ne bizim yani Türkiye'de bu meseleleri düşünen Türk iktisatçılarının aklına gelen. Hatta dünya literatüründe dahi tartışıldığını görmediğim çok önemli bir olay ortaya çıktı. Bu olayı ortaya koymadan Türkiye'de dış yardımların önemini anlamak, değerlendirmek benim kanaatimce çok zor. Eğer müsaade ederseniz bu konudaki düşüncelerimi belirtmek istiyorum. Şimdiye kadar bir ülkenin özellikle Türkiye'nin dış kaynaklar bulamaması o ülkede bazı darlıklar ortaya çıkarıyordu. Bazı mallar bulunmuyordu. Bu darlıklar, o malların fiyatında önemli artışlar meydana getiriyordu veya bazı mallar da çok cüzi bir ölçüde bulunabiliyordu. Halbuki durum şimdi bundan epeyce farklı. Türkiye'de dış kaynak bakımından önemli problemler var. Buna mukabil Türkiye'de dış kaynak bulunmaması dolayısıyla ortaya çıkması gereken darlık meydana gelmedi. Bu nokta son derece önemli. Dış kaynak bulunmuyor ve bu da bir takım darlıklar ortaya çıkarıyor ve bunun ekonomi politikliğini de biz gayet güzel biliyoruz. Ancak şimdi bunun ilerisinde bir olayla karşı karşıya geliyoruz. Darlıklar var, dış darlıklar var fakat bir takım mallar da bulunuyor. Fakat burada başka bir önemli hâdise oluyor, Türkiye ekonomisinin, Türkiye fiyat sisteminin yapısını, temel fiyatlarını örneğin tütün, pamuk, petrol hatta ekmek fiyatlarını belirleyen 25 lira dolayındaki döviz kuru varken, bir de bakıyorsunuz ki döviz kuru karaborsada 40 lira onun da fiyatlarına yansımaları birçok mal yüz lirayı buluyor, böyle bir sistemde Türkiye'de pek çok mallar bulunuyor. Pek çok sanayi ve Sayın Kurdaş'ın oligarşik sanayi diye nitelendirdiği bazı sanayi üni-

teleri doların maliyeti 100 lira da olsa bu çeşit dövizden yararlanarak faaliyetini yürütüyor. Şimdi bu ikili fiyatın ortaya çıkmasını ne teorik olarak biz biliyoruz ne de Türkiye bugünleri, daha önce yaşadık. Benim kanaatimce, Türkiye'de bugüne kadar konuştuğumuz, üzerinde durduğumuz önemli olayın yanında işte bu ikinci olay var. Bu ikinci olay yani ikili fiyat, Türkiye ekonomisinde zaten mevcut bulunan büyük çarpıklıkları büyük ölçüde arttıracak nitelikte bir olay. O bakımdan bu meseleyi çok iyi konuşmak, tartışmak lazım geliyor. Türkiye'de ikili bir fiyat sisteminin işleme imkanları nerelerdedir, bu ikili fiyat sistemi Türkiye ekonomisini nereye götürür ve bu ikili fiyat sisteminin sonuçları ne olabilir? Şimdi bunu biraz önce sormuş olduğunuz dört soruya bağlamak icabederse, şöyle düşünmek istiyorum. Türkiye, önümüzdeki günlerde şu veya bu biçimde önemli bazı ayarlamaları yapmaksızın önemlice bir döviz girişine sahip olsa bile acaba bu önemli döviz girişi şu ikili fiyat sistemini ne derecede ortadan kaldıracaktır? Bu döviz girişi sözünü etmiş olduğumuz ikili fiyat sistemini birazcık daha artırıp bazı sanayi kollarının muhtemelen daha iyi işletebilecek hale getirecektir ama, bu ikili fiyat sisteminin gelişmesine, serpilmesine bir miktar daha olanak verecek olursa, problemimiz benim kanaatime göre daha da ağırlaşır.

AKGÜÇ — Affedersiniz, acaba üç milyar dolar dolayında bekleyen transferlerin bir bölümü yapılırsa bu ikili fiyat sistemi ka'kar da tek fiyat sistemine dönüş mümkün olabilir mi?

HATİBOĞLU — Çok teşekkür ederim. Son derecede tabii yerinde bir soru. Benim kanaatimce, Türkiye'de düşünebileceğimiz oranlarda yani iki milyar dolar seviyesinde bir yardımın yarın geleceğini farzetsek ve bekleyen transferlerin önemli bir bölümünün yapılacağını düşünecek olsak dahi, bunun etkisi,

önemli ekonomik düzenlemeler yapılmadığı takdirde, sözünü ettiğimiz mevcut şartlar altında eğer Türkiye ekonomisi benim gördüğüm gibi ise, ikili fiyat sistemini ortadan kaldıracak hatta azaltacak nisbetlerde olmayacaktır. Belki üç beş ay için küçük bir düzelleme meydana gelebilecektir. Şu bakımdan söylüyorum. Türkiye ekonomisi iki milyar dolar tutarında ihracat yapıp 4-5 milyar dolar ithal edebilme olanağına sahip olduğu müddetçe bu olay, ikili bir sistemin gelişmesine sebep olacaktır. Efendim, müsaade ederseniz bu konuyu şöyle açmak istiyorum. 1977 senesini düşünelim en büyük dış ticaret açığı o yılda oldu. Türkiye'nin ihracatı ile ithalâtı arasında 4 milyar dolar gibi çok önemli bir fark vardı. Fakat bu farka rağmen bu ikili sistem Türkiye'de olmadı. Markın faraza o zamanlar resmî kur'u diyelimki 10 lira ise karaborsada 11 lira 12 lira oluyor. Ayrıca o 12 liranın da bunu kullanan sanayiciye intikalinde de büyük marjlar meydana gelmiyordu. Bu bakımdan buyüncü olayı o zamanlar yasamamıştık. Yani 1977 senesine kadar ithalât ile ihracat arasındaki büyük fark, bu ikili fiyat sisteminin gelişmesi üzerinde çok büyük etki yapmamakta idi.

AKGÜÇ — Çünkü transfer yapabiliyor, gerekli kaynağı buluyorduk değil mi?

HATİBOĞLU — Tabii, çünkü resmî kanaldan transfer kaynağı buluyorduk. Bunun iki tane göstergesi var benim kanaatimce, bir tanesi Markın resmî fiyatı ile gayri resmî fiyatı arasındaki fark. O zamanlar Markın resmî kuru 8 lira iken 11-12 lira oluyordu karaborsa fiyatı. Halbuki şimdi Mark 14 lira gayri resmî fiyatı 23 lira oluyor hatta bence 14 lira ile 23 lira arasındaki 9 lira da bir yerde çok önemli değil, ayrıca o 23 lira ile gelen ithalâtın birdenbire bir o kadar daha fiyatların üzerine koyması. Bugün meselâ pekçok yedek parça getiren kişinin en büyük endişesi, diyorlar ki biz yedek par-

çayı bir dolar 120 lira civarlarında alıyorduk şimdi ne kadar iyi giderse gitsin, ne kadar güzel satış yapabilirsek yapalım, ne yaparsak yapalım, yarın öbürgün bu rakam, Dolar 25 lira iken 250 liraya geldiği anda bu işleri götüremeyiz. Şimdi buradan bir noktaya atlamak istiyorum. Pekçok kişi, IMF'nin tedbirlerinin şu tablodaki yerini son zamanlarda konuşuyorlar. Kanaatimce Türkiye'nin problemlerini iki aşamada görmek icabederse bu aşamaların ilki bir kere IMF'le çok iyi bir diyalog kurmaktır. Türkiye'de gerek hükümet, gerek muhalefet, gerek basın, gerek sağcısı gerek solcusu herkes IMF'in aleyhinde konuşuyor. Bunun çok küçük istisnası var. IMF'in tavsiyelerinin yerinde ve doğru olduğunu söyleyen kişiler dahi bunları yazarken, söylerken korkarak yazıyorlar, onların yazılarını da okuduğunuz zaman acaba öyle mi diyor, böyle mi diyor diye tereddüte düşüyorsunuz o kişileri tanımasanız iki türlü yoruma da müsait yazıları. Şimdi bu diyalogu kurmak lâzım geliyor. Bu birinci aşamada, «IMF Türkiye'nin aleyhinde, Türkiye'yi Amerika'nın yahutta Batının bir kolonisi yapacak şekilde düşündür» havasını Türkiye'den öncelikle kaldırmak lâzım. Bu meselenin birinci aşaması. Aslında benim kanaatim o ki, IMF ve Batılı uzmanlar, Türkiye ekonomisini Türkiye'de yerleşmiş kamuoyundan çok çok daha iyi görüyorlar. Fakat benim kanaatim, onların tavsiyeleri dahi Türkiye'nin içinde bulunmuş olduğu ekonomik durum açısından yeterli değil. Onların işte 2-3 tane önemli tavsiyesi var. Yüzde 30-40 oranında devalüasyon yapın diyorlar. Efendim, ücret artışlarını bir ölçüde durdurun diyorlar, KİT'lerin zararlarını ortadan kaldıracak çeşitli tedbirler, bu arada fiyat artırması gibi tedbirler söylüyorlar. Benim kanaatimce bu öneriler Türkiye'nin problemlerini halledecek seviyelerde değil. Ancak asgari olarak buradan işe başlamak lâzım fakat bunun gerisinde daha etkili tedbirler almak politikalar izlemek gerekli.

AKGÜÇ — Herhalde klâsik istikrar tedbirleri öneriyor IMF.

HATİBOĞLU — Bu konuda asgari müşterekte anlaşmak lâzım. Türkiye ekonomisine yön verenler, Türkiye ekonomisine ilişkin kamuoyunu oluşturanlar bu kadar basit bu kadar yumuşak tedbirleri dahi almakta tereddüt ederken bunun ilerisinde olması gereken tedbirleri nasıl alacağız? Ben bunu doğrusu bilemiyorum.

AKGÜÇ — Sayın Hatiboğlu, Türkiye'de bazı önlemlerin alınmasında en önemli darboğaz politik nedenler, kaygılar oluyor. Özellikle, istikrar önlemlerinin Türkiye'de işsizliği artıracığı ve ilk aşamada fiyatları büyük ölçüde yükselteceği kaygısı ile politikacılar bu önlemleri almaktan kaçınıyorlar. Herkes koro halinde şunu söylüyor kurtulmak için acı ilâç içmek lâzımdır diyorlar fakat acı ilâcın içilmesi gerektiği zaman herkes bu ilâci içmekten kaçınıyor. Galiba Türkiye'de temel sorun da burada düğümleniyor.

HATİBOĞLU — Müsaade ederseniz bu konudaki düşüncelerimi de söylüyeyim. Benim kanaatimce Türkiye'de fiyatlar nasıl olsa artıyor. Yani 1978 senesinde Türkiye etkili istikrar tedbiri almadı. 1977'de de almadı. Türkiye tarihinin bildiğim kadarı ile de en büyük fiyat artışı 1977 ve 1978 yıllarında oldu. Bu korku tamamen bir umacı mahiyetindedir. Yani çocukları cinlerden perilerden na il korkuturlarsa Türkiye'de bir takım insanlar da bu şekilde korkutulmuşlardır. Ben buna kat'iyyen inanmıyorum. İşsizlik meselesine gelince, efendim Türkiye'deki işsizlik sorununu çok daha geniş boyutlar içinde düşünmek gerekiyor. Türkiye'deki işsizlik meselesini çok kısa vadeli ve bir iki yıllık dönemler içinde düşündüğünüz takdirde son derecede anlamsız sonuçlara varırız. Şunu söylemek istiyorum, yapmış olduğum şahsi hesaplara göre 1978 senesinde Türkiye'de 6 mil-

yonu biraz aşan insan istihdam ediliyor tarım dışı kesimlerde. Bugünü izleyen 10-15 sene içinde tarım dışı kesimlerde ikinci bir 6 milyon insanın istihdam edilmesi gerekiyor. Yani şimdi Türkiye'deki işsizlik ne kadar ise 2,5 milyon diyelim. Önümüzdeki 10 ilâ 15 sene içinde tarımsal olmayan kesimlerde ikinci bir 6 milyon insana iş veremediğiniz takdirde Türkiye'de önemli işsizlik sorunu çıkacak. Bugünkü işsiz sayısı en az iki misli artacaktır. Yani şunu söylemek istiyorum. Türkiye'deki işsizlik meselesini istikrar tedbirleri, KİT'lerin istihdam politikası, likidite darlıkları, IMF tavsiyelerine uyup uymama gibi çok kısa perspektifle ele aldığınız takdirde asıl önemli problemi nasıl çözeceğiz? Bir tabir vardır yabancı dillerde ağacı görmekten ormanı kaybediyorsunuz. Ciddi istikrar tedbirleri alırsanız belki 3 ay için 5 ay için bir takım problemler olacaktır. Benim kanaatimce o da olmayacaktır. Ben ona da inanmıyorum. Ama burada tartışmak istemiyorum Çok zor bir konu. Ama asıl önemli olan konu şu, Türkiye'yi geniş bir perspektif içinde gördüğümüz takdirde, Türkiye, kuruluşundan bu yana 600 yılda tarımsal olmayan kesimlerde 6 milyon insana iş bulmuştur. Halbuki önümüzdeki 15 senede ikinci bir 6 milyon insana iş bulmak zorundadır. Meseleye bu açıdan baktığımız takdirde, eğer şimdi alacağımız istikrar tedbirleri, bu sene için değil de önümüzdeki 3 ya da 4 yıl içinde istihdamı artırıcı yönde ise o zaman onları almak lâzımdır. İstikrar tedbirinin anlamı şu, benim anladığım kadarı ile, Türkiye'nin ihracatının artırılması ancak büyük ölçüde bir istikrar tedbirleri alınmasıyla mümkün olur. Türkiye'nin ihracatının artırılmasının da tek bir anlamı ve yolu vardır o da daha fazla emek kullanılan malların üretilmesi şeklindedir. İstikrar tedbirlerinin, sermaye maliyetini artırmak, üretimde kapital yoğunluğunu azaltmak gibi etkiler doğuracağı söylenebilir. Bu ve benzeri sorular Türkiye'de sorulmakta ve tartışılmaktadır.

AKGÜÇ — Ben de size katılıyorum. Tabii bunu tartışabiliriz. Türkiye'de şimdiye dek izlenmiş olan politika, ülkede işsizliği devamlı hale getirmek tehlikesi taşımaktadır. Böyle bir politika işsizliği çözmemiyor bilakis ağırlaştırmak tehlikesi taşıyor. Çok kısa vade'î görüşler, Türkiye'de kaygımız odur ki, işsizliği devamlı bir süreç haline getirecek ve git-tikçe büyüyen bir işsizliğe yol açabilecektir.

KURDAŞ — Ben sorunu bir kere genel bir platforma çıkarmak istiyorum. Ekonomik kalkınmasını dış yardıma dayandırmak veya ekonomik kalkınmada dış yardıma önemli bir rol vermek açısından Türkiye, yakın tarihinde iki önemli dönemden geçmiştir, denilebilir. Birinci dönem, kurtuluş savaşından sonra 1950'ye kadar olan dönemdir. Bu dönemde Türkiye kalkınma stratejisini -tabii o zamanlar kalkınma gibi terimler kullanılmıyordu- ekonomik politikasını dış yardımsız kalkınma esasına dayamıştır. Lozan'da İsmet Paşa'ya Lord Curzon ifade ettiği, bir gün bizden yardım isteyeceksiniz o zaman eski faturaları karşınıza çıkaracağız» tezinden de ürkerempyalist aleme mücadele vermiş insanların psikolojisi içinde dış yardımsız kalkınma modeli. 1923-1950 arasında ana model olmuştur denilebilir. Bu dönemde Türkiye yalnız dış yardım almamakla kalmamış bilakis Osmanlı borçları için dışarıya net bir ödeme, kaynak transferi de yapmıştır. Bu döneme baktığımız zaman görüyoruz ki dıştan net bir kaynak alınmasına hatta 1929'lara kadar gümrüklere hakim olunamamasına ve ekonomide bir tek teknik birikim olmamasına rağmen başlangıcında ve 1930'lardan sonra da dünya buhranının olumsuz etkilerine karşın Türkiye, o dönemde, o dönemin ölçülerine göre dünyanın en önde gelen kalkınma hızlarından birini sağlamıştır. Bu Türkiye bakımından iftihar edilecek bir dönem, kalkınma hızı üst üste % 4 olmuştur ki o dönemde % 4'e kalkınabilen

başka bir örnek yok gözüküyor. Söz konusu dönemde de plânlı bir kalkınma modeli denenmiş ve yüzde yüzde yerine getirilmiş; buna rağmen dış borçlanılmamış daha da ilgi çekicisi, genel fiyat seviyesinde bir yükselişte olmamış hatta düşme olmuş yani istikrar içinde kalkınma sağlanmıştır. İçe fazla dönük olmuşlar genel fiyat seviyesini de düşürmüşler, belki o açıdan Mustafa Kemal dönemi biraz tenkit edilebilir. İstikrara dönük bir ekonomi politikası biraz daha genişletici olabilirdi fakat izledikleri model, dış yardımsız istikrar içinde ve hızlı bir kalkınma modeli olmuş. Bu modelin 1950'den sonra Türkiye'de tamamen değiştiğini görüyoruz. Terkedildiğini söylemiyorum çünkü bu değişimede ben şuur olduğu kanısında değilim. Türkiye 1950'den sonra günümüze kadar bütün ekonomik politikasını dış yardım temeline veya dış yardıma müracaat ihtimaline göre düzenlemiştir. Bu düzenleme şuurlu olmamıştır. Benim kanım, dış yardıma dayanma politikasının başlangıcı Türkiye'de izlenen enflasyonist politikadır. 1950'den sonra çok partili rejimin atmosferi içinde politikacılar hızlı bir enflasyonist genişleme hamlesine girişmişlerdir. Tabii bunu, kalkınıyoruz, kalkınacağız, kalkınma hamlesi» gibi adlar altında sahnelemişlerdir. Fakat şiddetli bir enflasyonist genişleme vardır 1950 seçiminin hemen sonrasında. Bu genişleme hamlesiyle birlikte döviz kurunda sabit bir kur politikası izlenmişlerdir. Bu iki faktör birleşince ve bir de buna Türkiye'de 1950 başlarında uygulanan liberasyon eklenince kısa bir dönem içinde bütün döviz rezervleri tüketildi, dışarıya karşı bugüne çok benzer biçimde ariyere denilen ödenmemiş gönülsüz dış borçlar birikti ve bunun sonucu 1954'lerde Türkiye bugünküne çok benzer bir darboğaza girmiş oldu. Bugünkü durum aslında 1954'ün bir büyüteç altında büyütülmüş bir modelidir. Ve aynı politikanın eseridir. Sorumsuz savurgan bir enflasyonist politika yanlış kur politikasının eseridir. Bu politika, günah-

larını dış yardıma dayanarak affettirme, dış yardım sayesinde günahlarını geçiştirme ve mümkün olursa gelecek hükümetlerin sırtına yüklenme politikasıdır. Bu tutum günümüzde de devam etti. Bu açıdan 1973 yılı Türkiye için bir dönemeç noktasıdır. Plânlı dönemde 1973 yılına kadar Türkiye enflasyonist politikasında bir derece itidale sahip idi. 1973'den sonra bütün bu itidal kaybedilmiştir. Tabii 1960-1970 döneminde ekonomide yapılan hatalar aslında bünyeyi de zayıflatmıştı. 1973 seçimlerinden sonra politikacılar üstlerinden her türlü kontrolün kalktığı düşüncesiyle hızlı bir enflasyonist politika izleyince dış alemdeki petrol fiyatları da buna eklenince Türkiye tam bir yıkıma girmiştir. Ve kur politikasında eski hatalar tekrarlanmıştır.

HATİBOĞLU — Sayın Kurdaş, acaba Türk yöneticileri ders almasını bilmezler mi?

KURDAŞ — Çok ilgi çekici bir soru. Benim kanaatimca ders almasını bil-seler dahi alamazlar. Yani bugünkü çoğulcu politik düzen içinde en kolay politika enflasyon politikasıdır. Her isteyene istediği verilir kimse fedakârlığa davet edilmez böylece de enflasyon politikası izlenir. Bu politikanın dış ödemelerdeki neticesi de, kur ayarlanmıyarak dışa daha açık deyişle dış yardıma aksettirilir. Dış yardım alınırsa veya döviz rezervleri varsa bu hatalar gizlenir. Onun için Türkiye, dışardan borçlanma imkânı olduğu veya mevcut döviz rezervi olduğu sürece, bugünkü politik çerçeve içinde sorumlu, istikrara dönük, dış yardım almadan hızlı kalkınmaya yönelik, ciddi tedbirleri içeren bir politika izlemeye girişemez. Bugünkü dış ödemelerdeki bunalım, bizim politik sistemimizin bünyesi ile yakından ilgilidir. Eskiden bu davranış üzerinde bazı etkiler vardı. Meselâ 1950-1960 döneminde Mustafa Kemal dönemi deneyinin, 1960-1970 döneminde de hem 27 Mayıs devriminin

hem de bir askeri müdahale ihtimalinin bu davranış üzerinde frenleyici etkileri vardı, 1973'den sonra bu frenleyici etkilerin de ortadan kalktığı görülmektedir. Türkiye'de enflasyonist gerçekçi olmayan bir kur politikasından doğan dış ticaret açıkları ve bunun gerektirdiği dış borçlanma politikası hem kolay, hem akıllı davranılırsa suçu senden sonrakine aktarılabilir bir politikadır ve bu açıdan da bugünkü sistem içerisinde politikacılar geçmiş hatalardan ders almazlar. Aynı oyunu hepsi tekrarlamak eğilimindedir, tekrarlarlar. Tekrarlamayan olursa tekrarlamadığı için olur. 1978 yılında böyle bir dönem yaşadık. 1978 yılında hükümet, imkânlar tükendiğinden yani döviz bittiğinden o eski politikaları tekrarlamadı. Fakat o eski politika, politikacı açısından o kadar caziptir ki 1978 yılında da Türk Hükümeti tedbir alıyor görünüp tedbir almadı. Enflasyonu savurganlığı önliyeceğim deyip enflasyonu ve savurganlığı eski dönemlerin çok üstüne çıkardı. Binaenaleyh ben dış yardımla kalkınma modelini, sorumsuz iktidarların ekonomik politikaya hakim olmasının doğal bir tercihi ve sonucu olarak değerlendiriyorum. Şöyle bir özet yapayım. Türkiye'nin 1950'den bu yana dış yardıma dayanarak kalkınma modelini uygulaması Türk ekonomisi üzerinde tabii çok olumsuz etkileri oldu. Bu dış yardıma dayanarak kalkınma modeli, Türkiye'de evvela sun'i bir kur politikasının devam ettirilmesine olanak sağladı. Daıma fazla değerlenmiş sun'i bir kur. Bu kur politikası Türkiye'de sanayiın teşekkülünde çok çarpıtıcı, geciktirici etkiler yaptı. Gene böyle bir kur politikası, Türkiye'ye döviz getirici sektörlerde büyük bir atalete, hastalığa, geriliğe yol açtı. Böylece biz bu dönemde kendi imkânlarımızla kazanacağımız uovizi bir tarafa atıp, dışarıya el açan bir politika izlemiş olduk. Şimdi bu başlangıçtan sonra şunu ekliyeyim ben bu politikalara 1955'lerden itibaren şiddetle itiraz etmişimdir. O yüzden ileri giderek dış yardımsız kalkınma modelini ısrar-

la savunmuşumdur. 1964'de yayınladığım bir yazının başlığı da «Dış yardımsız kalkınma» idi.

AKGÜÇ — Sayın Kurdaş, Sayın Hatiboğlu ile bir noktada birleşiyorsunuz. Sayın Hatiboğlu, uzun vadede Türkiye'nin sorunlarını dış yardımın çözemeyeceğini söylüyor, ancak kısa vadede, anladığım kadarı ile, bir dış yardımı gerekli görüyor.

KURDAŞ — Ben onda bile biraz daha sertim. Şöyle söyleyeyim, bugün mevcut dış borçlar ertelenir ise Türkiye pekalâ önümüzdeki yıl cari işlemler dengesini dengeli tutacak bir ekonomik politikayı hedef alabilir. Yani dış borçlarının seviyesini yükseltmeden fakat eski borçları için net bir ödeme yapmadan, net bir dış kaynak transferi de yapmadan cari işlemlerini dengeli tutacak bir hedefi esas alabilir. Politikasını ekonomik politikasını ona göre düzenleyebilir Türkiye'nin bugün içinde bulunduğu çıkmazdan kurtuluşu için çeşitli alternatifler görüyorum. Bunun en makûlü vatan-daşa biraz külfet yükliyecek fakat uzun vadeli en hayırlı sonuçları verecek şekli, 1979 yılından itibaren dış ödemelerimizde cari işlemlerde dengeyi esas alan yeni borçlanmaya gitmeyen ama net borçta ödemeyen, mevcut borçları aktaran bir modelin geliştirilmesidir. Tabii bunun yanında böyle bir model esas alınmakla beraber bir miktar dış yardımla bu modeli hafifletmek, yumuşatmak olanakları da vardır. Fakat ben, politikacılar dış yardım olanağı belirlediği zaman bizim burada konuştuğumuz şekilde ufak yardımla bu modeli yürütünüz tezinin hemen terkedileceği kanısındayım. Bu konuda 30 yıllık deneme, tecrübeme dayanarak bunu kesinlikle söylüyorum. Onun için ben Türkiye'nin bu dönemde yeni borç almadan dış ödemelerini dengeye getirecek bir ekonomik politikayı izlemesinin mümkün olduğunu söyleyebilir ve öneririm. Böyle bir politika, tabii Türkiye'yi dışa açacak bir politika

dır. Böyle bir politika için, Türkiye'nin döviz kurundaki çarpıklığı köklü biçimde değiştirmek gerekir ve ondan sonra da enflasyonist her türlü baskıyı önlemek ve bu kurun geçerliliğini korumak aynı zamanda ekonomiyi dışa çevirmek için pazarlama gibi kredi gibi standart-dizasyon gibi özel tedbirleri almak veya dışa açılmayı daha teşvik etmek için dış girdi kullananları kaynak yaratmaya zorlayacak başka tertipler getirmek yani döviz kullanmayı veya ithalatçılığı döviz yaratmakla bağlantılı hale getirmek. Böyle bir politika izlendiği zaman, Sayın Hatiboğlu'nun işaret ettiği gibi, aslında Türkiye'de işsizliği önlemek için çok kuvvetli bir adım atılmış olur. Biliyorsunuz, bir memleketin işsizliği başka memlekette yüklenmesinin temel modeli döviz kurunu devalüe etmesi böylece ekonomisini dışa yöneltmesidir. Bugünkü işsizlik, sanayinin çarpıklığı, bazı kesimlerin aşırı biçimde dışa bağımlı olması, hep enflasyon içinde sabit kur politikası izlemenin ve kur'u fazla değerlenmiş suni durumda tutmanın sonuçlarıdır.

HATİBOĞLU — Sayın Kurdaş'ın bu dış yardımsız kalkınma modeline ben de kesinlikle katılıyorum. Hatta kendilerini desteklemek için müsaade buyrulursa bir de Dünya deneylerinden alınmış bir örnek vereyim. Türkiye seviyesindeki ülkelerin standart dış açığının bu konuda yapılan çok kapsamlı araştırmalara göre gayri safi yurt içi hasılaya oranının % 1'in daha altında olması gerekiyor. Dünya deneyleri böyle. Şimdi bu oranı Türkiye'nin son yıllardaki durumu ile karşılaştıracak olursak Türkiye'nin son yıllardaki dış açıklarının GSYİH'ya oranı % 7 solaylarında yani yüzde birin altında olması gereken oran Türkiye'de yüzde 7'nin üstünde. Şimdi Sayın Kurdaş'la anlaşıyoruz. Yalnız bir meseleyi eğer açıklayacak olursam, sonunda aynı noktaya gelmemize rağmen meseleleri birazcık daha açıklığa kavuşturmuş oluruz. Şimdi efendim Sayın Kurdaş'ın savunduğu ven ben bütün içtenlikle katıldığım

bu politikaya göre, Türkiye'deki döviz kurunun belirli bir seviyeye indirilmesi lazım. Yani açık bir ifade ile önemli miktarda bir devalüasyon yapmak lazım.

AKGÜÇ — Sayın Hatiboğlu, bugün Türkiye'de transfer yapamıyacak olduğtan sonra devalüasyon yapmanın bir anlamı olup olmadığı soruluyor, tartışılıyor. 1958 yahut 1970 devalüasyonlarında bir miktar dış kaynak bulduk onunla bekleyen transferleri yaptık ve ekonomiyi normal koşullara döndürdük ve bunun olumlu etkilerini gördük. Acaba dış ödeme imkanı bulamadan bekleyen transferler 3 milyar dolara ulaşmışken devalüasyon yapma sorunu çözer mi?

HATİBOĞLU — Efendim, benim kanaatimce Türkiye'deki çok yaygın tekerlemelerden bir tanesi de budur. Kanımca kesinlikle yanlıştır. Hatta Sayın Emre Gönensay, bundan iki gün önce bir yazısında bu konunun, sizin açıklamaya çalıştığınız düşünceye uygun olmadığını fevkalâde güzel bir şekilde açıklıyordu. Katiyyen ileri sürüldüğü gibi değildir. Çünkü devalüasyon kendi içinde zaten fazla bir transfer imkanı getirecektir. Zaten devalüasyon ilâve transfer imkânını getirmediği takdirde yani Türkiye'nin görünür ve görünmez döviz girişlerini teşvik etmediği takdirde zaten o devalüasyonun hiçbir anlamı yoktur. Zaten devalüasyonu transfer imkânlarını artırmak için yapacağız. Ben Sayın Kurdaş'ın bu konudaki düşüncesine şunu ilâve etmek istiyorum. Şimdi efendim, dış borcun bulunmadığı, bulunmamasına bence imkân yok yahut şimdikine göre daha düşük bir seviyede bulunduğu bir durumda devalüasyonun hangi oranda yapılması meselesi var. Türkiye'de devalüasyon oranının Türkiye'deki enflasyon oranı ile Türkiye dışındaki ülkelerin enflasyon oranlarının nisbi seviyesine göre yapılmalıdır görüşü genellikle savunulmaktadır. Yani meselâ Türkiye'de enflasyon oranı % 200 olmuşsa diğer ülkelerde enflasyon % 100 olmuşsa Türkiye-

de devalüasyon % 100 oranında yapılmalıdır tezi ileri sürülüyor. Benim kanaatime göre, bu Sayın Kurdaş'ın arzu ettiği ve benim de arzu ettiğim sonuca gelebilmek için yapılması gerekli devalüasyon oranı bunun çok çok üstünde olmalıdır. Türkiye'nin döviz kurunu belirleyecek olay, Türkiye'de geçmiş 6-7 yıldaki yani 1970 ilâ 1977 arasındaki yahut 1977 ile 1979 arasındaki nisbi fiyat seviyeleri değildir, bunun çok çok daha üstündedir. Bu sebeple bu nisbi fiyat değişikliklerine göre devalüasyon % 100 oranında yapılacaksa bu Türkiye'nin Sayın Kurdaş'ın arzu ettiği duruma gelmesine yetmez. Nisbi enflasyon oranlarına göre doların muhtemelen 50 lira olması gerekebilir. Halbuki istenen sonuçlara ulaşabilmek için benim kanaatime göre doların 75-80 liralara yükseltilmesi zorunludur. Ancak bu şekilde döviz kazandırılması teşvik edilmiş, teşvik sağlanmış olur.

AKGÜÇ — Sayın Hatiboğlu, eğer transfer olanağı olmadan devalüasyon yaparsak döviz kuru bir dolar 70-80 liraya yükseltirse dahi denge fiyatı sağlanamayacak, bazı endüstriler faaliyetlerini yürütebilmek için daha yüksek bedel almağa rıza gösterecekler, gene de dövizin resmî kuru ile karaborsa kuru arasında fark doğacak. dolar belki 100-125 lira olacaktır.

HATİBOĞLU — Bu da benim kanaatımca son derecede anlamsız bir tekerlemedir. Bunun çok açık bir misalini size göstereyim. Bundan 5-6 ay öncesine kadar Markın fiyatı 12 lira, Markın karaborsa fiyatı ise 13,5 lira idi. Halbuki şimdi Markın resmî fiyatı 14 lira. Markın karaborsa fiyatı bugün 23 lira. Demek ki Türkiye'de Markın resmî fiyatı ile karaborsa fiyatı oynuyor, aradaki fark büyüyor, bunu değiştiren çok önemli nedenler var. Bu nedenlerin sabit değişmez bir fonksiyonu olduğu farzediliyor. Yani Markın karaborsa fiyatı ile resmî fiyatı. Halbuki bu böyle değildir. Bunu bir defa kabul ettikten sonra bu

düşüncenin zaten anlamsız olduğu kendiliginden ortaya çıkar. Türkiye'de aklı başında doğru dürüst bir döviz kuru tesbit edildiği takdirde bu dediğimiz olay kesinlikle olmayacaktır. Yalnız demin son olarak söylediğim cümleyi tamamlamak istiyorum. Kanaatımca, devalüasyon yapılmasının gereğini yıllardanberi savunan bir kişi olarak yüksek oranlı devalüasyon yapmak çok zor. Yani benim kanaatımca bugün doların hakiki fiyatı 75 lira civarlarında bulunuyor. Ama bu 75 lira seviyesine çıkmak mümkün değil, yani bu şekilde bir teklif yapamayız, yaparsak bu dikkate alınmaz ama doların kurunu eğer ilk safhada 40-50 lira seviyelerinde bir yere getirecek olursak buna bir miktar dış yardım katarsak ve sonra benim düşündüğüm kura yani 75 liraya o yardımların da bir miktar katkısı ile geldiğimiz takdirde, sayın Kurdaş'la nihai olarak anlaştığımız bu denge durumuna girebiliriz.

AKGÜÇ — Teşekkür ederim Sn. Hatiboğlu. Buyurun Sayın Kurdaş.

KURDAŞ — Efendim, başlangıçtaki sorularınızı teker teker şöyle cevaplayım. Dış yardımlar Türkiye'nin temel sorununu çözebilir mi? Çözemez. Nitekim 30 yıllık uygulama bunu göstermiştir. Dış yardımı dayanak yapma ihtimali, Türkiye'de son 30 yılda ekonomik politikayı dejenere eden, sorumsuz bir enflasyonist politika izlenmesine olanak veren en kuvvetli etkenlerden biri olmuştur. Türkiye'nin bugünkü yapısal zaafalarında bu 30 yıldır tekrarlanan hatalı politikaların çok büyük payı vardır. Dış yardım olmadan Türkiye kalkınma hamlelerine devam edebilir. Türkiye dış ödemelerde denge durumuna gelmek için ciddi bir ekonomik politika izlerse bunu sağlayabiliriz. Şimdi siz sen defa sayın Hatiboğlu'na sordunuz. Hiç dış yardım almadan devalüasyon yapılabilir mi? Tabii yapılabilir. Ve şaşacaksınız aslında Türkiye dış yardıma muhtaç değil. Türkiye'nin dış dövizini var bir anlamda. Bir kere

Türkiye'nin 110 ton altını var. Bu 110 ton altının bugünkü piyasa değeri 800 milyon dolar dolayındadır. Hiç dış yardım imkânı olmasa yani bir dolar dahi almak imkânı olmasa dahi pekâlâ kısa bir süre için altın satılabilir büyük bir kaynak mobilize edilerek acil transferlerin yapılması oradan sağlanabilir. Kaldı ki Türkiye ciddi bir kur ayarlaması yapar, bu kur ayarlamasını destekleyecek istikrar tedbirlerini alırsa dünyada hem uluslararası kuruluşlardan hem dost memleketlerden hatta uluslararası para piyasalarından bir miktar kaynak sağlama da çok olasıdır. Türkiye'ye bugün bu kaynaklar gelmiyorsa Türkiye'nin böyle ciddi bir politika izlemek hususunda hiçbir ümit vermemeğe olmasındadır. Türkiye böyle bir politikayı benimserse, izliyeceğine dair bir ümit verirse Türkiye'ye muhtaç olduğu yardım gelir. Hattâ bu yardımı kullanmaya dahi ihtiyaç kalmayabilir. Devalüasyonu ciddi oranda yaparsanız 1970'de olduğu gibi bir durumla karşılaşabilirsiniz. 1970'de Türkiye devalüasyon yaptı Uluslararası Para Fonundan bir takım krediler sağladı. Fakat kısa bir süre sonra görüldü ki aslında Para Fonundan alınması öngörülen kredilere bile ihtiyaç yok. 1970'i tetkik edin. 1970 devalüasyonunda STAND BY anlaşmasında öngörülen krediler kullanılmamıştır. İhtiyaç olmamıştır. Ekonomi alınan tedbirlere çok canlı bir biçimde cevap vermiştir. Döviz gelirlerinde hızla artış olmuş döviz giderleri bir hayli kısalmış bir dengeye yaklaşılmış ve ufak bir dış yardımla bu devalüasyon geçiştirilmiştir.

AKGÜÇ — Sayın Kurdaş, acaba 1970'den sonra ticaret hadleri aleyhimize dönmüş müdür. 1970 ile 1979 yıllarının ticaret hadleri arasında fark var mı?

KURDAŞ — Yüzde 1-2 gibi ufak fark varsa var. Bütün mesele devalüasyonun yeterli bir seviyede yapılmasıdır. Ama devalüasyon yapılır bunun yanına bir takım kredi paketleri de eklenirse tedbirin

moral uygulama rahatlığı da sağlanır ve de tabii ilk anda büyük bir transfer de yapılabilir. Bakın bugün 3 milyar dolar transfer bekleyen talep var. Ciddi bir devalüasyonda, korunabilecek bir devalüasyonda, korunma vaadi ve ümidi getirilen bir devalüasyonda ve korunma tedbirleri alınan bir devalüasyonda bu üç milyar dolarlık talep, zannediyorum çok büyük ölçüde azalır. Zaten Türk parası olmayınca kimse talebini yenileyemez. Yani istikrar tedbirleri ile siz piyasaya taze para çıkarmazsanız yeni kura göre bu üç milyar doları finanse edecek para bulamaz ekonomide Zaten banka sisteminde de 1978 yılında bir daralma var Nereden bulacaklar Türk lirasını? Türk lirasını da bulmadıkça döviz talebi doğmaz. O zaman bu talep düşer. Altınımızı serbest piyasada değerlendirmek bunu ilk defa altını çizerek söylüyorum, bu büyük bir olanaktır. Tabii Milletlerarası Para Fonu ile de uyushularak büyük bir paket düzenlenebilir. Milletlerarası Para Fonu ile ilişkiler bakımından, Türkiye'nin bu yıl gösterdiği tepki, takip ettiği politika bana yabancı değil. Şiddetli enflasyonist bir politika izleyen, döviz kurunda bugüne benzer hataları yapan bütün hükümetler, geçmişte IMF ile ilişkilerinde hep aynı nakaratı tekrarlamışlardır. Menderes de aynı tepkileri gösterdi. Ben işin içinde bulundum. 1958 devalüasyonunu 4 yıl 5 yıl gecikmeyle yaptılar. Türkiye 5 yılını kaybetti. 1970 devalüasyonundan da evvel, aynı hadiseler daha hafif ölçülerle tekerrür etti. Türkiye, kendi ekonomik politikasında yaptığı hataları hiçbir zaman kabul edip düzeltmek sağduyusuna varamamıştır. Bu da mevcut politik sistemin bir icabıdır. Suçu hep başkasına atmak. Bu suçun en kolay atılabileceği, yüklenebileceği yer bir yabancı kurumdur, IMF'dir. Her zaman söylüyorum, 1978'de Türkiye'yi yüz bin yeni memur almaya 264 milyarlık bütçesini bilmem 400 milyar lira dolaylarına çıkarmaya tam gün diye 30 bin 40 bin lira para vermeğe bu kadar israf girmeğe Para Fonu'nu zorladı? Para

Fonu mu Türkiye'yi bu noktalara götürdü? Türkiye kendisi gitti, onun suçunu şimdi Para Fonu'na yüklüyor. Bir de bu tezleri de hiçbirini benimsemiyorum doğrusu. Efendim, «Bize siz evvela taze para verin veya İvedi para verin sonra görüşürüz.» Bu tabii kabul edilecek bir talep değildir. Bunu 1954-55'lerde de söyledim. Hattâ bir defasında keşke kimse bize dış yardım yapmasa da Türkiye, doğru yola girse demişimdir. Sen Türkiye'nin kısmetine mani olmak istiyorsun diye de suçlanmışımdır. Şimdi aynı durum, bugün de söz konusu. İvedi para isteriz sonra görüşürüz. Bu şuna benziyor. Bir geniş aile bir de en küçük kardeş var. Küçük kardeş içkiye tutulmuş, küçük kardeş ağabeylerinden yardım istiyor. Ağabeyleri diyor ki sana yardım ederiz ama evvela sen şu içkini kes. Küçük kardeş diyor ki ben içkiyi kesemem siz önce bana içki alacak para verin de sonra keseyim. Bunun gibi bir diyalog. Bunların hepsi yanlış politikalar. Türkiye bir gün sağduyuya gelecektir ancak büyük acılar çekilmeden gelmesi arzu edilir. Burada ben kimseyi suçlamıyorum. Türkiye'nin bugünkü durumu kendi hatalarının eseridir. Kendi hatalarını düzeltme yoluna girdiği zaman hem dışa muhtaç olmayacaktır, hem de ekonomisindeki hastalıkları tedaviye başlayacaktır. Hiçbir ekonomi dışarıya dayanarak dıştan yardım alarak ne işsizlik sorununu halledebilir ne de sanayileşme sorununu çözebilir. Bunun için ben Türkiye'nin dış yardımı bir tarafa atıp kendine düşeni yapma dönemine girdiği kanısındayım. Burada aslında otuz yıllık bir gecikme söz konusudur. Şimdi yapma dönemine girelim başka çıkış yolu da yoktur.

AKGÜÇ — Sayın Kurdaş acaba son yıllarda gerek sanayicilerde gerek kamu kesiminde döviz kazanma ve döviz kullanma açısından rasyonellik başladı mı?

KURDAŞ — Tabii, tabii var. 1970 devâliasyonundan sonra Türkiye'de ihracata dönük sanayilerin kurulması için

bir ümitli dönüş oldu, ancak bu ümide kapılarak yatırım yapanlar dana sonra zor duruma düştü. Çünkü Türkiye ekonomi politikasını ona uygun geliştirmeydi. Gene saçma kur politikasına devam etti. Fakat ihracata dönük bir yöneliş oldu. Türkiye biliyorsunuz ihracatında önemli bir hamle yaptı. Türkiye'de bugün ihracata yönelebilecek çok daha güçlü bir sanayi var. 1955'lerde bu sanayi yok idi. Türkiye'de bugün böyle bir sanayi var. Akii bir kur politikası, ihracatı destekleyici diğer tedbirler, pazarlama kolaylıkları, kredi kolaylıkları standardizasyon, başka diğer imkânlar sağlanırsa Türkiye, benim kanımca, Güney Kore'nin yaptığı dışa açılma hamlesini çok daha güçlü biçimde gerçekleştirebilir. Bir kere biz dünyanın bütün pazarlarına en yakın bir yerdeyiz. Çok stratejik bir noktadayız. Çok çeşitli hammaddesi, doğal kaynakları olan bir ülkeyiz ve de teknik birikimi olan bir milletiz. Onun için ben, ekonomi politikası doğru yola girse Türkiye'de bu dış ödemeler darboğazının bahiskonusu olmayacağını Türkiye'nin çok daha hızlı kalkınacağını her zaman belirtmişimdir. Bunu matematiksel olarak da zannediyorum isbat etmek mümkün olur.

AKGÜÇ — Sayın Öngüt acaba siz dış krediler konusunda iyimser misiniz? Yakında gelecekte Türkiye ümit ettiği dış yardımı sağlayabilir mi ve bu dış yardım ne ölçüde Türkiye'nin sorunlarını çözer veyahut Türkiye'nin sorunlarını ağırlaştırır. Çünkü Sayın Hatiboğlu ile Sayın Kurdaş her alınan dış yatırımın uzun vadede Türkiye'nin sorunlarını bir miktar ağırlaştırabileceğini vurgulamaya çalıştılar.

ÖNGÜT — Sayın Kurdaş ve Hatiboğlu'ndan biraz ayrıldığım bir nokta var. Kendileri dış yardımla kalkınma modelini beğenmiyorlar. Tabii buna yardım derken sadece bağışları kastedmiyoruz, kaynak transferi kredi veya yabancı sermaye biçiminde de olur fakat yabancı

sermaye ayrı bir konu. Geniş anlamda dış yardımla kalkınma kendi başına, kendi içinde kötü bir model değil. Ancak bu modeli bizim uygulama şeklimize itiraz edebiliriz. Çünkü bütün dünya bir ölçüde dış yardımla kalkınmıştır. Amerika'nın kalkınmasında bile dış kaynak transieri çok önemli bir rol oynamıştır. Nedir bu modelin esası? Ekonomiyi güçlendirecek, tasarruflara net bir ilâve yapacak ve bazı darboğazları giderecek dış yardım alınır. Dış yardım size bir ilave yatırım imkânı verir. Bu ilave yatırım imkânını kullanacaksınız geliriniz artacak, gelirden daha fazla tasarruf edeceksiniz ve bu tasarrufla dış borçlarınızı ödeme olanağına kavuşacaksınız. Bu model bence gayet geçerli. Kendi içinde tutarlı bir modeldir. Uygulanan politikalar bu biçimde olmamış ve dış kaynaklar kötü kullanılmış ise, bu modelin geçersizliğinden ziyade uygulamaya ilişkin bir sorundur.

AKGÜÇ — Sayın Öngüt, dış kaynak sağlanmasının ekonomiyi rehavete sevkettiği, iş adamını rehavete sevkettiği, politikacıyı rehavet içerisinde birtakım ciddi önlemleri almaktan alıkoyduğu, iş adamının dış yardım yoluyla nasıl olsa döviz temin edilecek düşüncesiyle döviz kazanma çabalarına girmedeği bu bakımdan sorunların doğduğu ileri sürülüyor.

ÖNGÜT — Yanlış politikalar izlendiği takdirde dış yardım alınmasa dahi gene kalkınma olmaz. Onun için bunları biraz ayırmak istiyorum. Ve sadece ekonomiye disiplin vermek için, dış kaynaktan yararlanmadan kalkınma modelini seçelim görüşüne katılmıyorum.

KURDAŞ — Ben konuyu aydınlatmak için bir ilave yapmak istiyorum. Önce dış yardımsız kalkınma modelini kurun, ondan sonra tıpkı bütçelerde olduğu gibi dış yardımı bir ekstra katkı olarak düşünün. Şimdi dış yardımın teknik bakımdan bir sakıncası da şudur. Özellikle nakit halde gelirse döviz kuru-

nu çarpıtır, yani milli paranın gerçekçi olmayan şekilde yüksek değerlendirilmesine yol açar. Sun'i olarak aşırı değerlendirilmiş bir kur tek başına ekonomik kalkınmada darboğaz yaratır.

ÖNGÜT — Belki burada temelde görüş ayrılığımız yok. Türkiye dış yardım olanaklarını iyi kullanamamıştır. Dediğiniz gibi yanlış politikaların bedelini ödemektedir. Ayrıca çok ağır bir borç altına girmiştir. Bundan sonra da dış yardımla kalkınma modelinin ne kadar işleyebileceği doğru politikalar uygulansa dahi bir sorundur. Kısa sürede dış yardımsız Türkiye ekonomik darboğazından çıkabilir mi? Burada da Sayın Kurdaş'tan ayrılıyorum. Bugünkü koşullar altında Türkiye'nin ekonomisine işlerlik kazandırmak için bir miktar dış yardıma ihtiyacı vardır. Bunu rakamlarla belirlersek, Türk ekonomisini işler hale getirecek asgari ithalât hacmi 5 milyar civarındadır. İçinde bulunduğumuz sene içinde 2,5 milyar dolar ihracat 1 milyar dolarlıkta görünmeyen bir kaynak fazlası düşünürsek 1,5 milyar. bir kez hiç borç ödememe koşuluyla taze paraya ihtiyaç var. Kaldı ki en azından acil borçların ödenmesi için de 500 milyon dolarlık bir ilave girişe gereksinme var.

KURDAŞ — Sayın Öngüt bu 1,5 milyarlık açık, döviz kuru politikasının sonucu değil mi? Yani gene düşük bir döviz kuru uygulamayı mı öngörüyorsunuz bunu söylerken?

ÖNGÜT — Düşük döviz kuru uygulamayı öngörmüyorum. İçinde bulunduğumuz yılın koşulları içinde ne yapılabilir sorusunu soruyorum. Türkiye bugüne kadar yanlış politikalar sonucu bu noktaya gelmiştir. Ekonomik yapısı bozuktur. Finansman açığı her sene artmaktadır. Bunları bir sene içinde toparlayıp yeniden ekonomiyi raya oturtmak mümkün değildir. Deminki değindiğiniz bir noktaya gelmek istiyorum. Devalüasyon yapılırsa transfer olanağı olmadan fay-

dalı olur mu olmaz mı sorusuna girmek istiyorum. Önce ihracat yönünden devalüasyonun mutlaka olumlu bir etkisi olacağından hiç kuşkuymuz yok. Yalnız devalüasyon ve enflasyon olaylarını birlikte düşünmek gerekiyor. O da şu... Bugün içinde bulunduğumuz ücret fiyat kısır döngüsü ve paradan mala kaçış ve fiyatlarda artış beklentileri içine girmiş bir enflasyon ortamında, enflasyonu durdurmak için sadece parasal ve mali tedbirlerin yeterli olmadığı kanısındayım. Yani devalüasyonla enflasyonun bir istikrar paketinin parçaları olarak düşünmenin yararlı olduğu görüşündeyim. Şöyle ki devalüasyon sonucunda fiyatlar bir miktar artsa bile bir süre sonra aşağı yukarı daha yüksek bir düzeyde bir istikrara doğru gitme zorunluluğu vardır. Yani bugün bir devalüasyon yaptığımız takdirde enflasyonun gene aynı oranlarda hatta daha yüksek oranlarda devamını önleyemezsek o zaman çok değişik modele girmemiz lazım. Enflasyon ve devalüasyonun birbirini izlediği bazı Güney Amerika memleketlerinde görülen bir denge yahut gelişme modeli diyelim. Bu da ne kadar gerçekçidir bunu da tartışmak lazım. Bugün Türkiye'nin içinde bulunduğu koşullar altında, enflasyon ve diğer darboğazlar, hepimizde bu toplumun geleceği hakkında ciddi endişeler uyandıran boyutlara ulaşmıştır.

AKGÜÇ — Devalüasyon yaptığımızı varsayalım. Zaten ekonomide iç taleple arz arasında bir dengesizlik var. Devalüasyon sonucu mal ihracatını arttırdığımız ve bir miktar da ithalâtın kısıldığını düşünelim, gerçi Türkiye'de devalüasyonla ithalâtın kısılacağına inanmıyorum. Türkiye zaten ekonomisini çalıştırabilmek için asgari ölçüde ithalât yapıyor. Belki ithalâta birkaç yüz milyon dolar bir tasarruf yapabilir ama yani çok önemli değil bu boyuttaki dış ticaret açıkları içerisinde... Bence ithalât hacmi veri olarak alınmalıdır. Bunu fiyattan bağımsız olarak düşünüyorum. Uzun vadede kuşkusuz ithalât hacmi, döviz kuruna

bağlı değişkendir ama kısa vadede veri olarak almak lazımdır. Devalüasyon sonucu kısa vadede dışarıya daha fazla mal ihraç ettiğimiz takdirde bu, içerdeki arz talep dengesini daha da bozmaz mı?

ÖNGÜT — Dışarıya mal ihraç ettiğimiz takdirde muhakkak bozacaktır. Bir bakıma bu söylediğiniz nedenle...

KURDAŞ — Azaltılabılır, eğer ekonomide fazla kapasite varsa bir devalüasyon sonunda sonucunda ithalâtteki birtakım darboğazlar giderilip bir takım üretim üniteleri yeniden üretime sokulabilir ise bu takdirde ekonomideki mal arzı artışı dışarıya daha fazla ihracat yapılmasına rağmen, arz, talep dengesi koruyabilir. Diğer taraftan bizdeki gibi çok gecikerek yapılan devalüasyonlarda zaten fiyatlar ithalâtteki darlık sebebiyle o derece yüksek düzeylere erişmişlerdir ki bilhassa ithalâtle ilişkili mallarda, bir devalüasyonla ithalât olanakları genişlediği zaman bu fiyatlarda büyük düşmeler dahi olabilir ve bütün bunlar fiyat istikrarının sağlanmasında arz talep dengesinin restorasyonunda önemli faktör olur.

AKGÜÇ — Sayın Kurdaş, Türkiye'de üretimi artırabilmek için ithalât yapılması zorunlu galiba. Çünkü bazı sanayiler az tutarda olan döviz gereksinimleri dahi karşılanamadığı için üretimlerini düşürmek zorunda kalmışlardır. Şimdi ithalât yapabildiğimiz takdirde belki üretimlerini düşürmek zorunda kalmışlardır. Şimdi ithalât yapabildiğimiz takdirde belki üretimlerini artırabileceklerdir. Devalüasyon yaptığımız zaman yeni ihracat olanakları da ortaya çıkacak. Halbuki gerekli döviz imkânı olmadığı için ithalât yapamayan bazı sektörler üretimlerini artıramayacaklar. En azından zamanlama açısından bir uyumsuzluk ortaya çıkacak. Cazip ihracat olanaklarına karşı artmayan bir üretim...

KURDAŞ — Efendim, bu zamanlar ma meselesi bahsettiğim gibi... Elde mevcut rezerviniz varsa kullanırsınız. Elde mevcut altınınız varsa ki bu altının bizim serbest piyasadaki değeri aşağı yukarı bir milyara yaklaşır oda sizin için bir gizli rezervdir. Tabii böyle bir devalüasyonu bir dış yardımla bağlantılı yaparsanız çok rahat edersiniz, açkcası. Hele eğer döviz talebi aynı kalır fakat kuru yükselterek siz Merkez Bankasına transfer bekleyen akreditifler için ekonomiden önemli bir para çekerseniz o da ekonomideki iç talebi kısıtlayıcı faktör olur. Şöyle izah edeyim. Şimdi siz bir devalüasyon yaptınız transfer bekleyen 3 milyar dolarlık ithalât talebi var farzedelim, devalüasyonla bu ithalât talebi etkilenmedi ama Merkez Bankasına bu talebin karşılığını yapmak lâzım değil mi? Böylece ekonomide Merkez Bankasına doğru kur farklarını karşılamak için bir akıntı olacaktır. Bu akıntıyı siz eğer döviz rezervlerinizi ve altınınızı kıymellendirerek karşılırsanız ekonomiden net bir parasal çekim de olur. Bu da ekonomideki efektif talebi düşüren bir faktör olarak işler. Aynı etkiyi tabii dış yardım da yapar. Ben dünyadaki pekçok devalüasyon tecrübesinde bilhassa gecikmiş devalüasyonlar da fiyat yükselmelerinin beklenenin çok altında kaldığını hatta bazılarında fiyat istikrarının beklenenden çok erken geldiğini görmüşümdür. Bunu Para Fonunda çalışan arkadaşlar da tecrübeleri ile bilirler. Devalüasyon çok gecikirse, darlıktan, kıtlıktan nedretten doğan yüksek fiyat seviyeleri teşekkül eder. Sayın Hatiboğlu'nun ikili fiyatlar dedikleri aslında kıtlık rantları ile ilgili gelişmeler onun için ben, devalüasyonla birlikte diğer tedbirler de alındığında aslında, ekonomik politikayı yürütenlere güvensek birleşmek mümkün. Yani bir istikrar paketini bir yıl yerine iki yılda uygulayalım. Milletın hayatında bir yılla iki yıl çok önemli süreler değil fakat ilgi çekici

husus şu, politikacıya siz, «sen tedbiri yumuşak al ve tedbiri iki yılda uygula» dediniz mi politikacı o iki yılda da istikrara gitmez. Nitekim geçen sene Türkiye'de bu lâflar edildi. Efendim, biz bu yılı onarım yılı olarak düşünüyoruz önümüzdeki yılda istikrar döneceğiz gibi... Halbuki 1978'de Türkiye'de ne onarma oldu ne istikrar sağlandı, onun için politikacılara böyle bir fırsatı vermenin sakıncalı olduğu kanısındayım Benim başından fiili tecrübeyi burada kaydedeyim 1956 yılında Menderes Hükümeti ciddi bir istikrar programı hazırlamış idi. Hatırlıyacanız gibi, 1955 sonunda Menderes'in bütün kabinesi düşürülmüştü. Bir O kalmıştı. Siz isterseniz halifeligi dahi geri getirirsiniz diyerek parti gurubuna sığındı yeniden bir hükümet kurdu ve bu hükümet bir istikrar programını oluşturmakta idi. Menderes de başka çare kalmadığı için bir istikrar programına gitmek kanısına varmış veya rıza göstermek zorunda kalmıştı. O istikrar programının esaslarını da ben tespit etmişimdir. Maliye Bakanı rahmetli Nedim Ökmen de ona uygun bir nutuk hazırlamıştı. Fakat o sırada Amerika, zannediyorum Menderes'in bir politik manevrasıyla Randall isminde Eisenhower'in özel müşavirini buraya yollamağa karar verdi. Randall Amerika'dan gelirken Türkiye'ye sanki büyük bir yardım gelecekmiş havası ile beyanat verdi. Türkiye'ye gelince de bu yardım havası öyle şişirildi ki Menderes birinci gün Randall'a bir istikrara gideceğiz, istikrar programı uyguluyacağız dediği halde ikinci günü tamamen eski nakaratına döndü. Ve bir istikrar programı uygulamak olanağı bir dış yardım ihtimalinin ortaya çıkmasıyla kayboldu. Hatta o kadar kayboldu ki pek çok milletvekilinin karşısına gelip o zaman «Kemal bey bak Amerika sonunda bize yardım edecekmış» -o zaman 150 milyon dolar çok önemli bir yardım. Mademki yardım edecek demek ki Menderes haklıymış biz adama haksızlık ettik» dedi. Ve Menderes o yardım imkânı ile hem istikrar programı uygu-

lamak zorunluğunu bir tarafa attı, hem gurubuna hakim oldu. Benim kanaatımca Menderes'in hayatının önemli dönüm noktalarından biri odur. Ondandır ki Menderes artık gurubunu hava almaz bir çember içine almıştır. Bütün karşı hareketleri önlemiştir ve bu tutum onu 1960 Mayıs'ına kadar götürmüştür. Onun için ben Türkiye'de politikacılara ciddi tedbir alınmasının mutlaka söylenmesini ve ciddi tedbir dışında bir kuruluş ümidinin olmadığını anlatılmasını çok isterim, buna çok önem veririm. 30 yıllık tecrübe bunu gösteriyor. Doğru, teorik olarak dış yardımla da bir gelişme model düşünülebilir, tabii böyle modeller uygulanmıştır da. Ancak bu dış yardımın, ekonominin kendi varacağı azami tasarruf oranını azami yatırım miktarını etkilememesi yani ona ek olanaklar sağlaması kaydıyla uygun olur. Fakat Türkiye'de 30 yıldır uygulamada bu da yapılmamıştır. Aslında biz dış yardım modeline bağlı olarak hareket etmedik. Başında söylediğim gibi, biz evvelâ enflasyondan hareket ettik ve 1950'den sonra enflasyon bizi dış yardıma götürdü ve ondan sonra dış yardımın hastalığına tutulduk. Şimdi dış yardım olmadan hiçbir politika düşünemez hale geldik.

AKGÜÇ — Sayın Öngüt bir soru sorabilir miyim? Amerika örneğini verdiniz dış kaynakla kalkınmaya. Bildiğim kadarı ile Amerika'nın kullanmış olduğu dış kaynakların yatırım hacmine oranı yüksek düzeydedir. Çok yüksek oranlarda kullanmamıştır bu kaynağı, Amerikan ekonomisi, bildiğim kadarı ile, kendi kaynaklarını harekete geçirmek suretiyle sorunlarını çözmüştür ama tabii bir ölçüde dış kaynakla da bunu desteklemiştir. Acaba 1950'den sonra gelişmekte olan ülkeler arasında, dış kredi, dış kaynak almak suretiyle kalkınma sorunlarını çözümlenmiş ülke var mı?

ÖNGÜT — Şimdi, kalkınma sorunlarını çözümlenmiş derken iki şeye bakmak

lazımdır. Bir gelişme hızına bakmak lazımdır. Gelişme hızı tatminkâr mıydı bu ülkelerde. İkincisi de bu gelişme sonucunda nereye vardılar. Yani gelişmelerini dış kaynağa özellikle tavizsiz dış kaynağa muhtaç olmadan sürdürebilecek duruma gelebildiler mi? Birini soruda dış kaynağın birçok ülkenin kalkınmasına katkıda bulunduğu söylenebilir. Halâ bütün dünya forumlarında özellikle fakir ülkelere o ülkelerin gereksindiği koşullarla dış yardım sağlanamaması dünya ekonomik düzeninin en önemli en güncel sorunlarından biridir. Bu sorun önemini muhafaza etmektedir. Diğer taraftan bütün ülkeler dış yardımları etkili biçimde kullanmışlardır denilemez. Bazı ülkeler, kısa bir süre içinde, dış yardımlara rağmen gelişmelerini sürdüremeyecek duruma düşmüşler ve dış ödeme bunalımları ile karşı karşıya kalmışlardır. Bu büyük ölçüde o ülkelerde uygulanan yanlış politikaların sonucudur. Bazı hallerde de elverişli şartlarla kredi sağlanamamasının sonucudur. Nasıl kısa vadeli kredilerle uzun vadeli yatırımları finanse etmek pek çok şirketi zor duruma sokmuş ise, bazı ülkeler için durum bundan farklı değildir. Örneğin Zaire'nin sorunu budur. Bir ölçüde, bizim tecrübemizde yanlış politikaların önemli sorunlar doğurduğunu ortaya koymaktadır.

AKGÜÇ — Sayın Öngüt bir soru daha sorabilir miyim? Üçüncü Beş Yıllık Plânda tüm plân dönemi için 1 milyar dolarlık bir dış kaynak öngörülmüştü idi. Ve bunun da daha çok Uluslararası Finansman kurumlarından sağlanması ve büyük yatırım projelerine tahsis edilmesi hedef olarak alınmış idi. Fakat Türkiye'de buna tamamen ters bir uygulama oldu. Acaba Üçüncü Beş Yıllık Plândaki ülkeler yerinde miydi? Şunu demeye getiriyorum daha ziyade Uluslararası Finansman Kurumlarından sınırlı ölçüler içerisinde uzun vadeli proje kredileri almak rasyonel bir dış borçlanma politikası mıdır?

ÖNGÜT — Efendim, bizim sadece

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planında değil bütün kalkınma planlarımızda iki tane varsayım vardır. Bir tanesi o kalkınma döneminde alacağımız kredilerle krediye muhtaç olmaktan kurtulacağız. İkincisi de o plan döneminde planda öngörülen tasarruf hacmine ulaşacağız. Bunların ikisi de ayrıca birbirleriyle ilgili sorunlardır. Ancak, planların yaklaşımları gerçekçi olmamış, bilindiği gibi bu amaçlar gerçekleşmemiştir. Fakat burada başka etkenler de rol oynamıştır. Üçüncü Beş Yıllık kalkınma döneminde dünya finansman piyasasındaki koşullar değişmiştir. Ortaya, petrol fiyatlarının yükselmesinden sonra, büyük ölçüde bankacılık sistemi aracılığı ile değerlendirilecek önemli boyutta bir kaynak ve bu kaynağın değerlendirilmesi sorunu çıkmıştır ve Türkiye bu olanaktan yararlanmış, yabancı bankalar da Türkiye'ye bu kredileri verme olanağını elde etmişlerdir. Türkiye, böylece özellikle petrol fiyatları ve ona bağlı olarak ithal ettiği malların fiyatlarında yüksek artışlar olduğu ve ticaret hadlerinin aleyhine döndüğü bir dönemde, kısa vadeli borçlanma imkânlarını aynı zamanda elde etti. Alınması gereken tedbirlerin yani bugün düştüğümüz istikrar tedbirleri dediğimiz tedbirlerin, o gün alınması lazımdı. Dört sene kaybetmişizdir. 1970'den 1973'e kadar diyeyim, Türk ekonomisi dengeli biçimde geliyordu. 1974'den sonra gelişen koşullar o tarihlere ciddi önlemler almamızı gerektiriyordu. Petrol fiyatları arttığı zaman bütün ülkeler petrol tüketimini kısımak için tedbir düşünürken biz petrol fiyatlarını tüketiciye yansıtılmak için önlemler aldık. Enflasyonu karşılayacak devalüasyonlar yapma yoluna gitmedik. Bunun yerine kısa vadeli borçlanma, büyük ölçüde kısa vadeli borçlanmaya giderek bugünkü durumumuza geldik.

AKGÜÇ — Çok teşekkürler. Sayın Alkin, acaba bir hususu derinleştirebilir miyiz. Bugün genellikle Türkiye'de döviz alanında bir kısır döngü olduğu

söyleniyor. Türkiye'nin ihracatını artırabilmesi için üretimini artırması, üretimini artırabilmesi için de dövize ihtiyacı var. Döviz kazanabilmek için döviz gereksinmesi var. Böyle bir kısır döngü içerisinde Türkiye. Acaba bu görüşe katılıyor musunuz? Döviz kısır döngüsü Türkiye ekonomisi için geçerli mi?

ALKIN — Aslında eğer biraz gayri bilimsel konuşacak olursak kısa dönem uzun dönem ayırımı yapmak lazım... 1978 yılı ihracatımızın tarımsal mallar ile sanayi malları arasında bölünüşüne bakalım. Tabiidir ki sanayi malı ihracatı için üretim gerekmektedir. Bunun için de dövize ihtiyaç var açık burası. Ama tarımsal üretim, gübre, traktör, yakıt gibi birtakım ithal girdileri olmakla birlikte herhalde sanayi kadar ithalata bağlı değil. Yine biliyoruz ki geçen sene % 5 oranında tarımsal üretimde artış oldu bu sene daha da yüksek oranda artış olacağı söyleniyor. Şimdi, kısa dönemde Türkiye'nin ihracatını çok olumlu yönde olmasa da, şöyle bir 300-400 milyon dolar dolayında artırabilecek tarımda bazı olanaklar görülmüyor ve bunun direkt olarak ithalât ile pek ilgisi yoktur ama sanayi malı ihracatını artırmak diyorsanız, tabii ki üretim yapmakla ihraç edilebilir üretim fazlalıklarını ortaya çıkarmak lazım. Tabii, tarımdaki üretim artışının enflasyonun kamçılacağı iç talep tarafından mass edilmiyeceği varsayımından hareket ediyoruz. Bunu sanayi malı ihracatı potansiyelinde düşündüğümüzde, kısır döngü içerisindeyiz. Bu konuda üzerinde fazla tartışılacak birşey gözüküyor. Yani sanayi malı ihraç etmek için evvela o malı üretmek lazım ama o malı üretmek için ise ithalât yapmak lazım, ithalât yapmak için de ihracatı artırmak lazım. Böylece bir kısır döngü içerisinde giriyoruz. Nereye geliyoruz? Eninde sonunda sizlerin çok tehlikeli bulduğunuz dış yardımın zorunlu olduğu noktasına gelip dayanıyoruz. Çünkü bu kısır döngüyü çözebilecek biricik olanak dış yardımdır. Dış yardım, bu daireyi kırıp döv-

reye girecek biricik çözüm gözüküyor. İthalât yapamadığınız için üretim yapamıyorsunuz, üretim yapamadığınız için ihracat yapamıyorsunuz. Yahut tersinden gidelim ihracatın olmamasının nedeni üretimin eksik kalması eksik kapasite kullanımı Türkiye'de. Bunu artırmak için ithalât yapmak lâzım. İthalât döviz olmadığı için yapılamıyor, kaynak bulunmadığı için yapılamıyor, kaynağı yaratacak başlıca kalem ihracattır. Başlangıç noktasına geldik. Şu halde bu kısır döngüyü kıracak biricik olanak şimdi burada dış yardım gibi gözüküyor. Tartışmayı bu çevrede aldık mı başka bir çözüm yolu yokmuş gibi geliyor.

AKGÜÇ — Acaba kısa vadede kısır döngüyü şöyle çözemiz miyiz? Siz diyorsunuz ki, 300-400 milyon dolarlık ilâve bir tarım ürünü ihraç edebiliriz. Sanayi ürünlerine karşı iç piyasa çok canlı acaba iç piyasada bir takım talebi kısıcı önlemler alsak, bu önlemler ister istemez teşebbüsleri dış pazara itmez mi?

KURDAŞ — Ben bir soru sorabilir miyim hepinize. Bu döngüyü kırmak için. 1975-1976 yıllarında kısa vadeli dış borçlanmalar sayesinde veya onun talih-siz etkisiyle Türkiye, bir döviz kıtlığı henüz yokken, önceki yıllara nazaran iki kat daha üç kat ithalât yaptı. Buna rağmen o dönemlere baktığımız zaman ihracatımız gelişmedi. 1975-1976'da. O halde ihracatın gelişmemesinde bir başka temel sebep var yani o temel sebepte 1975-1976'da resmi döviz kurunun serbest piyasa değerinden, döviz kurunun gerçekçiliğinden çok uzaklaşmış bulunması idi. Meseleyi böyle vaz ederseniz bu açıdan kısır döngü iddiası biraz ters düşüyor. Yani siz gerçekçi bir döviz kuru verirseniz ihracatçıya ve ekonomide de iç talebi kısacak istikrar tedbirlerini alırsanız Türkiye ihracatında halen mevcut olan imkânlarla 300-400 milyon dolarlık bir hamle yapar. Bu 300-400 milyon dolarlık döviz girişini de, birinci etapta, ih-

raç sanayiinin kritik ihtiyaçlarının teminine aktarırsanız zannediyorum bu kısır döngü kırılır.

ALKİN — İsterseniz şunu söyleyelim. Üretim artışı ihracatın önemli şartıdır ama yeterli şartı değildir.

KURDAŞ — Tabii ona evvela fiyatını vereceksiniz. Bir pazar ekonomisinde fiyatı döviz kurudur. Onu vermedikçe diğer tedbirler etkili olmaz.

AKGÜÇ — Söyle özetleyebilir miyim. Bu kısır döngüyü kırmanın bir yolu, dış yardım almak ve bu dış yardım ile transferleri yapıp üretimi artırmak ve üretim fazlasını ihracata yöneltmek. Bu daha kolay ve acısız bir yol. Yani politikacının tercih edebileceği bir yol. İkinci bir yol ise iç piyasada kısıcı tedbirler alıp buradan meydana getirilebilecek iç taleple arz arasındaki farkı dışarıya satmak. Bu ikinci seçenek kemerleri sıkma-ya gelip dayanıyor.

ÖNGÜT — Bu konuda çok kısa olarak şunu söylemek istiyorum. Şimdi zaten ihraç ettiğimiz mallar var. İyi bir kur verildiği zaman veya vergi iadeleri, bir takım yeni malların ihraç olanağı ortaya çıkıyor. Türkiye'nin hiç ihraç etmediği. Demek ki makûl bir devalüasyonla bile gerçekçi bir kurla Türkiye'nin ihraç edilebilecek malı. Sanayi mamulleri olduğu anlaşılıyor. Üçüncüsü de Türkiye'nin ihracat potansiyeli olduğu sanayiler ki burada yeni kapasiteler yaratmak gerekir. Şimdi kısa sürede soruna yöneldiğimiz zaman, biz bu ortadaki yeni mal gurubunu düşünüyoruz. Pencere camı, seramik, bir takım dayanıklı tüketim malları, çimento gibi kalemler var. Şimdi burada şunu varsayamayız. Türkiye'de yapılacak bir iç talep kısıtlaması ile Türkiye bu mevcut kapasitesi ile önemli bir ihracat olanağına kavuşur. Bu şekilde ihracatı artırmanın hudutları bellidir. Bugün belli mamulleri sattığınız zaman içerde bazı sanayileri durdur-

mak mecburiyetinde kalırsınız. Örneğin ihraç edilebilir bazı mamuller, bugün in-
şaat sektörünün belli bir tempoda geliş-
mesini önler. Onun için ben devalüasyonun
kısa dönemde etkisi olabileceğini kabul
etmekle beraber, gerçekçi kura ulaşmanın
ve onu muhafaza etmenin ve yeni kapasiteler
yaratılarak bu sorunun çözümünün daha
gerçekçi olduğuna inanıyorum. O bakımdan
da devalüasyonla beraber, ekonomide hem
talepte çok büyük kısıtlamalara gitmeden
hem de kısa zürede bir miktar girdi sağlıyarak
bazı eksik olan kapasitelerden yararlanmak
suretiyle ihracata yönelmenin belli hudutları
içinde kalsada mümkün olabileceğini düşünüyorum.
Fakat büyük ölçüde frene bas, büyük oranda
devalüasyon yap ve hiç bir dış yardım almadan
bunu gerçekleştir ve bugün tam kapasitesinin
altında çalışan ekonomiyi ihracata yönelterek
bu darboğazdan çıkılsın bu yaklaşım bana
gerçekçi gelmiyor.

AKGÜÇ — Sayın Alkin, tekrar görüşlerinizi alabilir miyim?

ALKİN — Kanımca Türkiye bir takım güçlükler içerisinde ve ılımlı boyutlarda bir dış yardım da alacak. Ama bu herhalde bu yıl 2,5 milyar dolar veya 2 milyar dolar olmayacak, halbuki 1979 yılı için ödemeler dengesi tahmini dış kaynak olarak 2-2,5 milyar dolarlık bir gereksinme gösteriyor. 5 milyar dolar olarak programlanan ithalât düzeyi bunu gerekli kılıyor. Ama galiba bu gerçekleştirilemez; fakat ılımlı bir düzeyde belki 1-1,5 milyar dolar düzeyinde bir dış yardım alınabilecek. 1 milyar dolar sanırım çok müşkül olmayacak bunu dürüst bir pazarlık sonunda verecekler. Bunun koşulları biliniyor, istikrar önlemleri meselesine ona biraz sonra geleceğim. Şimdi mesele dış yardım tartışıldığına göre bu yıl alınabilecek dış yardım değil dış yardımın hangi boyutta olacağı. Bence bizim kalkınma özelemlerimizi finanse edecek bir dış kaynak transferi mümkün görünmüyor. Yani plân hedeflerine bak-

tığımızda, plânda öngörülen hedefler, kalkınma hedefleri ve buna uygun olarak yatırım hedefleri, bu yatırım finansedecek iç tasarruf hedefleri dikkate alındığında bu özelemleri karşılayacak bir kaynak transferi yapmamıza imkân yok. Eğer bu boyutta bir transfer için anlaşma olursa sanırım bunun da nedeni, uygulamaya koyacağımız etkin istikrar önlemleri olacaktır. Koşulları politik olacaktır. Mısır'a verilen büyük boyuttaki yardımlar gibi. O zaman da bunun bütün koşullarının kamuoyunda tartışılması gerekiyor. Çünkü ekonomik olmayacak bu boyutla bir dış yardımın nedenleri. Bizim özelemlerimizi giderecek dış kaynak transferi çok büyük tutarda...

AKGÜÇ — Sayın Alkin, şunu ortaya koymak lâzım. Bu yıl farzedelim 1 milyar yahut 1,5 milyar dolar bulduk dış ödemelerde dengeli sağladık. Gelecek yıl ve yıllar ne olacak, sınırsız bir şekilde borçlanma sürecine olanak var mı?

ALKİN — Benim bir de korkum şu. Birinci İkinci Beş Yıllık Plânların ilk sayfalarına baktığımızda genellikle tasarruf yetersizliğini giderecek dış kaynak transferine daha fazla ağırlık verildiğini görüyoruz. Dış ticaret açığından daha fazla ağırlık verildiğini görüyoruz. Sonra bir ara biz bunu unuttuk ve özellikle 1970'e doğru İkinci Plânın başlarında sorun ödemeler dengesi açığı bakımından daha acil gözüktüğü için ithalât güçlüklerinin giderilmesi için dış kaynak transferine önem verildi. Sonra 1970'den sonra dış ödemeler sorunu çözüldü gibi oldu tekrar tasarruf yetersizliğinin gerektirdiği, gerektirebileceği bir kaynak transferi üzerinde durmağa başladık. Burada da kamuoyu değişik biçimde koşulandırdı. Nihayet 1975'den sonra yine ödemeler dengesi açığının gerektirdiği bir dış finansman zorunluğu ortaya çıktı. Şimdi Dördüncü Beş Yıllık Plân döneminde öngörülen kalkınma hedeflerini gerçekleştirecek yatırımların iç finansmanı için % 35 oranında çok yük-

sek alabildiği kadar yüksek bir marjinal tasarruf oranı gerekiyorsa ve bunun gerçekleşmesi de olanaksız ise bu demektir ki biz sadece ithalâtın finansmanı için değil tasarruf yetersizliğinin giderilmesi için de dış kaynak transferine ihtiyaç duyacağız. Plân modelini plân hedefleri dizisini ortaya koymuş oluyoruz. Bilmem acaba açık olarak anlatabildim mi? Biz şimdi acil olan sorun karşımızda olduğundan, devamlı olarak ödemeler dengesi açığını finanse edecek dış kaynak transferi üzerinde duruyoruz. Ama bu plân hedeflerini bu özlemleri gerçekleştirmek için önümüzdeki 5 yıl içerisinde % 35 gibi çok yüksek bir marjinal tasarruf oranının gerçekleşeceğine ben inanmıyorum. Bu gerçekleşmeyeceğine göre bu kez yeniden ta başa dönüp tasarruf yetersizliğini de kapatacak bir dış kaynak transferi gereksinmesi ortaya çıkacaktır ki bu, şu tartıştığımız beş yıl içerisinde Batıdan istenen 10-11 milyar dolarlık bazı iddialara göre 15 milyar dolarlık dış finansman, dış kaynak transferinin çok daha üstünde bir dış kaynak transferini gerektirir. Bu büyüklükte dış yardım bulmağa olanak yok.

AKGÜÇ — Birşey sorabilir miyim? Acaba iç tasarrufların yetersizliği ile dış açık birbirleriyle ilgili değil mi? Yani aslında dış ödemelerdeki açık iç tasarruf yetersizliğinin bir göstergesi değil mi? Bu ikisi birbiriyle bağlı değil mi? İç tasarruf yetersizliği, dış ödemeler dengesine yansıyor mu?

ALKİN — Birbirine çok bağlı fakat şöyle eğer salt basit keynesgil denklemden toplam talep, toplam arz denklemden yürürsek aslında ödemeler dengesi açığını finanse etmek için dış finansman gereği, tasarruf yetersizliğini finanse etmek için dış finansman gereği lâfını aynı anda kullanmak çelişkili gözüküyor. Ama bu denklemden hareket edip bir plânlama modeli kuracak olursanız ki, 1. plânın ilk sayfası, 2. plânının ilk sayfasına baktığımızda bu açık olarak

görülmüyor. Bu iki ibareyi aynı anda kullanmak çelişkili değil. O tek denkleme, o basit tek denkleme bakarak bir aldınma içerisine girmemek gerekir. Öyle ülke olabilir ki boyutları küçüktür, ekonomik boyutları, ödemeler dengesi açısından büyük bir güçlüğü olmaz fakat içeride tasarruf yapılamadığı için yatırım yapmak için dış kaynak transferine ihtiyaç gösterebilir ve bu yüzden belki de ödemeler dengesi bu sefer bu nedenle açık vermeğe başlayabilir. Yani ödemeler dengesi açığının neden olarak düşünülmesi başka şeydir, sonuç olarak düşünülmesi başka şeydir. Bu denklem artık bu dönemde neyin neden neyin sonuç olduğunu bize vermiyor, apaçık bir gerçek bu denklem. Ama bunu bir plânlama modeli haline döktüğünüz zaman neyin neden neyin sonuç olduğu açıkça ortaya çıkabilir. Ödemeler dengesinde denge teorileri vardı işte klasik denge modeli, diğer modeller.. Orada ödemeler dengesi kalemleri uyarıcı kalemler telafi edici kalemler şeklinde birbirinden ayırt ediliyordu. Şimdi bu işler çok birbirinin içerisinde girdi, bugünkü karmaşık ekonomik koşullar içerisinde. Bu nedenle iç tasarruf yetersizliği için dış finansman dış ödemeler dengesi için dış finansman çelişki gibi gözüküyor fakat aslında çelişki değil. Pekalâ bir ülkenin hem ödemeler dengesi açığını finanse etmek için dış kaynağa ihtiyacı olabilir hem de içerideki tasarruf yetersizliği yüzünden yatırım yapamadığı için dış kaynağa ihtiyacı olabilir. Herhalde Sınai Kalkınma Bankası'nın verdiği döviz kredilerinin tamamını yalnızca ithalâtı finanse etmek için verilen kaynak olarak bakmamak lâzım. Ödemeler dengesine baktığımız zaman, tanım olarak, bu krediler ithalâtı finanse eder gözüküyor. Çünkü aşağıdaki sermaye kalemi yukarıdaki ithalâtı finanse etmiştir, doğrudan doğruya sanki dış ticaret açığını finanse etmiş gibi bir gözüküyor. Ama zaten biz o krediyi verdiğimiz için makina - teçhizat ithalâtı yapılmaktadır ve o ma-

kina teçhizatın ithalâtı da verdiğimiz kredi finanse edilmektedir. Ama herhalde Sınai Kalkınma Bankası kredilerinin amacı ithalât güçlükleri yüzünden yapılamıyan birtakım yatırımları finanse etmekte kolaylık sağlamak olsa bile aslında içerdeki tasarruf yetersizliğini karşılamak için özel kesime açılmış krediler görünümünde.

KURDAŞ — Bunu şu bakımdan vurgulamakta yarar var. Türkiye’de iç tasarruflar artırılmadan dış ödemeler bunalımından çıkmağa imkân olmadığını vurgulamak gerekli. Şimdi bir ekonomide gerçekçi bir kur uygulamak kaydıyla, tasarruf açığı olduğu halde dış ödemeler dengesi sağlanabilir. Şöyle anlatayım. Bir ekonomide dengeli kur uygulayınız cari işlemlerde açık olmaz ama ekonomide tasarruf oranı % 15’dir. Binaenaleyh dış denge ile aslında bu manâda tasarruf oranı arasında bir direkt ilişki yoktur ama kurla dış denge arasında bir ilişki vardır. Ama siz % 15 olan tasarruf oranınızı yatırımlarda % 20’ye çıkarmak için bir hamle yaparsanız ve o kuru da orada muhafaza ederseniz o zaman otomatikman dış denge açığı doğar. Bu tasarruf oranı % 15 olan ürettiğinin % 85’ini kendisi tüketen bir ekonomide dış denge varken siz tüketimi % 85’in üzerine çıkarmak veya yatırımları % 15 olan tasarrufun üstüne çıkaralım isterseniz enflasyonist bir genişleme programı izlersiniz ki bu da dış dengeye yansır. Tabii döviz kuru aynı kalmak kaydıyla. Türkiye’de sizin söylediğiniz uygulama son yıllarda şöyle oldu. 1973’de Türkiye’nin % 20 dolayında bir tasarruf oranı vardı. Aynı yıl dış ödemeler dengemizin cari işlemleri biraz fazla bile verdi. Ondan sonra Türkiye’de çok enteresan bir gelişme oldu. Şiddetli enflasyonist bir politika dönemine girdi ve tasarruf oranı şimdi % 15’e doğru indi. Kurumuzu da sabit tuttuk aşağı yukarı... Tabii tasarruf oranı düşüklüğü ile dış denge bağıntılı gözüküyor. Aslında değil. Kaynak enflasyonist ekonomik politika, enfläs-

yonist politika bu hâdisede hem tasarruf oranını düşürdü dış açığımızı meydana çıkardı hem de daha fazla yatırım ve tüketim harcamasına neden oldu. Eğer Türkiye böyle giderse çok yakında tasarruf oranı % 10’a düşecek. Yani bu şiddetli enflasyonla bizim dış ödemeler için ek kaynak ihtiyacımız 2 milyar dolarda kalmıyacak 4 milyara ulaşacak.

ALKİN — Bu % 35 marjinal tasarruf oranının gerçekleşmesine imkân olmadığından, şu gördüğümüz dış finansman gereğinin üstüne hemen o kadar daha dış finansman gereği binecek... Ben şundan korkuyorum. Eğer aldatıcı bir istikrar programı altında bu boyutlarda olmasa bile bu boyutlara uzaktan yaklaşan bir uzun dönemli dış borç alırsak, sanırım ödenemez kısa dönemli borçlar sorununu da aşım, ödenemez uzun dönemli borçlar dönemine gireceğiz ben, en çok ondan korkuyorum. Yani kısa dönemli borçların ödenmemesi az çok kamuoyuna kabul ettirilebilecek hatta dünya kamuoyuna kabul ettirilebilecek bir konu ama ödenemez uzun dönemli borç yani vaktiyle Endonezya’nın, Hindistan’ın aldığı ödenemez uzun dönemli borç yükü gibi bir yük altına Türkiye girerse bunun altından nasıl kalkacağız. Biz tehlikeli biçimde o döneme doğru gidiyoruz ve kesinkes, borçlarda ciddi bir ödeme plânı yapıldığına da ben inanmıyorum. Bunun hesabını 1960’larda Bulutoğlu yapmıştı. O günkü ilımlı boyutlardaki dış borçların dahi o plân modeli içinde 2000 yılından sonra ödenebileceği biçiminde bir çözüm çıkmıştı ortaya. Şimdi boyutlar aslında giderek büyüyor. Ödenemez bir borç yükü altına da biz girebiliriz.

AKGÜÇ — Sayın Alkin birşey sorabilir miyim; borçların tümünü geri ödemek zorunda mıyız. Faiz ödemek koşuluyla dış borçlarımızı makûl bir düzeyde devam ettiremez miyiz?

ALKİN — Dış borçlar derken şunu

kastediyorum Dördüncü Beş Yıllık Plân-
da örneğin 1979 yılı için dış borç öde-
mesi 1 milyara yakın 1983 yılında 3 mil-
yar dolar bir dış borç ödemesi öngörülü-
yor. Benim korktuğum yıllık dış borç
taksitleri 1 milyar doların üstüne çıktık-
ça bunların giderek ödenemez bir yük
haline gelmesi... Bir sorun daha var ta-
bii ben de sayın Öngüt gibi düşünüyö-
rum. dış yardıma dayanmadan kısa dö-
nemde bu sorunu nasıl çözeceğiz? Çün-
kü aslında Türkiye'de iş çığırından çıktı.
Moda olan deyim ile söyleyecek olursak
Türkiye bir illegal piyasa ekonomisi hal-
line geldi. Yani resmi kanaldan transfer
edemediğiniz kaynak gayri resmi yahut
yasal olmayan yollardan transfer oluyor.
Belki çözüm artık bu yasal olmayan gay-
ri resmi piyasa ekonomisini, resmi ve ya-
sal bir piyasa halinde tescil etmekten
ibaret olacaktır. Bir de enflasyon artık
herşeyin anası gibi gözüküyor ancak ha-
lâ sanırım bu sorunun ciddi bir şekilde
kavranmış olduğuna inanmıyoruz. Yani
enflasyonun herkesi sıktığı herkesin şî-
kâyetçi olduğu biçiminde bir tartışma or-
tamı var ama bu ortamın arkasındaki
tartışmaları biraz çeşeleyecek olursak ge-
ne de çok ciddiye alınmadığını görüyo-
uz, bu boyutlardaki bir enflasyonun bile-
li... Enflasyonun üstüne yürüyüpte çok
kısır dönemde çok dramatik olmasa bile
hiç olmazsa bekleyişleri önleyebilecek
boyutlarda, ılımlı ölçüde bu enflasyon
oranı kısılamazsa tartıştığımız sorunlar
tam anlamı ile çözülemeyecektir. Bugün
gelişmekte olan bir ülke temsilcisinden
çok ilginç ama ilginç olduğu kadar da
tehlikeli bir hiper-enflasyon teorisi duy-
dum. Kulaklarıma inanmadım. Bu ge-
lişmekte olan ülkelerin enflasyon karşı-
sındaki tutumunu da gösteriyor. Bu ki-
şinin söylediği şey şu. Eğer hiper enf-
lasyon kamu harcamalarının aşırılığın-
dan doğuyorsa burada ayırım yapmamız
lâzım, eğer kalkınma için bu aşırı har-
camalar yapılıyorsa, o kadar sakıncalı
değildir. Yani «kısır dönemde politik ol-
mayan sosyal yatırımlar için kullanılı-
yorsa, sağlık, eğitim hizmetleri için har-

cama yapılıyorsa o kadar da korkmayın,
büyüme olmaz ama kalkınma olur» biçi-
minde gelişmekte olan bir ülkenin tipik
zihniyetini gösteriyor. Ben halâ bu enf-
lasyonun çok ciddiye alındığı kanısında
değilim, aslında ciddiyet boyutunu da
aşmıştır her sorunun anası enflasyon gi-
bi gözüküyor. Bu çözülmeden ne dış
yardım almak ne de alınsa bile rasyonel
olarak kullanmak ne de büyümeyi rasyo-
nel bir şekilde finanse etmek olanağı
bulunabileceğini hiç sanmıyorum.

AKGÜÇ — Sayın Aysan, acaba dış
kaynak kullanımında da bir kısır döngü
söz konusu olabilir mi? Şöyle açıklayayım,
dış yardım aldığımız takdirde Sayın Kur-
daş'ın da belirttiği gibi politikacılar cid-
di önlemler almaktan kaçınıyorlar. Ciddi
önlemler alınmadığı için de dış yardım
bir ülkede enflasyonu devamlı süreç hal-
line getiriyor. Türkiye'deki uygulamayı
da sayın Kurdaş böyle vurguladı. Acaba
siz de bu kanıda mısınız? Yani bir yer-
den dış yardım alırsak politikacılar is-
tikrar önlemlerinden kaçındıkları için
gerekli önlemleri almıyacaklar, bunun
sonucu enflasyon devamlı süreç haline
gelecektir. Diğer taraftan Türkiye'nin
döviz kısır döngüsünden çıkması için de
dış yardıma ihtiyacı var hiç olmazsa kı-
sa bir süre için... Acaba bu ikisini nasıl
bağdaştırabileceğiz?

AYSAN — Efendim, bu konuda as-
lında söylenecek bütün şeyler söylendi
Ben, bir noktaya parmak basacağım bu
kısır döngü sorusu nedeniyle. Bizim po-
litikacılarımızda, hükümetimizde yalnız
bunda değil bundan öncekilerde de bir
kanı var sanki ekonomik dertlerimizin
çaresi dışarıdadır. Böyle bir genel kanı
teşekkül etmiş. Benim samimi kanaatim
şudur. Bugün bir yerden Türk ekonomi-
sine 10 milyar dolar gelse, verseler bize,
6 ay sonra bu ekonomik politikalarla yi-
ne çıkmazdayız. Kesin olarak inancım
budur. Bu politikalarla dış yardım gelir
mi? Ters sorudan başlıyorum, bu politi-
kalarla sureti katiyede dış yardımın ge-

leceğine de kani değilim. Bunun nedeni çok açık, devamlı müflis politikaları uygulayan işletmeye hiç kimse kredi vermez. Türkiye'nin hali de buraya doğru gidiyor. Geri ödenmeyeceğini bile uluslararası finansman kurumu Türkiye'ye kredi vermez. Verseler de hiç bir işe yaramaz bu politikalarla. Şimdi öyleyse birinci öncelik bu politikaları değiştirmekten geçer. Bunu değiştirdikten sonra da Türk ekonomisinin öyle bir gücü vardır ki her türlü dış yardımı da sağlar, her türlü döviz kaynağını da yaratır. Biraz önce konuşuyordunuz, hani kaynaklar nelerdir? Sanayi ihracat yapar mı? Sanayinin çok büyük döviz sağlama potansiyeli var. Bunu 1970'den sonra ispat etti o sanayi. Şimdi sanayi daha da ilerdedir. Gene ispat eder gücünü ve bu kısır döngüyü de kırar, yeter ki piyasa mekanizması çalışsın. Bu işin arkasında enflasyon durdurucu bazı politikalar var. Ama evvelâ piyasa mekanizmasını bir çalıştırın bakalım. Yani malın fiyatı nerededir? Nerede teşekkül etmelidir? Arz talep dengesi nerededir? Bunu hiç düşünmüyor bizim hükümetimiz, ama biz şimdi ne yapıyoruz? Enflasyonun yarattığı normal psikoloji için de devletten herkes birşey istiyor. Ben buna diyorum ki hani eskiden kalkınmadan pay almak diye konuşuyorduk, gelir dağılımı derdik, şimdi enflasyondan pay alma yarışı başladı. Bütün millet birleşmiş devlet bütçesinden ve Merkez Bankasından bir şeyler istiyor. Sanki üretim yapılmadan yararlanabiliriz sonuna kadar. Bu ruh halinin içine girmişiz ve hiç kimse demiyor ki ya hu siz bu paraları alamazsınız beyler, bunu diyeni gördünüz mü? Hep veriyorlar. Tam gün yasası geliyor veriyorlar, öteki geliyor veriyorlar. Ondan sonra zavallı asgari geçim indiriminden 3000 liralık bir muafiyet gelecek efendim 12 milyar lira yük olacak diye ona hayır. Şimdi mesele bence buradadır. Çözüm bu sene yatırımları durduracaksınız. Bundan başka kurtuluş yolunuz yoktur. Di-

ğer harcamaları kısma imkânınız yoktur. Merkez Bankası'nın bilançosunu önümüzdeki beş yıl sabit tutacaksınız. Ama buraya nasıl geliriz? Bunu yapabilir mi? Bunu yapacak güçlü bir hükümet var mı? Bu hükümet yapamaz, bundan evvelki hükümet yapamadı ondan daha önceki de yapamazdı. Şimdi pekiyi neredeyiz biz? 1979'un içinde bu problemleri bu politik yapı ile çözmemiz olanağı yoktur. Bu tartışmada açıklıkla ortaya çıktı. Ama 1979'da başlayabilirsek çok iyi. Başlayabilirsek, ondan sonra 1980'de bir umudumuz olur, fiyat istikrarı kurulacaktır diye. Gerçi ithalât zordur verdiğiniz rakamlar tamamdır, ancak 1979 içinde biz halâ ithalât ikamesini yatırımları başlatıyoruz. Yani ithalât ihtiyacını artıracak sanayie yatırım yapıyoruz. Br politikalar ekonominin kurtuluş ümidini zayıflatıyor. Alınacak tedbir, ithalât ikamesi yatırımlarını durdurmak ancak üretime geçmesi yaklaşmış ihracata yönelik yatırımları devam ettirip gerisini durdurmak. Bu aşağı yukarı 200 milyar harcamada tasarruf demektir. Gelecek yılda devlet bu 200 milyar tasarrufu yapar ve enflasyon yıl sonuna doğru yavaşlamağa başlar. Ama bizim plânlamamız yine bu furyaya katılmış. Plânlamanın kendi raporu diyor ki: 1978'de eksi 12'ye geldi marjinal tasarruf eğilimi, gelecek yıl % 6.7 kalkınma hızını sağlayabilmek için % 53'e çıkması lâzım marjinal tasarruf eğiliminin. Üç ayda bu gelişmeyi beklemek ve 12 aylık bir dönemde bu gelişmeyi beklemek olanağı yoktur. Matematik olarak olanak yoktur, kısa zamanda marjinal tasarruf eğilimini % 50'nin üzerine çıkarabilmiş bir ekonomi dünyada yoktur. Ama bizim 1979'da uygulamaya çalıştığımız program budur. Bu programı uygulamaya çabaladıkça ne olacak? Merkez Bankası kaynaklarına başvurarak yatırımları yapacaksınız. Böyle bir programla, böyle yaklaşımla. İşte sayın Alkin'in söylediği problemleri çözmeye olanağı yoktur. Şimdi birinci tedbir eğer 1979 yılı sonuna doğru enflasyonu dizginlemek istiyorsak bu ithal ikamesi ya-

tırımlarının hepsini olduğu yerde durdurmak. Yatırım listesine bir bakarsanız plânlamanın elinde yatırımların safhası ile ilgili listeler var. Bu listelere bakarak bir seçim yapılabilir. Ama hiç olmazsa % 70'ini, 80'ini bu yıl için durdurmak, ertelemek lâzımdır. Ondan sonra ekonomi bir rayına otursun, dengeler sağlansın, yapacağımız tasarruflarla ekonomi yatırımlarını yapar. Tasarruf oranı 1963'lerin % 13'ünden 1974 yılında % 20 oldu. Nasıl arttı tasarruf? Öyle gelir yine. Ama evvelâ enflasyonu durdurmak lâzım. Yoksa hiçbir şekilde tasarruf oranını artırmak mümkün değil. Alınacak ikinci tedbir, fiyat denetimi düzeni ile ilgili, bugün anlamsız, delice diye nitelendirilebilecek bir fiyat denetimi düzeni var. Hep karaborsacıya, aracıya cebini doldurtuyor ben bu anlamsız fiyat denetimi... Fiyat denetim düzenimizin mantığını anlamamışumdur. Buna derhal son vermek, durdurmak lâzımdır. Denetim heveslerinden vazgeçsek bazı piyasalarda denge bugünden yarına bir hafta belki on gün içinde kurulur. Ama resmî fiyat biraz yükselir o başka, o yüksek düzeyde dengeyi kurar. Bir de alınacak tedbir olarak çok kısa sürede ben bunu görüyorum. Ekonominin derdi içerde çözülür, iç politikada çözülür, iç politika tek aracıdır. Ekonomi politikasında bu yaklaşım herhalde çok önemlidir. Beni çok yakından ilgilendiren bir konu bu KİT'lerdir. KİT'ler her türlü mantığın dışına çıkmışlardır. Ben size rakamları yeni gözden geçirmiş olarak söylüyorum. Bir de şu eğilim başladı şimdi, KİT'lerin durumu hakkında bütün hikâye Parlamento'ya anlatılmıyor. Bir örnek, bütçe gerekçesi elinizde vardır bakınız Türkiye Kömür İşletmelerinin zararı gösterilmemiştir, bütçe gerekçesinde Parlamento'ya verilen listede... TKİ'nin aynı döneme ait faaliyet raporunda muhasebe hocası olarak hesapladım, zarar 85 milyar. şimdi bunu hangi hazine hesabı ile hangi takas mahsupla ortadan kaldırırsanız kaldırınız dönemin zararı en az 2,5 milyardır. Bunu kamuoyuna söylemek lâ-

zımdır. Bu 1977 yılının rakamlarıdır. 1978 rakamları henüz yok, ancak bazı tahmin rakamları var. Çaykur da aynı durumda. Çaykur'un zararı da ekonomik rapora ekli listede verilmemiştir. Gördüğünüz resmî rakamlar var ya KİT açıkları konusunda bu düzeltmeler dikkate alınmadan hesaplanmıştır. KİT açıklarına çare bulunmalıdır, bunun çaresi de vardır. Ben bunun çaresini çok söyledim, en başta alınacak küçük bir tedbir bu açıkları önemli miktarda ortadan kaldıracaktır. 440 sayılı kanunla fiyat tesbiti konusunda verilen yetki Yönetim Kurullarınca kullanılmalıdır. Bu tedbir, bakınız 3-4 ay içinde onların piyasalarına bir düzen verir. Efendim, yönetim kurulu hükümetten iyi mi karar verecek diye bana soruluyor, onlarda da politik baskı vardır onlar da yanlış bilgi verirler diye bana söylüyorlar; ama hiç olmazsa bir işletmenin yönetim kurulu herhalde politik bir organdan daha isabetli kararlara varır. Ve zaman içinde bu meseleyi düzeltir. Şimdi neyi ele alsak düzgün bir şey yok ki... Meselâ bütçeyi alın 396 milyar bütçe bağlandı veya bağlanmak üzere, bütçenin 396 milyar olup olmadığı hususunda garanti var mı? Türkiye'nin önemli enflasyon kaynaklarından biri de devlet bütçesi... Devlet bütçesi diye de birşey kalmadı. Bize kitaplarda okutulardı bütçe ilkelerini samimiyet, denklik ve benzerlerini, şimdi bu ilkeler bir tarafa itildi. Ek ödenek konusunu bu ölçüde çarpıklaştıran başkaca bir devlet yoktur aslında. Gerçekte bütçesiz çalışıyoruz, bu düşünülebilir mi? Demek ki Parlamento'nun denetiminin dışına çıkılıyor. Ek ödenekleri Parlamento'dan geçiriyoruz efendim diyorlar bana ben bunu söylediğim zaman. Devlet bütçesinin müzakeresinin bir ciddiyeti var, hükümet politikasını yansıtır bütçe güven oyudur bütçe oylaması. Başlangıç ödeneğini 266 milyar olarak alacaksınız, sonra ek ödeneklerle, ödenek tutarı 400 milyara yaklaşacak, bu işte ciddiyet kalmıyor. Acele kanunlar teklif ediliyor ve öyle çıkıyor. Bütçenin bir düzeni vardır, bu dü-

zen korunmalıdır. Eğer 450 milyar diyor-
sanız 1979 bütçesini Parlamento'nun örne-
ne 450 milyar diye gelmelidir ve öyle
teklif edilmelidir. Neden 398 milyar tek-
lif ederiz sonra ek ödenek olarak yük-
seltiriz bu bir kaçamaktır. Bu yolu tıka-
mak lazımdır. Bir ikinci nokta da o fon-
lardır. Bilirsiniz hepiniz fonlar bütçenin
yıllık ödeneklerinin dışına çıkılmasını
sağlamıştır. Filanca yerde bütçe ödenegi
ile devlet parası ile fon teşekkül ederse
bütçe yılının dışında da onu harcayın.
böyle bir şeyi benim öğrendiğim bütçe
ile bütçe ilkeleriyle bağdaştıramıyorum.
Ondan sonra bütçemizde üçüncü bir nok-
ta, bütçeyi bütçe olmaktan çıkaran tah-
vil ihracı ile elde edilen kaynaklar san-
ki normal devlet geliri gibi harcanyor.
Halbuki bize öğretilen, açık kapatmak
için tahvil çıkarılır. Bütçe açığı kapamak
için. Öyleyse 1978 bütçesine görünme-
yen açık var ek olarak 1979 bütçesinde
20 milyar dolaylarında açık var. Çünkü
tahvilden sağlanacağı söyleniyor. Bu
türli uygulamalar, ortadan kaldırılma-
dığı sürece yani klasik bütçe ilkelerine
dönmediğimiz sürece enflasyonu durdur-
manın çaresi yok. Yalnız KİT'lerde veri-
len finansman, 1978 yıl sonu itibariyle
Merkez Bankası bilançosundan söylüyo-
rum 59 milyara ulaşmış. Olur mu bu?
Merkez Bankasından KİT'ler ılımlı öl-
çüler içerisinde kısa vadeli krediler ala-
caklar finansman yapacaklar ve iade
edecekler. Merkez Bankasından kısa va-
deli para piyasasını yöneten kuruluştan
toplam 59 milyar uzun vadeli hatta de-
vamlı kaynak aktarılmış ve hiçbir za-
man bu kredilerin miktarı inmiyor. Tek
tek hesapları ayıkladım. Bu yaklaşım, bu
politika Merkez Bankasının para politi-
kasını yönetmek kabiliyetini çok azaltan
bir etmendir. Ben özetle diyorum ki gös-
terge Merkez Bankası bilançosudur. Ya-
ni tam banknot emisyonu değil. İlk ted-
bir Merkez Bankası bilançosunu sabit
tutma kararı verilecek. Ondan sonra
onun gerektirdiği bütün şeyler yapıla-
cak. Ondan sonra tedbirler düşünülebi-
lir. Tasarrufları artırmak, kaynakları be-

lirli projelere tahsis etmek, yatırımları
ertelemek herkesi fedakârlığa davet gi-
bi... Bu çeşit bir politika paketinin faz-
la işsizlik yaratacağını da sanmıyorum.
İşsizlik bu boyuta ulaştıktan sonra % 17
den 18'e çıkması da önemli bir şey de-
ğildir.

AKGÜÇ — Birsey sorabilir miyim?
Türkiye'de hep politikaçılara hücum edi-
yoruz. Hükümetlere hücum ediyoruz ama
Türkiye'de bir de baskı gurupları var.
Bu baskı gurupları da, kamuoyunun ha-
talı şekilde etkileyip farklı yönlerde dik-
katlerini çekip izlenen hatalı politikalar-
da sorumluluk taşıyor mu? Yani ge-
rek işçi sendikaları olsun gerek işveren-
ler olsun çok yanlış önerilerle çok yan-
lış tepkilerle hükümetin karşısına çık-
mıyorlar mı? Bazen aynı cümlede aynı
bildiride çelişik önerilerle karşılaşılmıyor
mu?

AYSAN — Bir tek cümleyle cevap
vereyim. Devlet adam odur ki, bu çeşit-
li baskı guruplarının karşısında «devlet-
tin uzun vadeli amaçları vardır, ben
enflasyonist politikayı kabul etmem»
demelidir.

KURDAŞ — Efendim, son bir nokta-
yı belirtmek istiyorum. Arkadaşların da
teşhis koyduğu gibi dertlerin ana kay-
nağı, başlangıcı enflasyonist ekonomik
politikadır. Enflasyon düşük oranda kal-
dığı zaman, kur ayarlamaları ile dış öde-
meler dengesindeki etkileri de giderilir.
Ancak enflasyon muayyen bir oranı ge-
çer de tasarrufları olumsuz yönde etki-
lemeye başladığı zaman ekonomi kısır
bir döngüye giriyor. Bizde olduğu gibi,
enflasyonun hızı muayyen bir oranı aş-
tığı takdirde tasarruf düşüyor. Tasarruf
düşünce, tabii siz de aynı seviyede ya-
tırım yapmak için enflasyonu hızlandı-
rıyoruz. O tekrar tasarrufu düşürü-
yor ve sonunda Güney Amerika'da oldu-
ğu gibi tasarruf oranı % 30'lardan yüz-
de 10 kadar düşmüş bir ekonomi ortaya
çıkıyor. Derhal durdurma tedbiri alın-
mazsa enflasyonun hızı tutulamaz olu-

yor, % 250'ye kadar çıkıyor. Türkiye böyle bir sürece girmektedir. Tasarruf oranını % 20'den % 15'e düşmüş bu sene ihtimal 12'ye düşecek 2-3 sene sonra daha da aşağı düşecek. Burada cesur bir şekilde enflasyon durdurulamazsa Türkiye % 50 fiyat artışlarını arıyacak, onun için tedrici yavaş yavaş alıştırarak kısır döngüyü kırmak görüşüne katılmıyorum. Aslında şahsi tecrübelerimle yavaş yavaş bu işin yapılabildiği memleket hiç görmedim. Bir takım politikacılar bundan kaçmanın yolunu derhal bulur. Onun için Türkiye, enflasyonu durduracak ciddi tedbirleri her türlü fedakârlığa milleti çağırarak kısa sürede almalıdır, almazsa tasarruf oranı daha da düşer ondan sonra Türkiye tam bir çıkmaza girer. Bir kere halk tasarruf terbiyesini kaybetmiş mi eğer bu arada büyük sosyal patlamalar olmazsa eğer gerçekten bir ihtilâl olmazsa o zaman % 2'lere kadar düşmüş tasarruf oranını tekrar % 20-25'lere çıkarmak olanaksız denebilecek kadar zordur. Onun için tedbirler önce alınmalı, köklü alınmalı ve de hızlı alınmalıdır. Yoksa çıkamayacağız bu işin içinden gelecek sene bugünleri arıyacağız. Bakın bu sene ben diyorum 1978'i arıyacağız. Vede 1980'de 1979'u arıyacağız. Bunu ya bir yerde koparacaksınız ya koparamıyacaksınız.

AYSAN — Efendim aynı görüşteyim. 1979'da herşey enflasyon hızının artacağını gösteriyor. Benim elimdeki rakamlar da bunu gösteriyor ve % 100'ü buldu mu enflasyon haddi Türkiye'de çok önemli olaylar olur.

KURDAŞ — 1955'de her ihtilâlin arkasında bir enflasyon vardır demiştim. O zamanın hükümetleri beni şom ağızlı olarak itham etmişlerdi Bunun gerisinde büyük sıkıntılar var bizim çocuklarımızı bekleyen büyük sıkıntılar var, ya bu enflasyonu durduracağız ya da ö bizi kiracaktır.

AKGÜÇ — Bugünkü tartışmamızı şöyle toparlıyabilir miyim? Türkiye ken-

di kaynaklarını harekete getirerek, ekonomisini dışının altına atarak, dış yarulsuz da kalmadılar. Dış yardım, iyi kullanıldığı takdirde, alınacak ısıklar önemlerini yumuşatabilir, bu önemleri sosyal ve politik bakımdan daha kolay kabul edilebilir hale getirebilir. Üretim paketine daha yumuşak bir iniş yapılabilir. Ancak hiçbir ülke, devamı olarak, dış yardıma bağlı kalarak ekonomik kalkınma hamlelerini devam ettiremez. Dış yardımdan ancak geçici bir süre için yararlanılabilir. Dış yardımın, sakıncalı bir yönü de, politikacıları ciddi önlemler almaktan alıkoymasıdır. Dış yardım bekleyişinde olan politikacılar, genellikle, ilk ağızda tepki doğurabilecek önlemleri almaktan kaçınmakta, borçlanmanın ilk aşamasındaki yapay rahatlıktan yararlanarak kamuoyunda olumlu bir izlenim bırakmağa çalışmakta, borçlanmanın yükünü, gelecek hükümetlerin sırtına atmaya bakmaktadırlar. Türkiye'nin son 27 senelik ekonomi tarihinde, politikacıların dış yardım konusundaki bu tutumları gayet belirgin bir şekilde ortaya çıkmıştır.

Bugün ekonomide ciddi önlemler alınması, her kesim tarafından benimsenmektedir. Ancak, dış yardım olanığı belirlediği zaman, ekonomik önlemlerin askıya alınması, ekonominin ve ekonomiyi yönetenlerin rehavete kapılmaları olasıdır. Amaç kendi öz kaynaklarımızla kalkınmamızı sağlamaktır. İlâve bir kaynak olarak dış yardımdan da yararlanabilir. Ancak dış yardım, ekonomi politikasının odak noktası olamaz, izlenecek politikalara, dış yardıma bağlı kalarak yön verilemez.

Türkiye'de bugün karşılaşılan sorunların temel nedeni enflasyondur. Enflasyon hızının kesilmesi, tüm ekonomik sorunlara göre öncelik taşır. Enflasyonun hızını kesmek için alınacak önlemler, tepki yaratabilir; ancak bu tepkilerden çekinmemek gerekir. Enflasyon kontrol altına alındığı zaman bunun yararları, doğuracağı tepkilere kıyasla çok daha ağır basacaktır. Türkiye'de enflasyon hızı

zı tırmanmaktadır, henüz kontrolden kaçmamıştır; ancak bu olasılık belirmiştir. Enflasyon bir kez kontrolden kaçtı mı, ekonomiyi rayına oturtmak, son derece sancılı olabilir. Enflasyon hızının kesilmesi, Türkiye'de tasarruf açığının giderilmesi, dış yardım gereksiniminin azalması, dış ödemelerde dengenin sağ-

lanması üzerinde de son derece olumlu etkiler yapar. Enflasyon, sosyal ve ekonomik yapıyı iyice tahrip etmeden, enflasyonu durdurmak zorundayız. Her geçen gün alınacak önlemlerin daha da sert olmasına neden olabilir.

Toplantıya katıldığınız için teşekkür ederim.

milyonların sevgilisi...

TÜRKİYE İS BANKASI

paranızın... istikbalinizin emniyetidir

Bankacılık

Sermaye ve kredileme açısından bankalar ve iştirakleri

Dr. A. İhsan KARACAN
Bankalar Yeminli Murakibi

Bankacılığımızın en güncel konularından birisi kuşkusuz bankalar ile sermaye gruplarının ilişkilerinin ulaştığı boyutlar ve bunun niteliği üzerinde kamuoyunda oluşan geniş ilgidir. Konunun odak noktası bankaların sahipliği bir yana bırakılırsa iştiraklere sermaye tahsis ve kredi kullandırmada yürürlükteki 7129 sayılı Bankalar Kanunu'nun sağladığı olanaklardır. Mevcut yasal hükümler bankaların kredi kullandırması açısından iştirakler ve diğer firmalar arasında önemli bir ayırım yapmaktadır. Diğer yandan iştirakte bulunma ve iştiraklere kredi tahsisi sanıldığı gibi aksine yasal hükümler açısından karmaşıktır. Bu nedenle konunun yasal hükümler açısından incelenmesinin Bankalar Kanunu değişikliğinin gündemde olduğu bir dönemde yararlı olacağı düşünülmektedir.

I — İŞTİRAKLERE KREDİ

Bankalar Kanunu m. 39'da;

«Bir bankanın kendi müessese veya iştiraklerinin heyeti umumiyesine veya bu müesseseler ve iştiraklerin kefaletleri ile diğer hakiki ve hükmi şahıslara açacağı bilcümle kredilerin heyeti umumiyesinin yekünü, bankanın tediye ve Türkiye'ye fiilen tahsis edilmiş sermaye ve ihtiyatları yekününün % 20'sini tecavüz edemez.

38. madde hükmü mahfuzdur.»

denilmektedir. Madde metninin kavramlar ve atıf yaptığı maddenin geniş içeriği nedenleriyle yeterli açıklıkta olmadığını belirtmek gerekir.

39. maddenin atıf yaptığı 38. madde kredi hadlerini genel olarak sınırlayan ve bu genel sınırlamada istisnalar getiren bir içeriğe sahiptir.

38. madde hükmüne göre;

«Bir banka, hakiki ve hükmü bir şahsa doğrudan doğruya veya bilvasıta nakit, mal, kefalet ve teminat şekil ve mahiyetinde veya herhangi bir şekil ve suretle kendi tediye edilmiş veya Türkiye'ye fiilen tahsis olunmuş sermayesi ile ihtiyaç akçeleri yekününün % 10'undan fazla kredi veremez, kefaletlerini kabul edemez veya tahvillerini satın almaz.

Ancak, sanayi, maadin, enerji, nafıa hizmetleri, nakliyat ve ihracat işlerinde kullanılmak üzere açılan ve fiilen bu işlerde kullanıldığı tevsik edilen kredilerde bu haddin % 25'e çıkarılması caizdir.

Tevsikin ne suretle yapılacağı, Banka Kredilerini Tanzim Komitesinin mütalâası alındıktan sonra Maliye Vekaletince neşir ve ilân edilir.

Bu maddenin tatbikatında;

Hakiki şahısların,

İdare meclisi reisi, azası, umum müdürü, umum müdür muavini, müdürü buldukları veya sermayesinin % 10'undan fazlasına sahip oldukları (ortaklık nispetinin tayininde ana, baba, karı, koca ve çocukların hisselerinin yekünü bir tek şahsa ait hisse ad ve itibar olunur)

ortaklık ve müesseselere,

Menfaat rabıtası ile bağlı bulundukları şahıs şirketlerine, kredi açılması gibi muameleler bilvasıta kredi verilmesi addedilir.

Aşağıdaki bentlerde gösterilen muameleler yukarıdaki takyitlere tabi değildir:

1. Banka Kredilerini Tanzim Komitesinin mütalâası alındıktan sonra İcra Vekilleri Heyetince tesbit ve ilân olunacak kayıt ve şartlar dâhilinde:

Bankaların en az % 25 sermayesine sahip buldukları sanayi, madin, enerji, nafıa hizmetleri, nakliyat ve ihracat işleri ile müstagil teşekküllerine, münhasıran bu işlerinde kullanılmak üzere açtıkları krediler (ancak, bu muameleler her ne suretle olursa olsun üçüncü şahıslara kredi temini maksadına mâtuf olamazlar);»

Seri No: 6 sayılı Bankalar Kanunu Genel Tebliği ile Bankalar Kanunu m. 38, 48, 50'de yer alan sanayi deyimine «turizm sanayii» nin de dahil olduğu belirlenmiştir.

Bankalar Kanunu m. 39 m. 38'e atıf yaparken ortaya tartışmalı bir durum çıkarmıştır. Bu atıf yalnızca takyite tabi tutulmayan iştirak kredilerini mi kapsamaktadır yoksa maddenin bütününe midir. Bankalar Kanunu Seri No: 4 sayılı Genel Tebliği bu konuyu uygulamada çözümlenmiştir. Tebliğe göre;

«Bilindiği gibi, 7129 sayılı Bankalar Kanununun 39'uncu maddesinin ilk fıkrası ile, bir bankanın kendi müessese ve iştiraklerini heyeti umumiyesine veya bu müessese ve iştiraklerin kefaletleri ile diğer hakiki ve hükmi şahıslara açacağı bilcümle kredilerin heyeti umumiyesinin yekûnu, bankanın tediyeye edilmiş veya Türkiye'ye fiilen tahsis edilmiş sermaye

ve ihtiyatları yekûnunun % 20'sini teşkil edemeyeceği hükme bağlanmış olup maddenin son fıkrası ile de Kanunun 33'üncü maddesi hükmü mahfuz tutulmuş bulunmaktadır.

Bu duruma göre, Banka Kredilerini tanzim Komitesinin mütalâası alındıktan sonra İcra Vekilleri Heyetince tesbit ve ilân olunacak kayıt ve şartlar dâhilinde bankaların en az % 25 sermayesine sahip buldukları sanayi, madin, nafıa hizmetleri, nakliyat ve ihracat işleriyle müstagil teşekküllerine, münhasıran bu işlerinde kullanılmak üzere açacakları ve ayrıca bankaların sermayesinin % 25'inden azına sahip oldukları sanayi, madin, enerji, nafıa hizmetleri, nakliyat ve ihracat işleriyle müstagil teşekküllerine Kanunun ikinci fıkrasına istinaden ve 3 numaralı Bankalar Kanunu Genel Tebliği esasları dairesinde açacakları krediler 39'uncu maddenin ilk fıkrasındaki takyidi hükme tabi değildir.»

Böylece, yasanın 39. madde ve 38. maddedeki istisna gibi iki tür iştirak kredisi belirlemesine karşın Seri No: 4 sayılı Tebliğ ile üç türlü iştirak kredisi yaratılmıştır. Bunlar sırasıyla;

1 — Bankalar Kanunu m. 38'e göre bankanın sermayesinin % 25'inden fazlasına sahip oldukları ve bu nedenle ödenmiş sermaye ve ihtiyatlar ile sınırlı olmaksızın açtıkları iştirak kredileri:

Ancak bu kredilerin konusunda bazı yasal sınırlamalar bulunmaktadır. Bu sınırlamaları şöyle sıralayabiliriz:

— Bu krediler her ne şekilde olursa olsun üçüncü kişilere kredi temini amacına yönelik olamaz. Üçüncü gerçek veya tüzel kişilerin kimliği ve durumu önemli değildir. Bu nedenle, bankanın bir iştirakine bu olanaktan yararlanarak açılan kredilerin bankanın iştirak ettiği başka bir firmaya kullandırılması ola-

naksızdır. Kredinin üçüncü şahıslara kullandırılması durumunu izlemek bankaya düşmektedir. Nitekim asgari % 25 oranında iştirak bu izlemeyi olanaklı kılmaktadır. Bu nedenle bu olanaktan yararlanarak kredi alan bir iştirakin bu krediyi üçüncü kişilere kullandırmasının cezai sorumluluğu bankaya aittir.

— İştirakin Sanayi (turizm dahil), maadin, enerji, nafia hizmetleri, nakliyat, ve ihracat işleri ile müstagal olması ve açılan kredinin münhasıran bu işlerde kullanılması gerekir.

— Kredi, Banka Kredilerini Tanzim Komitesinin mütalâası alındıktan sonra Bakanlar Kurulunca tesbit ve ilân edilecek kayıt ve şartlar içinde açılacaktır. Bu kayıt ve şartlar 4/5/1959 tarih ve 4/11572 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile belirlenmiştir. Bunlar

- (i) Bu teşekküllerin hükmi şahsiyeti haiz bulunması,
- (ii) Bankalarca lehtarlardan:

— 38. maddede sayılan işlerle iştigal ettiğini tebarüz ettiren esas mukavele-
namesi,

— Bankalar Kanunu m. 46'ya göre tan-
zim edilmiş en son hesap vaziyetinin,

— Kararda metni belirlenen ve kredinin hangi amaçlarla kullanılacağını belirten bir taahhütnamenin 'Taahhütna-
me metninde «... mevzu dışında ve hasseten üçüncü şahısların finansma-
nında kullanmayacağımızı ve kullan-
dırmayacağımızı ve yapılacak tahkik
ve tetkikler neticesinde ve her üç ay-
da bir vereceğimiz hesap vaziyetleri-
ne göre bu taahhüdümüzün yerine
getirilmediği kanaati hasıl olduğu
takdirde bankanızın, nezdinde mevcut
bilumum kredilerimizin tamamını
katetmek hakkında malik bulunaca-
ğımı.....» demektedir.),

— Üç ayda bir hesap vaziyetinin
alınması gerekmektedir.

Taahhütname metninde ortaya koy-
duğu gibi kredinin üçüncü şahısların fi-
nansmanında kullanıp kullanmadığını iz-
leme önce de belirtildiği gibi bankanın
görevidir.

«Bir bankanın en az % 25 sermaye-
sine sahip bulunduğu teşekkül; sanayi,
maadin, enerji, nafia hizmetleri, nakli-
yat ve ihracat işleri dışında bilfarz it-
halât işiyle de iştigal ediyorsa bu tak-
dirde sadece sanayi, maadin, enerji, na-
fia hizmetleri, nakliyat ve ihracat işle-
ri için açılan krediler hudutsuz olacak,
düna mukaabil, ithalât işleri için açılan
krediler 38. ve 39. maddelerin birinci
fıkralarında yazılı kredi limitleri dâhi-
linde kalacaktır.» (Erem - Tandoğan -
Altıok; Bankalar Kanunu Şerhi, 5. Bas-
kı, s. 119-120). Ancak, bir firmanın kre-
dilerini hangi alanlarda kullandığını tes-
bit çoğu kez güçtür. Nitekim açılan bir
nakit kredinin sanayide mi yoksa tica-
ret sektöründe mi, yada spekülâtif alan-
larda mı kullanıldığını tesbit güçtür. Di-
ğer yandan teminat mektuplarının kul-
lanım alanı ise belirlidir. Diğer yandan
ithalât akreditifi kredileri ise ilk plân-
da ithalâta kullanılıyor gibi görünmek-
le birlikte sanayimizin dışa bağımlılığı
dikkate alınırca hammadde ve ana mad-
de olmak koşuluyla yapılan ithalât fi-
nansmanını sanayi kredisi saymak güç-
tür.

Kanunda «... en az % 25 sermaye-
sine sahip buldukları» deyimini-
den, % 25'in hesabında iştirak edilen
firmanın kayıtlı sermayesinin esas alın-
ması gerektiği anlaşılmaktadır. Bu, ban-
kaya ait ilgili firma pay senetlerinin no-
minal bedelleri tutarının iştirakin ka-
yıtlı sermayesine tutarına oranlanması
ile elde edilecektir. Kurucu pay senetle-
ri vd. gibi nominal bedeli olmayan pay
senetlerinin hesaplamada dikkate alın-
ması olanaksızdır. Kayıtlı sermayenin
esas alınması, şirketlerin yönetim ve
kontrolü, kâra katılma gibi unsurlarının
çoğu kez kayıtlı sermaye ile ilişkin ol-
masının doğal sonucudur.

2 — Bankaların sermayesinin % 25'inden azına sanıp oluıkları sanayi maadın, enerji, nafia hizmetleri, nakliyat ve ihracat işleriyle muştağı olan iştiraklerine Bankalar Kanunu m. 38 ıkra 2 ye istinaden açılan krediler.

Bankalar yukarıda belirtilen sahalarda faaliyet gösteren iştiraklerine m. 39'daki kısıtıama dışında kredi açabilirler. Bu krediler bankanın ödenmiş sermaye ve ihtiyatlarının % 10 unu geçmedükçe, herhangi bir şekilde kullanım alanlarının tevsiki zorunluğu yoktur. Ancak, bu krediler bankanın ödenmiş sermaye ve ihtiyatlarının: 25 i ile sınırlıdır. % 10 haddini geçtikten sonra kredilerin 38. maddenin 2. fıkrasına göre çıkarılan Seri No: 3 sayılı Bankalar Kanunu Genel Tebliğı ile belirlenen esaslara göre tevsik edilmek zorundadırlar. Buna göre bankanın bu esaslara göre açacakları kredileri için iştiraklerinden;

— Sanayi, maadın, enerji, nafia hizmetleri, nakliyat ve ihracat işleriyle filhal meşgul buldukları hakkında kayıtlı buldukları ticaret sicili memurluğundan alacakları bir belgeyi,

— Bankadan evvelce % 10 had içinde alacakları kredileri kendi işlerinde ve nerelerde kullandıklarını, müfredat ve tafsilatiyle gösteren ve kayıtlı oldukları odalarca tasdikli cetvel,

— % 10 had üzerinde talebettikleri krediyi hangi maksatlar için kullanacaklarına dair bir beyannameyi,

— Üç ayda bir hesap vaziyetini,

— Tebliğ ile metni belirlenen bir taahhütnameyi almaları gerekir.

Bankalar Kanunu bu tür iştirak kredisi konusunda iştirak edilen firma-

daki iştirak payında asgari bir oran veya miktar belirlememiştir. Maliye Bakanlığının bu konudaki görüşü 6/5/1967 tarih ve 5283-11/20094 sayılı yazısı ile belirlemiştir. Söz konusu yazıya göre;

«7129 sayılı Bankalar Kanununda; iştirak kavramının tarifi yapılmamış olduğu gibi, bu Kanunun bankaların iştirakleriyle ilgili hükümlerinde de iştiraki tayin edebilmek bakımından sahip olunması gereken hisse miktarı itibariyle kayıtlayıcı herhangi bir açıklama bulunmamaktadır. Bu bakımdan, bir banka başka bir şirkete ait hisse senetlerine sahip ise, bunların elde edilış şekli ve miktarı ne olursa olsun Bankalar Kanunu hükümleri bakımından iştirak addedilmesi gerekir.»

Diğer yandan, Seri No: 3 sayılı tebliğı göre metni belirlenen taahhütname de «... yukarıda yazılı mevzu dışında ve hassaten üçüncü şahısların finansmanında kullanılmıyacağımızı veya kullandırmıyacağımızı...» ifadesinin yer alması bu tür kredilerin de üçüncü şahıslara kredi temini amacıyla açılmama ve kullandırılmamasını zorunlu kılmaktadır.

3 — Bankalar Kanunu m. 39/1 hükümüne göre açılacak krediler:

Bankanın en az % 25 sermayesine sahip oldukları firmalara 38. maddede ki istisnalardan yararlanarak açtıkları krediler ile, % 25 sermayesinden azına sahip olmakla birlikte m. 38/1 ve 38/2'deki olanaklardan yararlanarak açılan krediler dışındaki kredileri kapsar.

Bu halde Bnk. Kn. m. 39/1 kapsamı içinde kalacak iştirak kredilerinin kapsamını şu şekilde belirleyebiliriz.

(i) Bankanın sermaye payı ne olursa olsun fiilen sanayi, maadın, enerji, nafia hizmetleri, nakliyat ve ihracat işleri ile iştigal etmeyen iştiraklerine açılan krediler.

(ii) Bankanın sermayesinin % 25'inden azına sahip olduğu sanayi, maden, enerji, nafia hizmetleri, nakliyat ve ihracat ile uğraşan iştiraklerine Bnk. Kn. m. 38/2 içinde ve Seri No: 3 sayılı Bankalar Kanunu Genel Tebliği esasları içinde açılmayan krediler.

(iii) Bankanın sermayesinin en az % 25'ine sahip olduğu sanayi, maden, enerji, nafia hizmetleri, nakliyat ve ihracat ile uğraşan iştiraklerine açtıkları ancak bu firmaların münhasıran bu işlerinde kullanmadıkları krediler.

— Madde hükmüne göre açılacak krediler bankanın ödenmiş sermaye ve ihtiyatlar toplamının % 20'si ile sınırlıdır. Bu sınır, birden fazla iştirake bu madde çerçevesinde kredi açıldığında söz konusudur. Eğer iştirak edilen firma bir tane ise oran % 10 ile sınırlıdır.

— 38. maddedeki istisnalar dışında kalmak koşulu ile bankanın iştirakteki payının bu oran üzerinde etkisi yoktur. Diğer yandan iştirak oran ve miktarı konusunda asgari bir sınır da bulunmamaktadır.

— 1. ve 2. de belirtilen haller dışında, iştirak edilen bankalara sınırsız kredi açabileceği gibi, vadesine en az iki yıl kalan hazine bonoları veya hazine kefaletini haiz bonolar karşısında sınırsız kredi açılabilir. Diğer yandan nakit, Devlet İş İstikraz Tahvili ve Devlet Yatırım Bankası tahvilleri karşılığında sınırsız olarak teminat mektubu verilebilir.

— 38. maddede belirtilen muayyen sahalara kapsamına girmeyen krediler bu madde kapsamında düşünülecek ve her iştirakin bu tür krediler toplanarak ödenmiş sermaye ve ihtiyatlar toplamına oranlanacaktır.

Bankalar Kanunu'nun 38 ve 39.

maddeleri aynı kanununun 70. maddesi ile müeyyide altına alınmıştır. 70. maddeye göre bu madde hükümlerine riayet etmeyen bankaların işlerini fiilen idare eden vazifeli ve alâkalı idare memurları reis ve azaları ile umum müdür, umum müdür muavimleri ve müdürleri 5 bin liradan 10 bin liraya kadar ağır para cezası ile birlikte altı aydan iki seneye kadar hapis cezası ile cezalandırılırlar. Bu hükümlere muhalefet bankaya ait iştirak müesseselerine veya alâkalı şahıslara menfaat teminini hedef tuttuğu veya bu nevi hareketler neticesinde fiilen böyle bir menfaat temin edilmiş olduğu takdirde ağır para cezası 10 bin liradan az olmamak üzere bu menfaatlerin 5 misli olarak hükmedilir.

Diğer yandan 71. madde bu fiil ve hareketlerin bankanın emin bir şekilde çalışmasını haleldar edecek mahiyette bulunduğu takdirde 70. maddedeki cezalara ilâveten, Maliye Bakanlığının talebi üzerine bu bankaların daimi ve geçici olarak faaliyetten men'ine mahkemece karar verilir.

II — İŞTİRAKLERE SERMAYE TAHSİSİ

Bankaların iştiraklerine tahsis edecekleri sermaye konusu esas olarak Bankalar Kanunu'nun 48. maddesi ile düzenlenmiştir. 48. madde hükmüne göre;

«Bankaların iştiraklerine veya doğrudan doğruya kuracakları müessese ve ortaklıklara tahsis edecekleri sermayelerin umumî yekünü ödenmiş veya Türkiye'ye fiilen tahsis olunmuş sermayeleri ile ihtiyatları yekününün % 10'unu tecavüz edemez.

Ancak, memleketin iktisadi kalkınması için lüzumlu ve münhasıran sanayi, maden, enerji, nafia, nakliyat ve ihracat işleri ile müstagal veya münha-

sıran bu sahalara kredi açmak üzere kurulmuş iştirakleri ve teşebbüsleri bu hükümden müstesnadır.

Bankaların doğrudan doğruya veya bilvasıta sermayelerinin % 20'sine sahip buldukları iştirakleri ana banka hisse senetlerini satın alamazlar, rehin olarak kabul edemezler ve mukabilinde avans veremezler.»

Bu konuda diğer bir hüküm Muvakkat Madde 5'de yer almaktadır.

«Bu kanunun neşri tarihinde mevcut bankaların, kanunun neşrinden evvel, diğer bankaların sermayelerine iştirak suretiyle tahsis ettikleri miktarlar 48'inci maddedeki % 10 nispetinin hesabında nazara alınmaz.»

Bu konuda belirlenecek ilk konu «iştiraklere tahsis edilen sermaye» ile neyin anlaşılması gerektiğidir. 48. maddenin amacı bankanın mevduat şeklinde toplandığı fonların kullanım alanını kısıtlayarak mevduatı korumaktır. Bu olgu Hükümet gerekçesinde açıkça yer almış bulunmaktadır. Gerekçede;

«Bazı bankalar birer âmme müessesesi olmak vasfından uzaklaşarak kanunların himayesi altında topladıkları mevduatı kendi ticari teşebbüslerinde kullanmakta ve âdeta birer hususi finansman müessesesi olarak faaliyette bulunmaktadırlar. Bu itibarla, lâyiha da bankaların iştiraklerine veya doğrudan doğruya kuracakları müessese ve ortaklıklara tahsis edecekleri sermayeleri yekününün ödenmiş veya Türkiye'ye tahsis edilmiş sermaye ile ihtiyatlar mecmuununun % 10'u ile tahdidi derpis olunmuştur.»

denilmektedir. Diğer yandan T.B.M.M. tartışmalarında bu konu üzerinde özellikle durulmuştur. Bir milletvekili bu tartışmalarda: «Bankalar her şeyden

evvel bir emniyet süpabıdır ve vatandaşın kendi emniyet sandığıdır. ... milletlin emanet etmiş olduğu paraları % 10'u aşan miktarlarda yatırmak bizim gibi, ... bir memleket için tehlikelidir» uemiştir. (Burhan Ulutan Bankalar Kanunu Şerhi s. 370)

Bu açıklamalardan anlaşılacağı gibi hesaplama da esas alınacak tutarı belirleyebiliriz. 48. madde açısından iştirakin temsil ettiği pay senetlerinin nominal bedelleri önemli değildir. İştirak kayıtlı sermayesi değil iştirak için fiilen bankaca ödenen fon, yani iştiraki elde edebilmek için fiilen ödenen para önemlidir. Bu nedenle 48. maddeye göre iştirakin nominal bedelleri dikkate alınmayacağı gibi iştirak-hisse senetlerinin yeniden değerlendirilmesi halinde bu yeniden değerlendirme farkı da bankadan fiilen bir para çıkışı sonucunu doğurmadığından dikkate alınmayacaktır. Ancak, yeniden değerlendirme farkının kâr dağıtımını şeklinde iadelere yol açmaması gerekir.

Eğer 48. maddeye göre nominal bedeller esas alınırsa, bu yol bir çok kötüye kullanıma açık olacaktır. Örneğin bankaya sahip olan sermaye sahipleri düşük kayıtlı sermaye ile şirket kurup kendi paylarını yüksek bedeller ile bankaya satarak banka kaynaklarını kendi çıkarlarına kullanabileceklerdir. Böylece 48. maddenin yöneldiği amaçlar ihlâl edilmiş olacaktır.

Bu kısa açıklamalarımız göstermektedir ki iştiraklere tahsis edilen sermaye deyimi iştiraki elde edebilmek için bankaca fiilen ödenen para olarak anlaşılmalıdır.

Diğer yandan iştirak pay senetlerinin ödenmemiş taahhüt bakiyesi olabilir. İştirak taahhütleri taahhütte bulunan için ödenmesi zorunlu bir borç olup apel çağrısı yapıldığında ödenecektir. Bu nedenle henüz ödenmemiş

sermaye tahhütleri de 48. maddenin hesabında dikkate alınacaktır.

48. madde 2. fıkrasının 1. fıkrasına istisnalar getirmesi karşısında iştiraklerin sermaye tahsisi açısından ikili ayırımı mümkündür.

1 — Ödenmiş Sermaye ve İhtiyatlar Toplamı ile Kısıtlı Olmaksızın Yatırım Yapılabilecek İştirakler:

m. 48/2'ye göre ülkenin ekonomik kalkınması için gerekli ve münhasıran sanayi, (turizm dahil), maadin, enerji, nafia, nakliyat ve ihracat işleri ile müştagil veya münhasıran bu sahalara kredi açmak üzere kurulmuş iştirakler ve teşebbüslere bankalar ödenmiş sermaye ve ihtiyatları ile sınırlı olmaksızın yatırımında bulunacak, sermaye tahsis edeceklerdir. Bu tür iştirake bulunmanın iki koşulu vardır.

— İştirak edilen firmalar fiilen sanayi, maadin, enerji, nafia, nakliyat ve ihracat işleri ile müştagil ve bu sahalara kredi açmak üzere kurulmuş olmalıdırlar. Bu nedenle, örneğin firmanın ana mukavelesinde yukarıda belirtilen sahaların da sayılmasına rağmen eğer fiilen bu işlerle iş-tigal etmemekte ise m. 48/2 içinde düşünülmesine olanak yoktur.

— İştirakin yukarıdaki faaliyetlerle iş-tigal etmesi yeterli değildir. Ayrıca iştiraklerin faaliyet türünün ülkenin iktisadi kalkınması için lüzumlu olması gerekir. Bu konunun üzerinde daha açıklıkla durmak gerekir.

Bankalar Kanunu hangi işlerin ülkenin iktisadi kalkınması için yararlı olduğu konusunda hem bir hüküm hem de bir karine içermemektedir. Bu konuda farklı düşünceler ileriye sürülmüştür.

Ulutan'a göre; «münhasıran sanayi, maadin, enerji, nafia, nakliyat ve ihracat işleri ile müştagil iştirak ve teşeb-

büslerden bahsolunduğuna göre, yukarıki mevzuatla birlikte başka işlerle de meşgul iştirak ve teşebbüsler ikinci fıkranın vaz'ettiği istisnadan istifade edemezler; % 10 takyidi içine girmek mecburiyetindedirler. Fıkra bu derece tahdidi manada anlaşıldığı takdirde, hangi nevi, sanayi, maadin, enerji, nafia, nakliyat ve ihracat işlerinin memleketin iktisadi kalkınması için faydalı olduğunun bir merci tarafından tayin ve tesbiti lazımdır. Kanununun 38 ve 50'inci maddelerinde bu nevi bir tasrih yapılmadığı ve hangi işlerin milli ekonominin kalkınması için lüzumlu olduğunu tayin edecek bir merci gösterilmediğini nazara alarak, 48'inci maddenin bu fıkrasının 38 ve 50'inci maddeler gibi geniş manada anlaşılmasına ve sanayi, maadin, enerji, nafia, nakliyat ve ihracat işlerinin memleketin iktisadi kalkınması için faydalı telâkki edilmesinin tatbikata hâkim kılınmasını daha basit ve daha isabetli bulmaktayız» (B. Ulutan, Bankalar Kanunu Şerhi, s. 195),

Atasagun'a göre: «kanun koyucusu memleketin iktisadi kalkınması için lüzumlu görülme şartının mevcut olup olmadığı hususunun takdirini bankalara bırakmıştır. (Y.S. Atasagun, İzahlı - Notlu - Mukayeseli Bankalar Kanunu, s. 439),

Bankalar Kanununda «iktisaden kalkınma için lüzumlu olan» konusunda bir hüküm ve karinenin yer almaması karşısında durum gerçekten askıda mı bırakılacaktır. Kanun bu konuda bir açıklık getirmedeğinden ve 48. maddenin cezai müeyyidesi olduğundan ceza kuralları açısından bir iştirakin fiilen, belirtilen alanlarda faaliyet göstermesi halinde m. 48/2 kapsamında düşünülmesinden başka bir çözüm yoktur. Mevcut düzenlemede, yıllık programların tesvik tablolarında yer alan faaliyet dallarının «iktisaden kalkınma için gerekli olma» kriteri olduğu ileriye sürülse bile bu üzerinde tartışmalar doğuracaktır.

48. maddeye aykırı davranışlar da aynı kanunun 70. maddesi ile müeyyide altına alınmıştır. 48. madde hükmüne riayet etmeyen bankanın işlerini fiilen idare eden vazifeli ve alâkalı idare meclisi reis ve azaları ile umum müdür, umum müdür muavinleri ve müdürleri 5 bin liradan 10 bin liraya kadar hapis cezası ile cezalandırılırlar. Bu muhalefet bankaya ve iştirak müesseselerine veya alâkalı şahıslara menfaat teminini hedef tuttuğu veya bu nevi hareketler neticesinde fiilen böyle bir menfaat temin edilmiş olduğu takdirde ağır para cezası 10 bin liradan az olmamak üzere bu menfaatlerin 5 misli olarak hükmedilir.

Diğer yandan 71. maddeye göre bu fiil ve hareketler bankanın emin bir şekilde çalışmasını haleldar edecek mahiyette bulunduğu takdirde, 70. maddeye ilâveten Maliye Bakanlığının talebi üzerine bu gibi bankaların daimi ve geçici olarak faaliyetten men'ine mahkemece karar verilir.

III — SONUÇ

Banka iştirak ilişkileri konusunda yeni bir yasal düzenlemede şu konular özellikle dikkate alınmalıdır.

1. Herşeyden önce, mevcut yasada büyük bir eksiklik olarak kendisini gösteren iştirak tanımının yapılmasında yarar vardır. Örneğin Bnk. Kn. m. 41'e göre kredi açılması olanaksız olan bir şirketin 500,— TL'lık bir adet pay senedinin banka tarafından satın alınması bu yasa hükmünün dolanılması sonucunu doğurmaktadır.

Asgari bir kayıtlı sermaye oranına ve veya pay senetlerini asgari bir süre

bulundurma mükellefiyetleri esas alınarak bir iştirak tanımı yapabilmek olanağı vardır.

2. «İştirake sermaye tahsisi» deyiminin açıklığa kavuşturulması gerekir. Banka kaynaklarını kısıtlama açısından en uygun tanım bankaca fiilen yapılan ödemelerin esas alınmasıdır.

3. Banka sahipliğini elinde bulunduranların ilişkisi olduğu şirketlere iştirake bulunma güçleştirilirken halka açık şirketler ile özellikle yeni kurulan şirketlere katılma teşvik edilmelidir. Diğer yandan bankaların iştirak portföylerinde bulunan pay senetlerinin belirli bir süre sonunda elden çıkarılmasının da sağlanması savunulabilir.

4. Kamuoyunda yaygınlaşan birkanı da iştiraklere sınırsız kredi açılmasının önlenmesidir. İştirakler ile diğer firmalar arasında önemli ayırım yapılmasını doğuran Bnk. Kn. m. 38 hükmünün değiştirilmesinde yarar vardır. Bu konuda çeşitli seçenekler olabilir. Örneğin, iştiraklerin de diğer firmaların tabii olduğu hükümlere tabii olması ya da hiç bir istisna tanımaksızın tüm iştiraklerin kullandığı kredilerin, ödenmiş sermaye ve ihtiyatların belirli bir oranı ile kısıtlanması gibi.

5. Bnk. Kn. m. 48/2 hükmü uyarınca belirli bir alanda uğraşta bulunan iştirake sınırsız sermaye tahsisi de kaldırılması gereken bir diğer ilkedir. Böylece kredi tahsisi sınırsızlığının kaldırılması halinde bankalar iştiraklerini kredi yerine sermaye tahsisi ile finanse edeceklerdir. Böylece kredi kısıtlaması pratikte anlamını büyük ölçüde yitirebilecektir.

yurt içinde ve dışında
büyük çapta

**YOL
KÖPRÜ
BARAJ
KAZIK TEMEL
RIHTIM·İSKELE·KIZAK
FABRİKA
SANTRAL
SU ALTI
İNŞAATLARI**

ENKA
İNŞAAT VE SANAYİİ A.Ş.

Enka Hanı Balmumcu Şevki Bey Sok. İST
Tel.662215 Tlx.22 639 Pima-TR

Ülkemizin tek
"TAM HİZMET" sunan
Sermaye Piyasası Kuruluşu

MEBAN

Meban, tasarruflarını verimli, güvenilir kaynaklara yatırmak isteyenlere, finansman ve sermaye ihtiyaçları bulunan sınıai, ticari kuruluşlara çağdaş yöntemlerle yardımcı olan yurdumuzda, kendi alanında "Tam Hizmet" sunan tek kuruluştur.

Meban'ın tasarruf sahiplerine sunduğu hizmetler:

- Tasarruflarını bir menkul değere yatırmayı düşünenlere en yüksek kârı sağlayan çeşitli öneriler sunmak.
- Elinizdeki Hisse senetlerini ve tahvilleri satmak, satın almak, değiştirmek.
- Hisse senedi ve tahvil piyasası hakkında tam ve gerçekçi bilgi vermek, ücretsiz danışmanlık yapmak.
- Portföy işletme sistemimizle, sahip olduğunuz nakit ve menkul değerlere en yüksek verimi sağlamak.

Meban'ın kuruluşlara sunduğu hizmetler:

- Sınıai ve ticari kuruluşlara, hisse senedi ve tahvil ihraçlarında yardımcı olmak, bunları pazarlamak, gerektiğinde satışlarını garanti etmek.
- Finansman danışmanlığı yapmak.
- Portföy analizi yaparak, menkul değerlerinin verimlilik, güven ve likidite açısından bilimsel değerlendirmesini yapmak.
- Şirketlerin hisse senetlerinin bugünkü gerçek değerlerini saptamak.
- Şirket birleşmelerinde yardımcı olmak.
- Yurt içinden ve dışından finansman sağlamak.

MEBAN

MENKUL DEĞERLER BANKERLİK ve FİNANSMAN A.Ş.

İstiklal Cad. Odakule İş Merkezi, Kat: 17

Beyoğlu - İstanbul

Tel. : 44 28 36 - 45 17 65

Sermaye Piyasası

Doç. Dr. Ünal BOZKURT

1979 yılının ikinci ayında, sermaye piyasasının hisse senedi kesimi yine durgun geçmiştir. Şirket genel kurul toplantılarının yapılacağı ve kâr dağıtım kararlarının kesinlik kazanacağı bu günlerde piyasadaki bu durgunluk genellikle ekonomik bunalım ve artan enflasyondan kaynaklanmaktadır. Bu açıdan bakıldığında piyasada hisse senedi fiyatlarında yükselmelerin olmayışı veya olsa bile bazı hisse senetlerinde ve küçük miktarlarda artış olması, tasarruf sahiplerinin hisse senedi getirileriyle ilgili beklentilerinin tamamen olumsuz olduğunu göstermektedir.

Geçtiğimiz Şubat ayı içinde indeksimiz Ocak ayına göre bir değişme göstermemiş ve indeks 144.25 olarak kalmıştır. Halbuki aynı dönemde 7 hisse senedinin fiyatında 50 ile 400 TL. arasında bir artış olmuştu. Buna karşılık fiyat düşüşü gösteren hisse senetlerinin sayısı yine 7'dir. Böylece fiyat yükselişleri ile düşüşleri birbirlerini dengelemiş olmaktadır.

Gerçekte hisse senedi fiyat indeksinin Şubat ayı içinde bu koşullarda bir azalış göstermesi gerekirdi. Fakat geçen yıl sermaye artırımına gidilen ve artırımını tamamlayan şirketler (Rabak, T. Demir Döküm gibi) için uygulanan tarifi değeri (ödenmiş sermaye) yükselmiş ve sonuçta indeks, Ocak ayı değerini korumuş olmaktadır.

Tahvil piyasası, her zamanki canlılığını sürdürmektedir. Ocak ayında yaklaşık 100 milyon TL. olan tahvil ihraçları, Şubat ayının ilk yarısında 42 milyon TL. olmuştur. Aşağıda ihraçlar, şirket ve miktarlar itibarıyla gösterilmiştir.

Ocak 1979 Tahvil İhraçları

1) Transtürk Fren, Debriyaj End. San. ve Tic. A.Ş.	40.000.000 TL.
2) İstanbul Giyim Sanayii A.Ş.	25.000.000
3) Berdan Tekstil San. ve İh. A.Ş.	25.000.000
4) Hisar İplik San. ve Tic. A.Ş.	3.000.000
5) Restaş Reçine San. ve Tic. A.Ş.	3.750.000
	<hr/>
	96.750.000 TL.

Şubat ayı Tahvil İhraçları (19 Şubat 1979'a kadar)

1) Sermest Halıcılık Tic. ve San. A.Ş.	10.000.000 TL.
2) İstbay Kimyevi Madde Tic. ve San. A.Ş.	3.000.000
3) Elba Basmalı Dök. San. ve Tic. A.Ş.	20.000.000
4) Gam Elastik San. ve Tic. A.Ş.	9.000.000
	<hr/>
	42.000.000 TL.

sermaye piyasasında bilirkışı

mentaş

tasarruflarınızı en kârlı gelir kaynağınız yapar

Satın alınmak istenen tahvil ve hisse senetlerinin en kârlı seçimi, önce tecrübe, sonra da piyasa hareketlerini anında izlemeyi ve doğru yorumlamayı gerektirir. Mentaş bilir bunu.

Kuruluşların, tahvil ve hisse senetlerinin ihraç başarısı ise, sermaye piyasasında uzmanlığı, geniş bir tanıtımı ve önemle, iyi bir pazarlamayı gerektirir. Mentaş bilir bunu.

KURULUŞLAR:

- * Çıkaracağınız tahvil ve hisse senetlerinin organizasyonunu yapar, gerekirse tamamını satın alırız.
- * İhraç edeceğiniz tahvillerin plasmanı ile ilgili tüm işlemleri gerçekleştirir ve yürütürüz.

TASARRUF SAHİPLERİ:

- * Tasarruflarınızı yöneltmek istediğiniz menkul değerlere ilişkin en ayrıntılı bilgiyi verir, öneriler sunar, en kârlı alımı yapmanızı sağlarız.
- * Tahvil faizlerinizi ve hisse senedi temettü kuponlarınızı vadesine 15 gün kala aynen öderiz. Tahvil faizlerinizi vadesine enaz bir ay kala cüz'l bir indirimle satın alırız.
- * İsterseniz, portföyünüzü yönetir ve ücretsiz saklarız.
- * Satacağımız ya da satın alacağımız her kıymetin gerçek borsa rayicini, şirketimiz merkezindeki elektronik cihazlardan izleyebilirsiniz.
- * Satacağınız ve satın alacağınız her kıymeti yerinizde teslim alır, yerinizde teslim ederiz.
- * Haftada iki gün alış ve satış fiyat bülteni yayınlamaktayız. Adresinizi bildirirseniz hemen göndeririz.
- * Tecrübeli kadromuzla, ücretsiz, yatırım danışmanlığı için her an emrinizdeyiz.

"Sermaye piyasasında bilirkışı,,

mentaş
menkul değerler ticaret a.ş.

Gümüşsuyu, İnönü caddesi No.70 Kat 2 Taksim · İSTANBUL
Telefon: 45 55 29 · 49 99 27 · 45 66 14 · 44 85 57 · 49 34 38

Piyasaya yansıyan bilgilere göre, tahvil ihraçlarının giderek hızlanması beklenmektedir. Nitekim Mart ayı başında iki önemli ihraç yapılacaktır. (Sabancı Holding A.Ş. 50 milyon TL. ve Güney Sanayii A.Ş. 30 milyon TL.). Piyasada çeşitli aracı kuruluşlarla tahvillerin her an paraya çevrilebilir özellik kazandırılması faiz artı ek gelir olanakları tahvil piyasasının canlılığını devam ettirecek niteliktedir.

Sermaye piyasasının çeşitli kesimlerinin 1979 yılı içindeki durumu 1979 Mali Yılı Bütçesinin kabul edilmesinden sonra alınması düşünülen önlemler ve döviz sağlanmasına yönelik girişimler sonucu daha da açıklık kazanacaktır. Hükümet'in tüketimi kısıp, tasarrufu artırıcı yönde önlemler alması beklendiğinden faiz hadlerinin yükseltilmesi ve tasarrufun enflasyona karşı korunmasını sağlamak amacıyla indeksli tahviller ihracı veya altın karşılığı tahvil çıkartılması önerileri tekrar tartışılan güncel konular olmuştur.

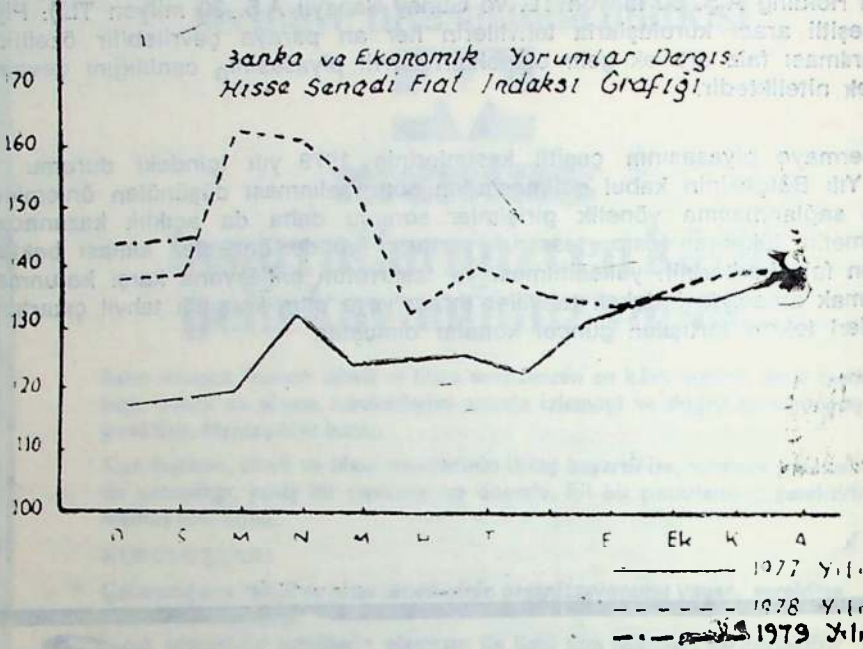
tüm bankacılık
işlemlerinde
hizmetinizdeyiz

TÜRK DIŞ TİCARET BANKASI
çağdaş banka

İndeks

Banka ve Ekonomik Yorumlar İndeksi
(Ocak 1974 = 100)

Aylar	1975	1976	1977	1978	1979
Ocak	95.26	118.85	118.91	142.21	144.23
Şubat	96.11	118.57	120.82	144.09	144.25
Mart	96.67	121.11	123.65	166.76	
Nisan	97.86	125.34	136.12	166.05	
Mayıs	97.23	118.00	127.26	159.26	
Haziran	96.67	119.13	128.05	134.63	
Temmuz	94.58	119.81	128.22	143.21	
Ağustos	96.33	124.15	125.56	135.39	
Eylül	98.65	126.02	134.48	132.82	
Ekim	101.24	137.81	139.11	135.55	
Kasım	104.46	119.19	139.00	138.71	
Aralık	109.20	117.44	141.93	141.58	

Sıra Kuruluşun No. Adı	KAYITLI SERMAYE (000) TL.	TAKVİM YILI KARI (000) TL.			DAĞITILAN KAR PAYI (%)			PIYASA FİYATI (TL.)			
		1975	1976	1977	1975	1976	1977	ŞUBAT 1978	ARALIK 1978	OCAK 1979	ŞUBAT 1979
1 AKÇİMENTO	105.000	24.300	47.300	58.000	20,00	20,00	25,00	2000	1900	3100	2250
2 ALTAŞ	30.000	8.215	13.400	21.900	15,00	15,00	20,80	1800	4300	1300	1300
3 ANADOLU CAM	350.000	198.000*	17.000	(80.000)	—	—	—	1600	1800	1800	1800
4 AROMA	45.000	10.710	617	45.000	16,00	—	30,00	1400	1400	1400	1400
5 AŞLAN	207.000	5.417	2.600	10.100	—	—	4,87	800	880	850	800
6 BAĞFAŞ	200.000	17.195	66.000	50.000	40,00	40,00	30,00	3000	1800	1800	1800
7 BAŞTAŞ	108.000	10.600	1.800	3.300	12,00	—	—	700	660	671	675
8 BATI ANADOLU ÇİM.	75.000	—	—	49.600	12,50	10,00	35,00	—	2300	2330	2400
9 BURSA ÇİMENTO	63.000	—	21.300	56.600	—	20,00	43,75	1925	1400	3800	3500
10 ÇELİK HALAT	108.000	—	—	72.500	25,00	30,00	35,00	—	9008	3000	2600
11 ÇİMSA	180.000	25.125*	11.858	71.000	—	—	12,00	1200	1350	1350	1350
12 ÇUKUROVA ELEKTRİK	400.000	172.685	210.000	239.100	37,50	25,00	50,00	2150	2400	2300	2300
13 ECZACIBAŞI YAT. H.	180.000	15.449	21.182	33.000	17,60	19,00	20,00	1150	1050	1050	1060
14 EGE GÜBRE	200.000	—	—	1.500	—	—	—	—	1300	1200	1100
15 GÜBRE FAB.	400.000	148.658	110.000	38.700	31,25	28,58	16,26	2100	1500	1400	1250
16 GOOD - YEAR	81.000	—	40.000	21.000	—	30,00	30,00	2000	1700	1750	1750
17 HSKTAŞ	100.000	41.319	26.169	30.200	37,92	28,00	25,00	2300	1900	1800	1800
18 İŞ BANKASI	40.000	320.373	623.815	630.700	144,70	201,50	231,50	16500	24.000	24.000	24000
19 İZOCAM	33.700	—	26.200	34.000	60,00	70,00	140,00	8500	9000	9000	9000
20 KARTONSAN	140.000	34.957	35.600	83.400	30,00	35,00	40,00	4600	6600	3900	3900
21 KAV	30.000	8.113	17.462	30.400	17,50	25,00	50,00	4250	4500	4700	4850
22 KOÇ HOLDİNG	300.000	207.333	247.000	412.600	20,00	20,00	25,00	1800	1850	1900	1900
23 KOÇ YATIRIM	400.000	104.462	116.000	125.300	17,60	19,00	20,00	1250	1000	1000	1000
24 KORDSA	150.000	47.120*	83.000	79.600	—	15,00	30,00	3500	2600	2600	2600
25 KORUMA TARIM	106.000	96.493	21.800	39.000	35,00	35,00	35,00	3600	2600	2600	2600
26 LAESA	900.000	—	—	(24.000)	—	—	—	1500	1000	1000	1000
27 MAKİNA TAKİM	125.000	23.195	30.088	23.200	35,00	35,00	35,00	5500	8000	2900	2800
28 MENSUCAT SANTRAL	81.000	31.818	26.800	200.000	25,00	10,00	25,00	2500	2000	1500	1900
29 NASAŞ	195.000	65.008	106.000	124.300	20,00	20,00	25,00	2300	2400	2400	2550
30 NUH ÇİMENTO	71.500	35.000	16.800	110.600	25,00	25,00	62,50	3100	5000	5000	5000
31 ÖLMÜK	150.000	53.698	46.800	69.700	25,00	25,00	30,00	3800	3250	3250	3250
32 OTOSAN	90.000	—	—	212.000	52,00	77,20	130,00	—	5500	5500	5500
33 PİMAŞ	100.000	12.200	12.800	40.000	14,00	15,00	20,00	2000	1500	1500	1500
34 PLASTİFAY	18.000	12.327	21.779	25.000	20,00	30,00	30,00	4250	3000	2600	2400
35 POLYEN	115.000	25.300	26.500	65.700	20,00	20,00	35,00	2150	2700	2400	2400
36 RABAK	280.000	65.000	98.500	132.300	33,75	33,00	35,00	3800	2700	2600	2600
37 BARKUYSAN	150.000	—	—	133.900	—	20,00	50,00	—	3800	3400	3400
38 SIEMENS	70.000	29.128	45.900	(9.700)	25,00	30,00	—	2250	2700	2700	2700
39 SİFAŞ	104.000	29.000	43.028	88.500	20,00	25,00	30,00	3350	3250	3250	3250
40 BUNTA	80.000	46.419	45.100	80.300	40,00	40,00	40,00	4100	6700	6700	6500
41 ŞİŞE CAM	200.000	32.900	64.600	178.800	15,00	22,00	30,00	2700	3300	3400	3400
42 TRANSTÜRK HOL.	300.000	33.795	33.317	46.000	18,00	19,00	20,00	1500	1550	1680	1550
43 T. DEMİR DÖKÜM	153.000	(31.499)	27.900	61.600	—	30,00	15,00	2750	3000	3100	3500
44 UNİROYAL	150.000	(44.397)	38.558	34.900	—	18,75	15,00	1900	1750	2100	2350
46 YAPI ve KREDİ BANK.	600.000	219.291	257.600	310.900	20,00	25,00	20,00	5800	4000	4200	4250

Not: 1) Parantez içindeki rakamlar zararı, (*) kümülatif zararı göstermektedir.

2) (★) Kupon kesildikten sonraki fiyatlardır.

ithalat ihracat kambiyo
sorunlarınıza çözüm

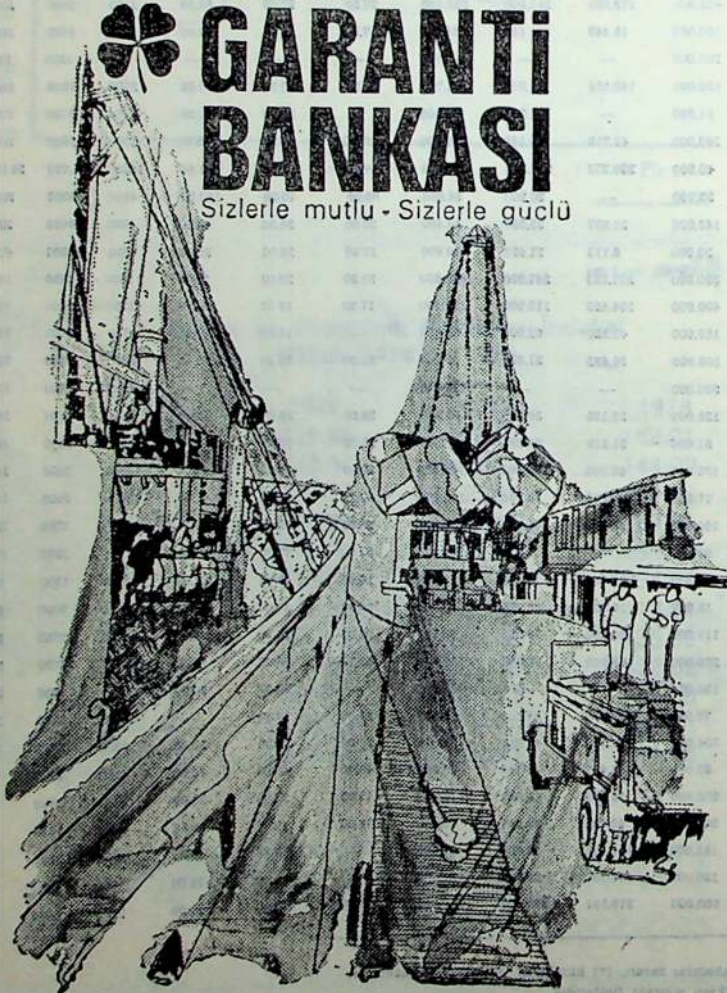
Dış ülkelerdeki temsilcilikler
ve muhabetleri.

(ZÜRICH, STUTTGART Temsilcilikleri ve
dünyanın her yerinde 250 muhabetir)

Dış Ticaret konusunda tecrübeli personeli,
Modern bankacılık olanaklarıyla

TÜRKİYE
GARANTI
BANKASI

Sizlerle mutlu - Sizlerle güçlü

İş Uyuşmazlıklarında Yönetimin Karşılaştığı Çeşitli Sorunlar

İmren AYKUT

GİRİŞ :

İş uyuşmazlığı, işverenlerle işçiler, işçi sendikaları ile işverenler veya işçi sendikaları ile işveren sendikaları arasında ortaya çıkan bir görüş, bir anlayış ayrılığıdır. Bu görüş ve anlayış ayrılığı işçi ve işveren ilişkileri ile ilgili bir çok konuda ortaya çıkabilir. Bununla beraber bütün iş uyuşmazlıklarını genel olarak 2 ana grupta toplamak mümkündür. Bunlar;

- 1 — Hak Uyuşmazlıkları,
- 2 — Menfaat Uyuşmazlıkları, dir.

Hak uyuşmazlıkları, mevcut bir sözleşmenin veya yasanın uygulama ve yorumu nedeniyle tarafların farklı görüş ve anlayışları benimsemelerinden doğar. Bu tür uyuşmazlıklar da 2'ye ayrılır;

- 1 — Ferdi iş uyuşmazlığı,
- 2 — Toplu iş uyuşmazlığı.

Ferdi iş uyuşmazlığı doğrudan doğruya haklara ilişkin olup genel niteliği itibariyle hukuksaldır. Uyuşmazlığın tarafları bireylerdir. İşçinin veya işverenin yasa veya toplu iş sözleşmesi ile düzenlenmiş haklarının herhangi bir tarafça ihlâl edilmesinden doğar. Bu tür uyuşmazlıkta yeni bir hakkın tesisi söz konusu olmayıp, mevcut hakkın verilmesi veya pekiştirilmesi esastır. Tamamen hukuksal nitelikte bir uyuşmazlık olduğu için de, ya toplu sözleşmede saptanmış usuller çerçevesinde veya hakem kararı yahutta iş mahkemelerince çözümlenir. Kararın dayanağı kesinlikle yasa veya taraflar arasında yapılmış toplu iş sözleşmesidir.

Toplu iş uyuşmazlığı ise, örgütlen-

miş topluluklar açısından söz konusudur. Şöyleki; işçi ve işveren sendikaları veya işveren ve işçi sendikaları arasında çıkan uyuşmazlıklar toplu uyuşmazlıklardır. Bu uyuşmazlıkta taraflar arasında daha önce yapılmış toplu iş sözleşmesinden kaynaklanır. Söz konusu olan sözleşme ile sağlanmış olan haklardır. Kotarılması yine sözleşmede düzenlenen prosedür, tahkim veya uzlaştırma yoluyla olur.

Genel guruplandırmada 2'nci sırada yer alan Menfaat Uyuşmazlıklarına gelince: işçi ve işveren örgütleri veya işveren ve işçi örgütleri arasında tamamen sosyal ve ekonomik nedenlere dayanan bir uyuşmazlık türüdür. Menfaat uyuşmazlığının tipik örneği yeni bir toplu iş sözleşmesinin müzakeresinde veya mevcut bir toplu iş sözleşmesinin yenilenmesinde taraflar arasında çıkan anlaşmazlıktır.

Toplu sözleşme müzakerelerini düşünecek olursak, burada işçi tarafının menfaatlerini korumak ve yeni menfaatler sağlamak amacıyla bir takım isteklerde bulunduğunu görürüz. İşveren tarafının bu isteklere karşı çıkması halinde doğan uyuşmazlık bir «menfaat uyuşmazlığı» dır. Bu uyuşmazlığın çözüm yolu da «Tahkim veya Uzlaştırma» dır. Uzlaştırmanın başarılı sonuçlanamaması taraflar arasında «iş mücadelesine» yol açar. İş mücadeleleri ise «grev ve lokavt» şeklinde ortaya çıkacaktır.

Bu incelememizde, ülkemizde, iş mücadelelerinde yani grev ve lokavt uygulamalarında işletme yönetiminin karşılaştığı sorunları ve bu sorunların çözüm

(¹) Talas, Cahit. Sosyal Ekonomi, Sevinç Matbaası, Ankara, 1976 sf. 433

(²) İbid, 434

yollarını belirtmeyi amaçlıyoruz.

Konuya girmeden önce, iş uyuşmazlıklarının tarihi süreç içerisinde geçirdiği evrime kısaca değinmekte fayda ummaktayız.

BÖLÜM: I

İŞ UYUŞMAZLIKLARININ TARİHİ GELİŞMESİ

Emek ve sermaye arasında çıkan uyuşmazlıklar eskiden beri var olagelmıştır. Ancak, her çağda ve her ülkede ekonomik, sosyal, hukuki ve siyasi yapıya göre değişik biçim ve şiddette ortaya çıkmışlardır. Ülkemizde iş uyuşmazlıklarını grev ve lokavt haklarının tanındığı 1963 yılından önceki ve sonraki durumu itibariyle 2 safhada inceleyeceğiz.

A — 1963 yılına kadar iş uyuşmazlıkları ve çözüm yolları,

Bu dönemde çalışma hayatını düzenleyici rol oynayan en önemli yasa olarak 1936 yılında kabul edilen 3008 sayılı Birinci İş Yasasını görmekteyiz. Bu yasa göre, iş uyuşmazlıkları (Md. 77) «tek başlı» ve «toplulukla» olmak üzere ikiye ayrılmakta ve buna kıstas olarak işyerindeki işçi sayısı esas alınmaktadır. Şöyleki; bir işyerindeki toplam işçi sayısının 10 kişiden az olmamak üzere, 1/5 kadarı ile işveren arasında ve aynı sorun hakkında çıkmış olan uyuşmazlık «toplulukla iş uyuşmazlığı», bu oranın altındaki sayıda işçi ile işveren arasında çıkan uyuşmazlık ise «tek başlı iş uyuşmazlığı» olarak tanımlanmıştı. Yine aynı yasa iş uyuşmazlıklarının çözümü içinde «Uzlaştırma» ve «kesin uzlaştırma» olmak üzere iki kademeli bir sistem kurmuş,¹ uzlaştırmanın başarılı olmadığı hallerde «hakem kurullarına» gidilmesi düzenlenmişti. Tek başlı iş uyuşmazlıklarında, ilgili işçi veya işçilere, uzlaştırma safhasında bir çözüm sağlanamamışsa mahkeme yolu açılmaktadır. Toplulukla iş uyuşmazlığında ise uzlaştırma safhasında sorunun çözümlenememesi halinde «kesin uzlaştırma» ya gidilecek-

tir.

Uzlaştırma Kurulu, işçi temsilcileri ve işveren veya vekilinden teşekkül etmekte idi. Yani bu kurulda sadece tarafların temsilcileri yer almakta, tarafların dışındaki bir organ uzlaştırıcı olarak araya girememekte idi. Kesin Uzlaştırma Kuruluna ise İş Dairesince görevlendirilen bir memur da katılmaktadır. Yani Kesin Uzlaştırma aşamasında bir resmi memur, aracı ve uzlaştırıcı rol oynamaktadır.

Tahkim mekanizmasına gelince, bu mekanizma İl Hakem Kurulları ve Yüksek Hakem Kurulu olmak üzere iki kademeli olarak işlemekte idi. İl Hakem Kurulları, kendi yetki bölgeleri içinde çıkıp Kesin Uzlaştırma safhasında çözümlenememiş toplu iş uyuşmazlıklarını koartmakla görevlidir. Kurul, o vilâyetteki iş mahkemesi başkanı, iki işveren, iki işçi temsilcisi ile Bölge Çalışma Müdüründen teşekkül ediyordu. Görülüyor ki; İl Hakem Kurullarının İşçi - İşveren Devlet olmak üzere üçlü bir niteliği mevcuttu. Ancak burada işçi ve işveren temsilcilerinin devlet temsilcileri tarafından seçilmeleri kararların ilgililerce kolaylıkla kabulü olanağını zayıflatmakta idi. İl Hakem Kurulu kararları belirli süre içinde itiraz edilmediği takdirde kesinleşmekte, aksi takdirde uyuşmazlık Yüksek Hakem Kuruluna aktarılmakta idi. Yüksek Hakem Kurulu, Temyiz Mahkemesi Hukuk, İcra ve İflâs Daireleri Başkanlarından birinin başkanlığında iki işveren, iki işçi temsilcisi ile Çalışma Genel Müdüründen oluşmaktaydı. Kurula katılacak işveren temsilcileri Türkiye Ticaret Odaları, Sanayi Odaları, Ticaret ve Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği İdare Heyetinin göstereceği adaylardan, iki asil ve dört yedek ol-

(1) Gümüş, Fatih, Türk İş Hukukunda İş Uyuşmazlıkları ve Uzlaştırma, Emel Matbaacılık San.. 1972 Ankara sf. 64

(2) İbid, sf. 64

mak üzere Çalışma Bakanlığı tarafından seçiliyordu. İşçi temsilcileri ise Ankara ili dahilindeki sendika başkanlarının birlikte gösterecekleri adaylar arasından, iki asil dört yedek olmak üzere Çalışma Bakanlığı tarafından seçilmekte idi. Yüksek Hakem Kurulu kararları kesindir.

1963 yılına kadar aşağı yukarı 25 yıl uygulanan «Zorunlu Tahkim Sistemi» içinde Yüksek Hakem Kuruluna 1453 adet uyuşmazlık intikal etmiştir. Bu ihtilafların yaklaşık % 70'ini imalat sektöründe ve % 80'den fazlası «ücret ve sosyal yardımlar» konusunda çıkmıştır.¹

B — 1963 yılından sonra iş uyuşmazlıkları ve çözüm yolları,

İş mücadelesi denilen grev ve lokavt hakları ülkemizde 1961 Anayasası ile tanınmış ve 1963 yılında buna dayanarak 275 sayılı Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Yasası çıkarılmıştır. 275 sayılı yasa, çalışan ve çalıştıranlar arasındaki ilişkilerin tamamen demokratik bir yol olan Toplu Pazarlık yoluyla düzenlenmesini, bu hususta ortaya çıkacak uyuşmazlık sonunda çalışanların grev, çalıştıranların ise lokavt uygulamasına başvurabileceklerini ve bunun kurallarını getirmiştir.

Görülüyor ki 1963 yılından itibaren iş uyuşmazlıklarının çözümlenmesinde iş mücadelelerinin de yapılabildiği bir düzene girilmiş bulunmaktadır. Yani grev yasağı dönemi bitmiştir. Bununla beraber yasa taraflara, açık mücadeleye başlamadan önce bir düşünme olanağı sağlayıcı düzenlemeler de getirmiştir. Diğer yandan yasa bazı koşullarda «Zorunlu Tahkim»i de muhafaza etmiştir. Uyuşmazlık, menfaat veya hak uyuşmazlığı (ferdi veya toplulukla) olsun grev veya lokavta başvurmadan önce tarafları, uzlaştırıcıların da yardımı ile bir kez daha uyuşmazlığı gidermeyi denemeye zorunlu kılmıştır. Bu safha «Uzlaştırma Safhası»dır. Toplu pazarlık uyuşmazlıkla sonuçlanmıyorsa, uyuşmazlık konuları üç tarafsız aracından teşekkül eden Uzlaştırma Kurulunda karara bağlanacaktır. Bu

karar taraflarca kabul edilmediği takdirde, iş mücadelesinin başlaması mümkün olabilmektedir. Yasamızda istisnai nitelikte olan bir uzlaştırma yolu daha mevcuttur. Ülke sağlığını veya milli güvenliğini bozucu nitelikte bir grev veya lokavt söz konusu ise, hükümet bu uygulamayı geçici olarak durdurabilir. Bu durdurma ile birlikte istisnai uzlaştırma safhası başlar. Şöyleki; durdurma ve geçiktirmeye ilişkin Bakanlar Kurulu Kararının yürürlüğe girmesiyle, uyuşmazlık Yüksek Uzlaştırma Kuruluna intikal ettirilir. Bu kurul, Başbakan veya onun tarafından görevlendirilecek bir Bakanın başkanlığında, Yargıtay'ın iş davalarına bakan daire başkanı, Danıştay Genel Kurulunca seçilecek dava daireleri başkanlarından biri ve en çok üyesi olan işçi ve işveren konfederasyonlarının seçecekleri birer tarafsız araciden kurulur. Kurul grev veya lokavtın geciktirilme süresinin sonuna kadar kararını verir. Karar taraflarca kabul edilmediği takdirde yine grev veya lokavt uygulamaya konulabilir.

Her iki uzlaştırma uygulamasının herhangi bir safhasında taraflar dilerlerse Özel Hakeme de başvurabilirler. Bu halde grev veya lokavta gitme artık söz konusu olamaz.

Daha önce de belirttiğimiz gibi, sistemimizde grev serbestliğinin ve gönüllü tahkimin yanında, zorunlu tahkim de uygulanmaktadır. Şöyleki; 275 sayılı yasa bazı işlerde ve durumlarda grev ve lokavta başvurmayı yasaklanış bulunmaktadır. Bu gibi hallerde, uzlaştırma aşamasından geçmiş bir iş uyuşmazlığı için yasal tahkime başvurmak zorunluğu vardır. Yasal Tahkim, İl ve Yüksek Hakem Kurulu olmak üzere iki aşamadan geçerek oluşur. İl Hakem Kurulu kararları kesin değildir. Taraflarca kabul edilmediği takdirde, Yüksek Hakem Kuruluna

(1) Tuna, Orhan, Toplu İş Sözleşmesi Düzeninin İktisadi ve Sosyal Tesirleri ön Araştırma Raporu, DPT: 745 - SPD: 181. Ankara 1969, sf. 25

(2) İbid, sf. 34, 39

aktarılması zorunludur.

Kesinleşmiş İl Hakem Kurulu kararları ile Yüksek Hakem Kurulu kararları, belirsiz süreli toplu iş sözleşmeleri hükümindedir. Özel Hakeme başvurulduğu durumlarda da hakem kararları aynı niteliktedir.

Yeni sistemimizde iş uyuşmazlıklarının çözümünde izlenen yolları genel hatlarıyla belirttikten sonra, iş uyuşmazlığının açık mücadele şekli olan grev ve lokavtın yasamızdaki anlamı ve düzenlenişine de kısaca temas edelim.

Grev hakkı, işverenler karşısında işçilere, sendikalar aracılığı ile eşit bir müzakere gücü sağlamak için tanınırken, lokavt hakkı da işverene, dengeli ve barışçı bir işçi - işveren ilişkilerini sağlamak amacıyla, karşıt bir hak olarak verilmiştir. Bu nedenle lokavta «karşıt grev» de denilmektedir.

Grevlerin çoğunun temelinde ekonomik nedenler bulunmakla beraber, grev başka nedenlerin de oluşturduğu bir sosyal özellikle son zamanlarda bir siyasal olay olarak da ortaya çıkmaktadır. Bir işvereni hedef almayarak bir protesto, bir direniş biçiminde kendini gösteren bu tür sosyolojik veya siyasal grevler, yasamızda düzenlenmemiştir. Yasamızda sadece, hukuki nitelikte olan, yani bazı ekonomik ve sosyal çıkarlar ve haklar sağlamak amacıyla yapılan grevler düzenlenmiştir. 275 sayılı Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Yasasının 17. maddesi «Grev», 18. maddesi ise «Lokavt»ı tarif etmektedir. Buna göre; «işçilerin, topluca çalışmamak suretiyle bir iş kolunda veya işyerinde faaliyeti durdurmak veya işin niteliğine göre önemli ölçüde aksatmak amacıyla, aralarında anlaşarak veyahut bir teşekkülün aynı amaçla topluca çalışanları için verdiği bir karara uyarak işi bırakmalarına grev denir.»

İşçilerin işverenlerle olan münasebetlerinde iktisadi ve sosyal durumlarını korumak veya düzeltmek amacıyla ve bu kanun hükümlerine uygun olarak yapılan greve, kanuni grev; bu amacın dışın-

da veya bu kanun hükümlerine uymaksızın yapılan greve, kanun dışı grev denilir.»

Görülüyor ki yasal bir grevin iki unsuru vardır;

1 — Ekonomik ve sosyal bir amaç gütmesi,

2 — Yasada belirtilen prosedüre uygun olarak yapılması.

Bu prosedürle ilgili ayrıntıya, konumuz açısından önemi dolayısıyla daha sonra gireceğiz.

Lokavt ise, yasamızda şöyle tarif edilmektedir; «Bir işkolunda veya işyerinde faaliyetin büsbütün durmasına sebep olacak tarzda, işveren veya işveren vekili tarafından kendi teşebbüsü ile veya bir teşekkülün verdiği karara uyarak işçilerin topluca işten uzaklaştırılmasına lokavt denilir.

İş şartlarında veya bunların tatbik tarz ve usullerinde değişiklik yapmak veya yeni iş şartları kabul ettirmek veya mevcut iş şartlarını korumak amacıyla ve bu kanun hükümlerine uygun olarak yapılan lokavta, kanuni lokavt; bu amacın dışında veya bu kanun hükümlerine uymaksızın yapılan lokavta, kanun dışı lokavt denilir.»

Yasa lokavtın düzenlenmesi hususunda da, grevin düzenlenmesi ile ilgili hükümleri aynen getirmiştir.

Grev ve lokavtın yasada yer alan bu tanımlamalarında ekonomik yönden göze çarpan ortak hususlar şu şekilde belirtilmektedir:¹

1 — Her iki halde de işyerinde üretim tamamen durdurulmaktadır.

2 — Her iki halde de bir iktisadi ve sosyal zorlama söz konusudur. Bu zorlama, grevde işyerinde maliyeti yükseltici, lokavtta ise tersine maliyeti düşürücü bir sonuca yöneliktir.

3 — Her iki halde de kısa veya uzun süren iş günü kaybı olmaktadır.

(1) Aykut, İmren, Grev ve Lokavt Uygulamasında Karşılaşılan Teknik ve Finansal Sorunlar, Sevk ve İdare Dergisi, Sayı 101, 1977 sf. 36

Grev ve lokavtın uygulanması ile ortaya çıkan bu üç husus işyerinde gerek teknik ve finansal, gerek hukuki ve gerekse genel yönetim kuralları, fonksiyonları ve düzeni açısından çeşitli sorunlar yaratmaktadır. Bu sorunların ayrıntılarına girmeden önce ülkemizde grev ve lokavtların ulaştığı boyutları incelemek yarar görmekteyiz. Bu boyutlar grev ve lokavtların yaratacağı sorunların önem ve etki derecesini tayin edecektir.

Hemen ilâve edelim ki, biz burada yalnızca yasal grevlere yer vereceğiz. Son yıllarda oldukça yaygınlaşan ve boykotlar, direnişler biçiminde ortaya çıkan çoğu siyasal amaçlı grevleri, konumuzun mümkün olduğu kadar dışında bırakacağız.

BÖLÜM: II

TÜRKİYE'DE VE DÜNYA'DA GREV VE LOKAVT UYGULAMALARINDA SON GELİŞMELER

Bütün dünyada son yıllarda grev hareketlerinde bir hızlanma görülmektedir. Bir çok nedenleri bulunmakla beraber, 1970'lerden sonra aşırı şekilde hızlanan enflasyonist eğilimler, bu grev hareket-

lerinin başlıca nedeni olmuştur. 1974 yılında ortaya çıkan petrol, ham madde ve enerji krizi, endüstri toplumlarında ciddi ekonomik sarsıntılar yaratmış, artan enflasyonun da eklenmesi ile işçi - işveren ilişkileri çok olumsuz yönde etkilenmiştir.

Ülkemizde de bu genel duruma paralel olarak 1974-1975-1977 yıllarında endüstriyel rahatsızlıklar, sosyal gerilimler kuvvetlenmiş, birbiri peşi sıra ortaya çıkan grev hareketleri, son on yıl içinde en üst düzeye ulaşmıştır. Ancak bizde grevlerin bu oranda artmasında siyasal istikrarsızlığın neden olduğu bunalımlar, sendikalardaki politik eğilimler, ideolojik çatışmalar ve sendikalar arası mücadeleler, ekonomik etkenler kadar, hatta daha fazla rol oynamıştır. Lokavt uygulamalarında ise aynı dönemde oransal bir azalma olduğu anlaşılmaktadır.

Toplu sözleşme düzenine girdiğimiz 1963 yılından bu yana, yaklaşık olarak 14 bin toplu iş sözleşmesi yapılmıştır. Son zamanlarda yılda ortalama 450 bin işçiyi, 4 bin işyerini kapsayan 1500 toplu iş sözleşmesi imzalanmaktadır.¹

Bunların sonucunda yapılan grev ve lokavtlar, ayrıntılı olarak yıllar itibariyle aşağıdaki tablolarla görülmüyor.

TABLO: I GREVLER (1963-1977)

Yıllar	Grev sayısı	Süre (gün)	Greve katılan işçi sayısı	Kaybolan işgünü sayısı
1963	8	269	1.514	19.739
1964	83	2.696	6.640	238.261
1965	46	1.730	6.593	336.836
1966	42	1.091	11.414	430.104
1967	100	3.992	9.463	344.112
1968	54	1.715	5.179	175.286
1969	86	1.926	20.155	323.220
1970	72	1.752	21.150	220.189
1971	78	2.132	10.916	476.116
1972	48	2.297	14.879	659.362
1973	55	2.897	12.266	671.135
1974	100	3.727	36.628	578.249
1975*	98	?	10.996	496.103
1976				
1977				

TABLO : II LOKAVTLAR (1963 - 1975)

Yıllar	Lokavt Sayısı	Lokavt süresi	Lokavta uğrayan işçi sayısı	Kaybolan işgünü sayısı
1963				
1964	2	57	608	13.188
1965	52	1092	1051	22.071
1966				
1967				
1968	71	1317	727	14.397
1969	1	10	18	180
1970	4	276	1389	98.229
1971	3	165	2034	97.730
1972	10	267	3239	145.385
1973	10	621	3278	90.578
1974	5	?	1941	170.963
1975*	6	?	1750	62.425
TOPLAM	164		16065	713.146

(x) Kesin olmayan rakamlar

**Kaynak: Çalışma Dergisi (1972 - 1974),
Çalışma Bakanlığı.**

Tablo: I incelendiğinde, şu önemli gerçeklerle karşılaşmaktadır: Yılda Ülkemizde ortalama 67 grev hareketi olmakta, bu grevler yaklaşık (1975 yılı hariç) 34 gün sürmekte, her greve ortalama 202 işçi katılmakta ve her grevde 5.734 işgünü kaybedilmektedir. Grevlerin en yüksek düzeye ulaştığı 1974-75 yıllarında büyük illerimizdeki «Sıkıyönetim» uygulaması da gözönüne alınırca, bu yıllarda normal şartlar altında grev sayısının çok daha fazla olacağı kuşkusuzdur.¹

Lokavt uygulamalarına gelince; işverenlerin ayrı dönem içinde bu hakkı

daha az kullandıkları görülecektir. «Tablo: II» bu hususu sayısal olarak belirtmektedir. Tabloya göre yılda ortalama 12 lokavt uygulanmıştır. Her lokavta ortalama 97 işçi uğramış, her lokavtta 4347 işgünü kaybedilmiştir.

Sonuç olarak şunu görüyoruz ki, 1963-75 döneminde toplam olarak 1034 grev ve lokavt uygulaması olmuş, 5.631.859 işgünü kaybedilmiştir.

Grevler nedeniyle kaybedilen işgünü sayısını diğer bazı ülkelerdeki kayıplarla karşılaştırdığımızda büyük bir fark ortaya çıkmaktadır.

TABLO: III — Grevler Nedeniyle BinKişi Başına Kaybolan İşgünü²

Ülkeler	1974	Ülkeler	1974
Belçika	330	Japonya	450
Danimarka	300	Hollanda	x
Finlandiya	470	Norveç	490
Fransa	250	İsveç	30
Almanya	60	İsviçre	x
İrlanda	1.260	TÜRKİYE	715
İtalya	1.800		

(x) Bin kişi başına beş günden az kayıplar tabloya alınmamıştır.

Kaynak: ILO, 1975 İstatistik Yıllığı.

(¹) Aykut, İmren, A.g.m.

Görülüyorki İtalya ve İrlanda hariç, Türkiye 1974 yılında en fazla iş günü kaybı olan bir ülkedir.

Grev ve lokavtlar nedeniyle çalışmayan işyerlerinde, çalışmanın bu kadar uzun sürelerle durması, işyeri için çoğu kez önemli bir maliyet unsuru olabilmektedir. Grev ve lokavtların işyeri yönetimini karşı karşıya bıraktığı çok yönlü sorunları, ana hatları ile ve önemine göre biraz daha ayrıntılı olarak ele alacağız

BÖLÜM: III

GREV VE LOKAVTLARDA YÖNETİMİN KARŞILAŞTIĞI SORUNLAR

275 sayılı Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt yasasına göre, bir grev veya lokavtın ne koşullar altında yapılabileceğini, bunun için konulmuş kuralları incelemek, soruna isabetli bir yaklaşım için gerekli bulunmaktadır.

275 sayılı yasa grevleri daha önce de belirttiğimiz gibi, «Menfaat Uyuşmazlıklarından» ve «Hak Uyuşmazlıklarından» doğan grevler olmak üzere iki şekilde düzenlemiştir. Menfaat grevleri, yasal şekle uyulmak üzere yeni bir toplu iş sözleşmesi yapılması veya var olan bir toplu iş sözleşmesinin yenilenmesi için yapılan görüşmelerin olumlu sonuçlanamaması ile, hak grevleri ise toplu iş sözleşmesinin uygulanması sırasında çıkan bir uyuşmazlığın çözülmemesi nedeniyle ortaya çıkmaktadır. Her iki grev şeklinde de yasa, greve veya lokavta başlanabilmesini bazı kurallara bağlamıştır. Şöyleki; menfaat veya hak uyuşmazlığı önce Uzlaştırma Kuruluna (275/15) intikal ettirilecektir. Uzlaştırma Kurulu yasal süre içinde verdiği kararı taraflara tebliğ edecek ve tarafların bu kararı kabul edip etmediklerini tesbit eden bir tutanak düzenleyecektir. Tarafların her ikisi veya birisi kararı kabul etmemişse, bu halde tarafların bu durumu tesbit eden tutanağı aldıkları tarihten itibaren

6 işgünü içinde grev veya lokavt kararı alma hakları doğmaktadır.

Taraflar, bu 6 işgünlük süre içinde aldıkları kararı, aynı 6 işgünlük süre içinde karşı tarafa ve ilgili kuruluşlara da yazılı olarak bildirmeye ve işyerinde de ilân etmeye zorunludurlar. Grev, bu bildirim işverene ulaştığı tarihten itibaren 6 işgünü geçmedikçe uygulamaya konulamaz. Bu 6 işgününü kanun koyucu, işyerini bir sürprizden korumak ve doğacak sorunlarını kısmen de olsa çözümlenebilmesi için bir fırsat olarak tanımıştır. Ancak bu kadar kısa bir süre bazı önlemlerin alınmasına yeterli olmadığı gibi bazı sorunların çözümlenebilmesi için de yetersizdir. Grev bu süre dolduktan sonra belirsiz bir tarihte başlatılacaktır. Bu hususun işyerlerinde çok çeşitli ve önemli sorunların ortaya çıkmasına neden olacağı kaçınılmazdır.

Bu sorunları üç ana grupta ele alarak inceleyeceğiz.

I — Genel Yönetim açısından ortaya çıkan sorunlar:

Toplu pazarlık mekanizmasının bünyesinde, sendikaların yönetime ve yöneticinin fonksiyonlarına kuvvetli bir müdahale isteği bulunmaktadır. Hiç kuşkusuz bu husus işyerinin kurulu düzeninin bozulmasına ve idari kararların alınmasının zorlaşmasına ortam hazırlamaktadır. Yahut personel politikasının ve üretim modelinin değiştirilmesine yol açabilmektedir.¹ Bütün bunlar firmalarda, yönetim ve yöneticilerde işyerindeki durumlarının gittikçe zayıflayacağı endişesi yaratmakta, sendika hegemonyasına yol açabilecek kurallar tarafından kısıvrak bağlanarak, onları işleri yürütemez duruma düşmekten korkutmaktadır. Grevlerin bir çoğuna parasal konular neden olmuş gibi görünmekte ise de ger-

(1) Tuna, Orhan, Endüstri İlişkileri Açısından Grev ve Lokavtın İşletme Yönetimine etkisi, Sevk ve İdare Dergisi, Sayı: 101, 1977, sf. 9

çekte, özellikle son yıllarda, yönetime müdahaleyi sağlayacak maddelerdeki ısrar yol açmaktadır. İşe alma, yer değiştirme, işten çıkarma, terfi, disiplin gibi konularda sendikalar söz sahibi olmak istemektedirler.

Gittikçe kuvvetlenen sendikaların grev baskısı ile yönetim üzerindeki müdahale ve etki sahalarını genişletmeleri, işyerlerini mümkün olduğu kadar otomasyona itmektedir. İşyerlerini emekten azami tasarrufu sağlayacak her yola başvurmaya zorlamaktadır. Otomasyonun yaygınlaşması işyerlerinde çalışanların daha nitelikli olmasını, nezaretçi, yani, yöneticilik fonksiyonu ağır basan eleman sayısını artırmasını gerektirmekte, bu da yönetim, yöntem ve kurallarında değişikliklere yol açmaktadır.

Diğer taraftan, grev ve lokavtlar «işletmenin sosyal ikliminin zedelenmesine, dolayısıyla taraflar arasında işçi-işveren işbirliği esprisinin kaybolmasına» da sebep olmaktadır. Şöyleki: işyeri etrafında gösteri yapan grevci işçiler, bir anlamda söz ve hareketleri ile taraflar arasındaki düşmanlıkları isteyerek veya istemiyerek olsa körüklemektedirler. Yasal olmasa bile, grevci işçiler işyeri sahibinin veya yöneticilerin işyerine girmesini engelleyebilirler, işyerine çeşitli saldırılarda bulunabilirler. Arabalar, bina ve makineler tahrip edilip dövme, küfretme ve yaralama olayları olabilir.³ İşveren de grev kırıcı bazı teşebbüslerde bulunabilir. Bütün bu tür davranışlar grev bittikten sonra da etkisini uzun süre devam ettirecektir. Yöneticiler kendilerine hakaret eden, şiddet eylemlerine başvuran bu işçilerle, tekrar bir arada çalışmak istemiycekler, bu defa bu işçilerin derhal veya belirli bir süre sonra işten çıkarılmaları söz konusu olabilir. Böyle bir uygulama bazı hallerde hemen grevin ardından işyerini direniş hareketlerine muhatap edebilir.

Bu olaylar nedeniyle taraflar karşılıklı olarak, yargı organları, idari makamlar, polis veya jandarma ve basın organları ile sürekli bir ilişkiye girecek-

ler, bunun olumlu ve olumsuz çeşitli sonuçları ile karşılaşacaklardır.

Olaylar, devlet müdahalesini gerektirecek boyutlara ulaşabileceği gibi, işyerinin itibarını zedeleyici biçimlere de dönüşebilecektir.

Sonuçta, işyerinin yönetim anlayışında ve politikasında bazı değişikliklerin yapılması zorunlu hale gelir.

II — Hukuki yönden ortaya çıkan sorunlar:

275 sayılı yasaya göre, kanuni bir grev ve lokavtta işçilerin iş akitleri ortadan kalkmamakta, sadece grev veya lokavtın sonuna kadar askıda kalmaktadır. Hizmet akitlerinin askıda kalmasının neden olduğu sorunları kısaca şu şekilde sıralayabiliriz.

A — İşverenin işçilerle ilişkileri yönünden karşılaştığı sorunlar:

a — İşçinin ve işyerinin çalışması:

Grev veya lokavta katılan işçilerin bu süre içinde bir başka işte çalışmaları yasaktır. Aksi takdirde bunların hizmet akitleri yasanın 27. maddesi gereğince ihbarsız ve tazminatsız olarak feshedilebilecektir. Ayrıca, yasada herhangi bir düzenleme bulunmamakla beraber, belirli süreli hizmet akitlerinin bu süre içinde de sona erebileceği ve haklı nedenlerin ortaya çıkması halinde de akitin feshedilebileceği doktrinde kabul edilmekte, uygulama da bu şekilde yapılmaktadır. Tazminatlı fesih hakkının kullanılmasına ise tartışmalı olup, bizim kanımız böyle bir fesihte bulunulamiyacağı doğrudur.

Grev altında çalışmak isteyen işçilerin ve işyerinin çalışma özgürlüğünü ortadan kaldıran bir olay değildir. Yasa çalışma özgürlüğünü saklı tutmuştur. Şöyleki; bazı işçiler greve katılmak istemiyerek çalışmak istedikleri takdirde, işveren dilerse bu işçileri çalıştırabilecek-

(¹) Tuna, Orhan, a.g.m. sf. 9

(²) Dereli, Toker, Grev ve Lokavtın Sosyal-Psikolojik Yönü ve Barışçı Çözüm Yolları, Sevk ve İdare Dergisi Sayı 101, 1977. sf. 19

tir. Böyle bir durumda işyerinde üretim yapılabilecek ve satış sürdürülebilecektir. Bunun sağlanabilmesi ham madde ve yardımcı malzemelerin işyerine getirilmesini, üretilmiş olan malın ise dışarıya taşınmasını gerektirir. Yasa bu hak-ki gerek çalışmak isteyen işçilere ve gerekse işverene tanımış olmasına rağmen, uygulamada bu çalışmayı gerçekleştirebilmek son derece güçtür. Çünkü grevci işçiler, her türlü kanunsuz yola başvurarak böyle bir çalışmayı engellemektedirler. Toplu olarak çıkarılan bu olaylarda müeyyide uygulanması da çok zor bulunmaktadır.

b — İşçiler için yapılacak ödemeler;

Grev ve lokavtta hizmet akitlerinin askıda kalması nedeniyle işveren, grev ve lokavta katılan işçilere, ücret, ikramiye, prim ve diğer ek ödemelerde bulunmak yükümlülüğünden kurtulur. Ancak grev ve lokavtın başladığı ana kadar işlemiş ücret ve diğer alacakların işverence normal ödeme zamanında ödemesi gereklidir.

Yasa gereği, işyerinin ve makinelerin güvenliği, bakımı için grev ve lokavta katılması yasaklanmış olan işçilerin ise ücretleri ve tüm sosyal hakları normal çalışma döneminde olduğu şekilde ödenecektir.

İşçilere grev ve lokavta katılmaları halinde iş yasasında belirtilen şartlar gerçekleşmemiş bulunduğundan, hafta tatili ve bu süreye rastlayan genel tatil ücretleri de ödenmeyecektir. Yıllık ücretli izne hak kazanmak için geçmesi zorunlu bir yıllık çalışma süresi grev ve lokavtta kesintiye uğradığından, işçiler bu süre kadar daha geç izne hak kazanabileceklerdir. Ancak kıdem hesabında grev ve lokavtta geçen süre gözönünde bulundurulacaktır.

İşverenin SSK primlerini, vergi ve aidat kesintilerini ödemesi de grev ve lokavta katılan işçiler için sözkonusu değildir. Ancak yasa gereği grev ve lokavta katılmayan işçilere ücret ve tüm ödemeler yapıldığı için, bütün kesintilerin de yapılmasına devam edilecektir.

B — İşverenin Maliye, SSK ve üçüncü şahıslarla olan ilişkileri yönünden karşılaştığı sorunlar:

İşverenin Maliye ile Vergi Hukuku alanına giren geniş ilişkileri vardır. Grev ve lokavt işverenin işyeri ile ilgili tahakkuk etmiş vergi ve SSK primi borcunun ertelenmesi sonucunu doğurmaz. Her ne kadar işçilerin grev ve lokavta olduğu ve bu nedenle bu işlemleri yapacak kim-
senin bulunmadığı ileri sürülerek, bir ertelemenin talep edilebileceği düşünülebilirse de, grev ve lokavta katılmayan işçilerin vergi ve sigorta işlemlerini yapacak kimseye bu işin yaptırılacağı ve bu husus için gerekli önlemlerin alınabileceği gerçektir. Bunun için tahakkuk etmiş vergi borcunun ödenmesi hususunda zorlayıcı nedenle kusursuz imkânsızlık söz konusu olamamaktadır.⁽¹⁾

Ancak zorlayıcı nedenin varlığı halinde Vergi Usul Kanununa göre vergi cezası kesilmeyecektir. Ayrıca vergi borcunu vadesinde ödemek herhangi bir nedenle ve bu arada kuşkusuz grev ve lokavt nedeniyle işvereni çok zor duruma düşürecekse, işveren Amme Alacaklarının Tahsili Hakkında Kanun'a göre, teminat göstererek iki yılı geçmemek üzere borcun tecilini isteyebilecektir.⁽²⁾

Grev veya lokavt vergi beyannamesinin düzenlenip verilmesi gereken bir sırada başlamışsa, bu takdirde Vergi Usul Kanunu'na göre, beyanname düzenlemeye engel olacak zorlayıcı neden ortadan kalkıncaya kadar, beyanname verme süresi ve diğer süreler işlemeyecektir.

İşverenin, işyerinde üretilen veya satılan mal ile ilgili olarak, alıcı durumunda olan kişilerle hukuki ilişkilerinin, bir grev veya lokavt uygulamasında nasıl etkileneceği mevzuatımızda düzenlenmemiştir. Bu sorun genel hukuk kuralları içerisinde çözümlenmeye çalışıl-

(1) Çelik, Nuri, Yönetim Açısından Grev ve Lokavtın Doğurduğu Başlıca Hukuki Sorunlar, Sevk ve İdare Dergisi, Sayı: 101, 1977 sf. 30

(2) İbid, sf. 30

maktadır. Borçlar Kanununa göre, grev ve lokavtın «kusursuz imkânsızlık yaratan bir zorlayıcı neden» sayılıp sayılmayacağı çok tartışmalıdır. Böyle bir sorunun çözümü için en etkin yol, müşterilerle yapılacak anlaşmalara grev ve lokavt halinde sorumsuzluk kaydının konulmasıdır.

C — Grev ve lokavt dışı kalan işçilerin tesbiti:

275 sayılı yasa, niteliği bakımından sürekli olmasında teknik zorunluk bulunan işlerde, faaliyetin sürekliliğini ve işyeri güvenliğini, makinaların diğer araç ve gereçlerin, ham maddé, yarı mamul ve mamul maddelerin bozulmamasını sağlamak için, bu işlere yetecek sayı ve nitelikteki bekçi, bakımçı, elektrikçi, it-faiyeci gibi işçilerin grev ve lokavt dışında kalmalarını öngörmüştür. Bu kişilerin nasıl saptanacağı da yine yasada düzenlenmiştir. Ancak bu işlemin yapılması veya yapılamaması halinde nasıl bir yol izleneceği gösterilmemiştir. Bununla beraber yukarıda belirtilen işlerin yapılmasını yasa zorunlu gördüğüne ve kesin zorunluluk halinde işverenin Bölge Çalışma Müdürlüğünün izni ile dışardan yeni işçi alabileceğine göre, böyle bir durumda da yine Bölge Çalışma Müdürlüğünün bu işlere ait listeyi düzenlemesi ve kişileri saptaması zorunlu olmak gerekir.

III — Teknik ve Finansal yönden ortaya çıkan sorunlar:

Grev veya lokavt uygulamalarında işyerlerinin ilk ve ani olarak karşılaştıkları sorunlar Teknik sorunlar olmaktadır. Bu nedenle önce Teknik, sonra da Finansal yönden karşılaşılan sorunlara değineceğiz.

A — Teknik Sorunlar:

İşyerleri arasında ürettikleri malların, kullandıkları hammadde, yarı mamul, yardımcı malzemelerin özellikleri ve üretim teknikleri yönünden pek çok farklar vardır. Bu farklar aynı cins mal üreten işyerleri için bile sözkonusudur. Hiç kuşkusuz bütün bu farklar işyerlerini ni farklı sorunlarla karşı karşıya bira-

kır. Çok genel olarak teknik yönden doğması olası sorunlara göre işyerlerini şu şekilde sınıflandırabiliriz:

1 — Üretim tekniği yönünden doğacak sorunlar:

a) Üretimin kesintisiz yapıldığı (continue process) işyerleri: İzabe sanayi, sentetik elyaf üretimi, şeker üretimi (vs.) gibi... Bu tür bir teknik sistemle üretim yapan işyerlerinde işin durdurulması ancak bir zaman süreci içinde olabilir. Aksi halde gerek kullanılan makinalar gerekse üretimi başlatılmış, fakat tamamlanması için henüz belirli safhalardan geçmekte olan bütün ham, yarı mamul mal ve yardımcı malzeme tamamen kullanılamaz hale gelecektir. Grevin ani olarak başlatılması, böyle bir işyeri için önemli bir tehlike teşkil edecek, gerekli önlemler alınmamışsa grevden sonra üretime geçişte ayrıca uzun bir zaman ve büyük masrafları gerektirecektir.

b) Kütle üretimi yapan (batch process) işyerleri: Daha çok ilaç sanayii, döküm işleri, margarin, reçel (vs.) gibi malların üretilmesinde kullanılan bu sistemde de grevin ani başlatılması oldukça sakıncalar yaratabilecektir. Şöyle ki; hammadde bazı işlemlere tabi tutularak belirli bir süre bekletilmekte, bundan sonra mamul hale gelebilmektedir. Grevin, üretim işlemi tamamlanıp gerekli süre geçmeden başlaması halinde, işlemdeki maddeler tamamen kullanılmaz hale geleceği gibi, kullanılan makinalara da zararlar vereceği gerçektir. Grevden sonra bu makinaların temizlenmesi, tamiri yine zaman ve ek masraflar gerektirecektir

2 — Hammadde ve yardımcı malzemenin yaratacağı sorunlar:

Üretim için kullanılan hammadde ve yardımcı malzemenin özellikleri bir grev durumunda bazı problemler ortaya çıkarabilir. İşyerinde belirli süre korunabilen (pot life) bir hammadde veya malzeme, örneğin bazı kimyevi maddeler veya dayanıksız bir hammadde (sebze, meyve, et v.s. gibi) kullanılmakta ise; bunlar, işleme tabi tutulamadan gre-

vin başlaması halinde bozulacaklar, bir daha kullanılmaları olanağı kalmayacaktır. Ayrıca tekstil fabrikalarında boya ve apre dairelerinde, asit veya boya içinde gereğinden uzun kalan mallar çürüyecek, aynı sonuç deri fabrikalarında da ortaya çıkabilecektir.

Diğer yandan bu hammadde veya yardımcı malzemelerin ithal edilen veya iç piyasadan sağlanan maddeler olup olmaması da bir takım sorunlar yaratmaktadır. Şöyle ki; belirli süre korunabilen (pot life) bir hammaddeyi ithal ederek çalışan işyerinde, grev bu maddenin henüz yurda getirildiği sırada başlarsa, grevin ne kadar süre devam edeceği bilinmediğinden, depolanması problem olacak, belki gerekli koşullarda depo bulunamayacak, bulunması halinde de uzun süre orada bekletilmesi yine maddenin bozulması, çürümesi gibi sonuçları yaratabilecektir.

Grev ve lokavt süresince üzerinde durulacak en önemli konulardan birisi de makinaların süreli bakımındır. Özellikle kimya sanayiinde bu husus oldukça ağır zararlara yol açabilir. Grev ve lokavt aylarca düşük randımanla çalışmasına neden olacağı gibi, yine uzun süre düşük kalitede üretim yapılmasına veya hiç üretim yapılamamasına yol açacak; bazı hallerde makinaların tamamen yenilenmesini zorunlu kılabilir.

3 — Üretilen malın özelliklerinden doğacak sorunlar:

Üretilen mal dayanıksız bir malsa, üretildikten sonra belirli bir süre içinde kullanılması gerekiyorsa veya ancak belirli koşullar altında (Işık, ısı, rutubet gibi koşullardan etkilenen veya belirli ölçülerde bunlara gereksinme gösteren mallar ki; bunlar ilaçlar, boyalar, konsantr'e gıdalar, tuz, bazı kimyevi maddeler v.s.'dir.) korunabilecekse grev, bu gibi malların çoğunlukla bozulmasına neden olabilir. Bir süre korunabilmeleri için alınacak önlemler veya alıcıya ulaştırılmaları masraflı ve güçtür.

B — Finansal Sorunlar

Grev ve lokavtların kuşkusuz en başta gelen sorunu ve en ağır maliyeti üretimden mahrum kalmaktır. Çalışma tamamen durmuş olmasına rağmen, grev, esnasında, işyerinde üretime bağlı olmayarak devam eden masraflar yanında, grev süresine bağlı olarak bazı yeni masraflar da gerekebilir.

Grev uygulanan her türlü işyerinde aşağı yukarı aynı olan bu gibi ortak finansal sorunlara girmeden, yine işyerlerini kaba bir sınıflandırmaya tabi tutarak buna göre farklılık gösteren problemlerini inceleyelim.

1 — a) İşyeri piyasada tek satıcı (monopol) durumunda bir işyeri ise grev, bu işyeri tarafından üretilen malın ithal edilmesine neden olacak, grev sonunda işyeri üretime geçtiğinde ithalatın durdurulması güçlüğü yanında, piyasada var olan hattâ çoğu kez yüksek oranda stok edilmiş olan mallar bitmeden satış yapamayacaktır. Böylece bir yandan grev nedeniyle maliyetleri yükselmişken, diğer taraftan stokta bekletmekten ikinci bir maliyet unsuru ile de karşılaşmış olacaktır.

b) Kuvvetli rekabet piyasasında üretim yapan bir işyeri ise; durum, çok miktarda stokları yoksa, pazarını rakiplerine kaptırmak şeklinde sonuçlanacaktır.

2 — a) Mevsimlik üretim yapan bir işyeri ise (örneğin; konserve fabrikaları, salça ve meşrubat fabrikaları, buna bağlı yem fabrikaları, şeker fabrikaları vs. gibi..); grevin üretimin yapılacağı mevsime rastlaması halinde, işyeri o dönemi üretim yapmadan geçirecek veya henüz mevsim bitmeden grev bitse dahi, bu defa da hammaddeyi pahalı olarak veya düşük kaliteli olarak sağlayabilecek, ayrıca satış güçlükleri ile de karşılaşacaktır.

b) Modaya bağlı mal üreten bir işyeri ise, durum yine yukarıdaki tür işyerlerinin benzer problemlerini ortaya çıkaracaktır. Örnek; bir konfeksiyon fabrikası, deniz eşyaları ve kıyafetleri yapan bir işyeri, güneş gözlüğü yapan

bir işyeri olabilir... Grev; bu mallar ye- ni mevsim ve modaya uygun olarak üre- tilemeden başlamışsa, o dönem malzeme- ler elde kalarak kapatılacak; üretim ya- pılıp henüz piyasaya çıkarılmadan baş- lamışsa, grevden sonra modası ve mev- sim geçtiği için satış güclüğü olacak; belki satılmıyacak veya çok ucuz fiyat- larla satılabilecektir.

3 — a) İşyeri depolama kolaylığı olan bir mal üretiyorsa, sorun sadece grevden önce malların işyeri dışına ta- sınması ve depolanmasındadır.

b) Üretilen mal depolanması güç bir malsa, bu takdirde grev olasılığı belirdik- ten sonra üretimi düşürmek zorunluğu vardır. Grevin ne zaman başlayacağı iyi kestirilememişse, uzun süre düşük ve- rimle çalışmak zorunda kalınmış ola- caktır.

4 — Üretimini ihraç eden bir işye- rinde ise, grev işyerinin dış piyasada pa- zar kaybına yol açacağı gibi, taahhütle- rini yerine getirememekten dolayı alıcı firmanın bazı zararlarını tazmin etme durumunda kalacak, tam yükleme sıra- sına rastlayan bir grevde malların gön- derilmesi için sağlanmış araçların da (gemi, kamyon vs.) masraflarını ödeme zorunda olacaktır. Dış piyasada güvenin sarsılması, yeni pazarlar bulunmasını da engelleyecektir.

Gerçekte bu sınıflandırma çok yön- lü olan problemi biraz daha aydınlık görebilmek için yapılmıştır. Aslında her işyerinin sorunları bu sınıflandırma ile sınırlı değildir. Çoğu kez teknik sorun- ların ve işyerlerinin bazı özelliklerine göre farklılıklar gösteren diğer sorunla- rın birçoğu ile aynı işyerinde karşılaşı- labilmektedir. Şöyleki; işyeri hammad- deyi ithal etmekte, sürekli üretim siste- mi ile çalışmakta, depolaması güç bir mal yapmakta ve bunu ihraç etmekte olabilir. Böyle bir durumda işyerinin so- runları oldukça karmaşıktır.

İşyerleri arasında hangi tür sınıf- landırma yapılırsa yapılsın, işyeri ve iş- kolları ne kadar farklı olursa olsun, grev ve lokavt uygulanan bütün işyerlerinde

çeşitli oranlarda karşılaşılan önemli ve- ya önemsiz etkiler yapan birçok da or- tak sorun vardır. Bu sorunlar grev ve lokavt maliyetlerinin ağırlık merkezini oluşturmaktadır.

Daha önce de söylediğimiz gibi bun- ların başında, mahrum kalınan üretimin sağlayacağı kârın kaybı gelmektedir. Di- ğer yanda grev esnasında gerek yasaya göre zorunlu olarak çalışan işçiler ile greve katılmayan bazı işçi ve personele ödenen ücretler, sosyal yardımlar, ener- jii masrafları, amortismanlar, faizler, özellikle uzun grevlerde gereksinme du- yulacak ek kredi sağlanması güçlükleri ve masrafları, işyeri dışında depolama ve nakil masrafları, sigorta masrafları, (yangın, demirbaş vs.) birikmiş senetle- rin ödenme problemleri, yeni siparişler kaybetme, stok edilmiş hammadde ve fabrika dışına çıkarılmayarak satıla- mayan mamulün sermayenin devri sü- ratini düşürmesi, sermaye maliyetini yükseltmesi, grev ve lokavtın fiyatını oluşturmaktadır. Bunlara eklenmesi ge- reken önemli bir sorun da şudur: Grev veya lokavt bittikten sonra gerek tek- nik nedenlerle, gerekse beşeri nedenler- le işyerinde bir süre düşük randımanla çalışılmakta, kalite istenilen düzeyde olamamaktadır.

Grev ve lokavtın işyerin açısından ileri sürdüğümüz bu olumsuz sonuçları ve yüksek görünen maliyeti, bazı haller- de bazı işyerleri için mali yönden tama- men olumlu sonuç da verebilmektedir. Böyle bir sonuç, işçilik maliyetleri yük- sek, stokları fazla olan işyerlerinde elde edilmekte, işyeri hem mallarını satmak- ta, hem de mali yüklerden kurtulmak- tadır.

BÖLÜM: IV

GREV VE LOKAVTLARDA ALINMASI GEREKLİ ÖNLEMLER

Grev ve lokavtlar işletmeyi ve yöne- timi çok ve çeşitli sorunlarla karşı karşıya bırakmaktadır. Bu nedenle aslında işyerlerinde bu mücadelenin başlaması-

nı önleyecek önlemlerin alınmasına büyük özen göstermek daha çağdaş ve ras-yonel bir yol olacaktır.

Hiç kuşkusuz grev ve lokavtların azalması veya önlenmesinde en etkili faktör ekonomik refahın artmasıdır. Diğer önemli faktör ise yönetimin işçi - işveren ilişkileri konusundaki anlayışı ve benimsediği yöntemlerdir. Bütün gelişmiş batı ülkelerinde grev ve lokavtların çok azalmış olması bunu en iyi şekilde kanıtlamaktadır.

Bununla beraber bazı hallerde iş mücadelesinin başlaması kaçınılmaz olur. Bir iş mücadelesinin yaratacağı sorunları ve yapacağı zararları hafifletmek ve azaltmak mümkündür. Bu hususta alınacak önlemleri iki grupta ele alabiliriz.

A — Grev veya lokavt olasılığına karşı alınması gereken önlemler:

Toplu sözleşmenin uygulama safhasından itibaren, pazarlık, uzlaştırma ve yasal bekleme safhalarında alınacak önlemler bu grupta yer alır. Bu önlemleri kısaca aşağıdaki gibi sıralayabiliriz.

a) Yöneticiler her şeyden önce sözleşmenin uygulanma döneminde mümkün olduğu kadar endüstriyel rahatsızlıklara yol açmayacak bir politika izlemeli, karşılıklı iyi niyet ve güven esasına dayanan, mükemmel bir işçi - işveren ilişkileri düzeni kurmalı ve geliştirmelidir. Böylece pazarlık masasına daha yumuşak ve anlayışlı bir psikoloji ile oturulmuş olacaktır.

b) Toplu sözleşme yanlış ve değişik anlamalara yol açmayacak şekilde kaleme alınmalı ve sözleşmede, uyuşmazlıkların barışçı yoldan çözümlenmesini sağlayacak bazı müesseselere yer vererek bu müesseselerin en iyi şekilde işletilme alışkanlığı yerleştirilmelidir.

c) Önce yapılması gereken bir hususta, 275 sayılı Yasa'nın 25. maddesine göre, görüşmelerin başlamasından itibaren ilk 6 iş günü içinde grev ve lokavta katılamıyacak işçileri tesbit ederken gösterilecek özendir. Görüşmelerin hemen başlangıcında genellikle bir grev

veya lokavt olasılığı üzerinde durulmaz. Bu nedenle de, bugüne kadarki uygulamalar göstermiştir ki, grev ve lokavta katılmıyacak işçiler çoğu kez gelişigüzel ve hatalı bir şekilde seçilmişlerdir. Grev başladıktan sonra ortaya çıkan sorunlar, bu işçilerin sayısal yünden yetersiz olduklarını veya gerekli iş unvanlarındaki işçiler yerine gereksiz olanların seçilmiş olduklarını kanıtlamaktadır. Bu işçilerin gerçekte yeterli sayıda ve gerekli nitelikte doğru bir şekilde seçilmiş olmaları, grev ve lokavtin teknik sorunlarını aşağı yukarı tamamen çözümlenebilir ve bu nedenle meydana gelecek zararları en az düzeye indirebilir. Makinaların bakımı da iyi yapılacağından, grev ve lokavt sona erdikten sonra tam randımanlı çalışmaya geçiş de kolay ve hızlı olacaktır.

d) Mümkün olduğu kadar erken ve fakat hiç olmazsa pazarlık safhasında veya uzlaştırma safhasında grev veya lokavt olabileceğini sezmeye çalışmak lâzımdır. Böylece belirli hammadde ve ara mallardan ve ufukta bir grev görülüyorsa, mamul mallardan stoklar vücuda getirmek, belirli bir insan gücü kadrosunu muhafaza etmek, hammadde ve yardımcı madde stoklarının bozulmasına karşı tedbirler almak piyasadan silinmemek tüketici alışkanlıklarının zayıflamasını önlemek, aynı inali üreten veya aynı hizmeti gören firmalara imkân ve fırsat vermemek için hazırlıklı olmak, bankalarla ve genellikle mali müesseselerle irtibatın korunmasına dikkat etmek, fon teşkiline önem vermek, bu suretle reklâm faaliyetine devam edebilmek, sabit masrafları karşılayabilmek, sınırlı bir işçi kadrosunun ücretlerini ödeyebilmek, güçlü bir organizasyon politikası gütmek ve bu şekilde yalnız kalmayacak kuvvetli bir desteğe sahip olabilmek, mükemmel bir kamuoyu ve halkla ilişkiler politikası geliştirmek, üretim teknolojisine önem vermek, mümkün olduğu kadar lokavta gitmemek, mümkünse aynı sahada faaliyette bulunan küçük firmalarla birleşerek güçlü teşebbüsler

durumuna gelmek ve nihayet otomasyon, rasyonalizasyon tedbirlerini geliştirmek ve bu yoldan bir yandan hasılayı artırırken, öte yandan emekten tasarruf etmek gibi tedbirlerin, şletmeleri muhtemel iş mücadelelerine karşı daha güçlü bir hale getireceğinden şüphe edilmemektedir.⁽¹⁾

Grevin ilânından sonraki 6 iş günlük grev ve lokavt yasağı süresi içinde ise, daha kısa sürede alınacak önlemlerin alınması uygun olacaktır.

Grev, çoğu kez ilânından sonraki 6 iş günlük bekleme süresinin hemen bitiminde başlamaz. Sürenin dolmasından sonra grev, artık belirsiz bir anda başlayabilir. Bu durumda, grevin gerçekten ne zaman başlayacağını da doğru olarak tahmini veya öğrenilmesi önem taşır.

e) Böyle bir sürprizi uzun süre beklemek tehlikesini uzaklaştırmak ve işi emniyete almak için, grev kararına karşı mutlaka lokavt kararı almak gereklidir. Böyle bir karar grev yapmak hususunda kararlı olan sendikayı uygun bir süre içinde grevi uygulamaya sevk edecektir. İşyeri bir grev kararının altında uzun süre huzursuz, verimsiz ve karar-sız bir çalışma zorunluğundan kurtulacaktır.

f) Uzlaştırma Kurullarını sadece yasal prosedürün bir halkası olarak görmekte çok hatalıdır. Kesin olmamakla beraber, Uzlaştırma Kurulu kararlarının bir manevi bağlayıcı niteliğı vardır. Bazı hallerde sadece hatalı verilmiş olması nedeniyle bu kararlar, grev veya lokavt uygulanmasına tarafları zorunlu kılar. Diğer yanda, grev veya lokavtın kaçınılmaz olduğu bazı uyuşmazlıklarda ise barışıcı, tecrübeli, saygın kimselerden teşekkül ettirilmiş ve gerçek bir uzlaştırıcı fonksiyon icra eden Kurullar, anlaşmayı sağlayabilmekte ve bir mücadelenin başlamasını önleyebilmektedirler. Bu nedenle tarafların uzlaştırma çalışmalarına gereken önemi vermeleri, bu kurulları barışıcı yolda bir çözümün teminatı olarak görmeleri, kurula katıla-

cak tarafsız aracılardan seçiminde özen göstermeleri gereklidir.

g) İşverenlerin örgütlenmeleri ve güçlü örgütler yoluyla pazarlığa oturmaları da, uyuşmazlığın barışıcı yoldan çözümlenmesinin tercih edilmesini sağlayacaktır.

B — Grev veya lokavt esnasında alınacak önlemler:

Grev veya lokavt esnasında işçiler, yasal olmasa bile işveren veya vekillerinin işyerine girip çıkmalarını engelleyebilirler. İşyerine çeşitli saldırılarda bulunabilirler.

Gerek yasa, gerekse çeşitli Yargıtay kararları işyerlerine giriş ve çıkışın, üretim ve satışa yönelik olmamak şartıyla hammadde getirilebilip, satışı daha önce yapılmış mamül malların işyerinden çıkarılabileceğini kabul etmiştir. Ayrıca makinelerin, içerdeki mamül veya yarı mamül malların bozulmaması ve bakımı için bazı malzemelerin işyerine sokulması zorunluğu doğabilir. Bütün bu hallerde grevci işçilerin engelleme yaptıkları, hatta bunları bahane ederek şiddet olaylarına başvurdukları bütün grev ve lokavtlarda görülmektedir. İşyeri yöneticilerinin bu olayları asgariye indirmek için, daha önce «grev komitesi» ile görüşmeleri ve bu işlemler için onlarla bir mutabakat sağlamaları faydalı olacaktır. Beşeri ve uygar ilişkilerle sonuç alınmadığı takdirde, yargı organlarına başvurmak, duruma göre tesbit yaptırmak, tedbir kararları almak çok kısa bir süre içinde mümkün olabilmektedir. şiddet olaylarına, tehdit küfür gibi yollara teşebbüs edilmesi halinde ise güvenlik kuvvetlerinin müdahale ve yardımları sağlanabilir.

Basın ve Yayın organları ile sıkı ilişkiler kurularak kamuoyunun zaman zaman aydınlatılması veya sürekli olarak yaratılmak istenilen yanlış izlenimin silinmesi için çaba gösterilmesi de gereklidir. Ancak bütün bu faaliyetler gösterilirken karşı tarafı tahrik etmemeye,

(1) Tuna, Orhan, A.g.m. sf. 13

onlarla polemige girmemeye de özen gösterilmelidir.

Grev ve lokavt uygulanmasını köprülerin tamamen yıkılması şeklinde değerlendirmeyerek, olayların etkisi altında hissi düşünce ve davranışlara kapılmayarak karşı tarafla diyalogu ve girişimleri sürdürmekte barışı kolaylaştıracak bir faktör olacaktır.

BÖLÜM: V

S O N U Ç

Çeşitli şekillerde ortaya çıkan iş uyuşmazlıklarının işletme yönetimi üzerindeki etkileri ve yarattıkları sorunlar ile bunların çözüm yolları 1963 yılından sonra yepyeni bir şekle girmiştir.

1961 Anayasasının getirdiği «Serbest Toplu Pazarlık Düzeni» ve «Grev ve lokavt» hakları Türk Endüstri İlişkiler Sistemini temelden değiştirmiş, bu yeni düzen içinde ise ortaya çıkan iş uyuşmazlıkları, bunların sonuçları ve çözüm yolları tamamen yeni bir biçim almıştır.

Artık, bütün özgürlükçü demokratik siyasal rejimli ülkelerde olduğu gibi ülkemizde de işçi çalışma koşullarını tesbit etmek, ekonomik çıkarlar sağlamak için işverenle serbestçe pazarlık yapmaktadır. Bu pazarlık sonunda veya uygulama safhasında doğan bir uyuşmazlığın sonunda, barışçı bir çözüm sağlanamamışsa grev yoluna başvurarak isteklerini kabul ettirmeye çalışmaktadır. Böyle bir uygulama işyeri yönetimine sosyal ve psikolojik yönden, hukuki yönden, Teknik ve Finansal yönden çeşitli etkiler yapmaktadır.

Hiç kuşkusuz grev ve lokavtların direkt ve indirekt bir maliyeti olmaktadır. Grev ve lokavtların genellikle işyeri için ağır maliyetinden ve olumsuz sonuçlarından söz edilir. Bu bir gerçek olmakla beraber, grev ve lokavtların olumsuz sonuçları, işçiler, işçi sendikaları ve milli ekonomi üzerinde de kendisini gösterir. Milli Gelir, grev ve lokavtlar nedeniyle yaratılamayan değerler oranında azal-

makta, ülke ekonomisi çeşitli şekillerde olumsuz yönde etkilenmektedir. Gelişen bir ekonominin ana amacı üretimi arttırmaktır. Halbuki grevler ülkenin toplam üretiminde azalmaya yol açacak, yatırım eğilimine olumsuz etki yapacak, istihdam yaratılmasını önleyecek, uzun dönemde gelişme hızına tesir edecektir. İSO'nun 1975 yılı araştırma sonuçlarına göre, 1974 yılında sadece yasal grevler yaklaşık 150 milyon liralık katma değer, 1977 yılında sadece MESS - Maden - İş uyuşmazlığından doğan grevlerde ise 5-6 milyar liralık bir katma değer kaybı ve 18-20 milyar liralık da üretim kaybı olduğu belirtilmiştir.

Milli ekonomide bu üretim kayıpları maliyet artışları olarak belirdiğinden, kaybedilen iş günlerinin mali yükünü işçi ve işverenle birlikte tüm yurttaşlar da taşımak zorunda kalmaktadır.

Grev ve lokavtlar daha önce belirttiğimiz gibi işçiler ve sendikalar içinde ağır bir maliyet unsurudur. İşçiler grev ve lokavt süresince gelirleri olan ücretten yoksun kalacaklar, sendika tarafından bu kayıp bir oranda karşılanırsa bile, borçlanma veya birçok gerekli gereksinmeden vazgeçme zorunluğu doğacaktır. Sendikalar ise ellerindeki grev fonlarını hızla eritecekler, belki diğer kaynaklarını da kullanmak zorunda kalacaklardır.

SSK'na dahil işçilerin ortalama kazançlarına göre bir hesap yapıldığında, 1974 yılında yalnızca işçilerin grevler nedeniyle 168 lira¹ ücret kaybına uğradıkları görülür.

Sendikaların ise yılda ortalama grev ödeneği olarak kaba bir hesapla 8 milyon² lira sarfettikleri, yani grev başına 120.000.— TL. ödedikleri anlaşılmaktadır. Bazı sendikalar grevlerde hiç bir ö-

(1) SSK'na göre günlük kazanç 148.— TL. üzerinden hesaplanmıştır.

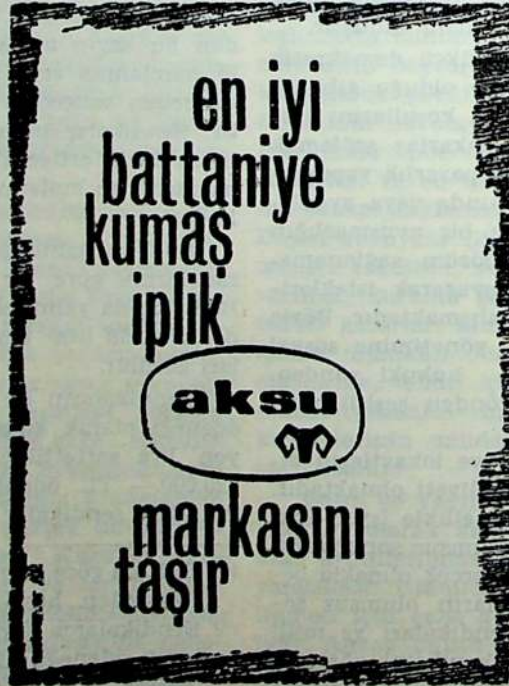
(2) Sendikalarca alınan yılda bir yevmiye grev ödeneği, 13 yılda ortalama kişi başına 5.— TL. üzerinden hesap edilmiştir.

denek veremezken, bazıları bu nedenle milyonların üzerinde harcama yapmaktadır.

Bütün bunlara rağmen grev ve lokavtların bazı olumlu etkileri de olmaktadır. Şöyleki; ekonomik hayata bir dinamizm getirmekte, otomasyona yol açmakta, üretim metodlarında yenilikleri zorunlu kılmakta, ekonominin bünyesinde genel bir rasyonalizasyon hareketinin başlamasına sebep olmaktadır. Diğer taraftan modern işletmecilik ve yönetim metodları gelişmekte, böylece işyerlerinde keyfi yönetim yerini ilmi yönetime terketmektedir. İşletme içinde yeni bir anlayış ve davranış şekli ortaya çıkmaktadır.

Grev ve lokavtların yarattığı en olumlu sonuç ise tarafların sorumluluk duygusunu geliştirmesidir ki, bu da zaman içinde iş mücadelelerinin azalmasını sağlayacaktır.

Sonuç olarak diyebilirizki; «grev» ve «lokavt» bir ekonomik savaştır. Bir amaç değil, bir araçtır. Bu araç «İşçi - İşveren - Sendika - Ülke» dörtlüsünün, koşullara göre her birini diğerine oranla biraz daha fazla veya az olarak ve fakat herhalde hepsini de yaralamaktadır. Bu nedenle taraflar dalma barışçı çözüm yollarını zorlamalı, geliştirmeli, bu savaş aracını kullanmakta büyük titizlik göstermelidir.

detan güveni...

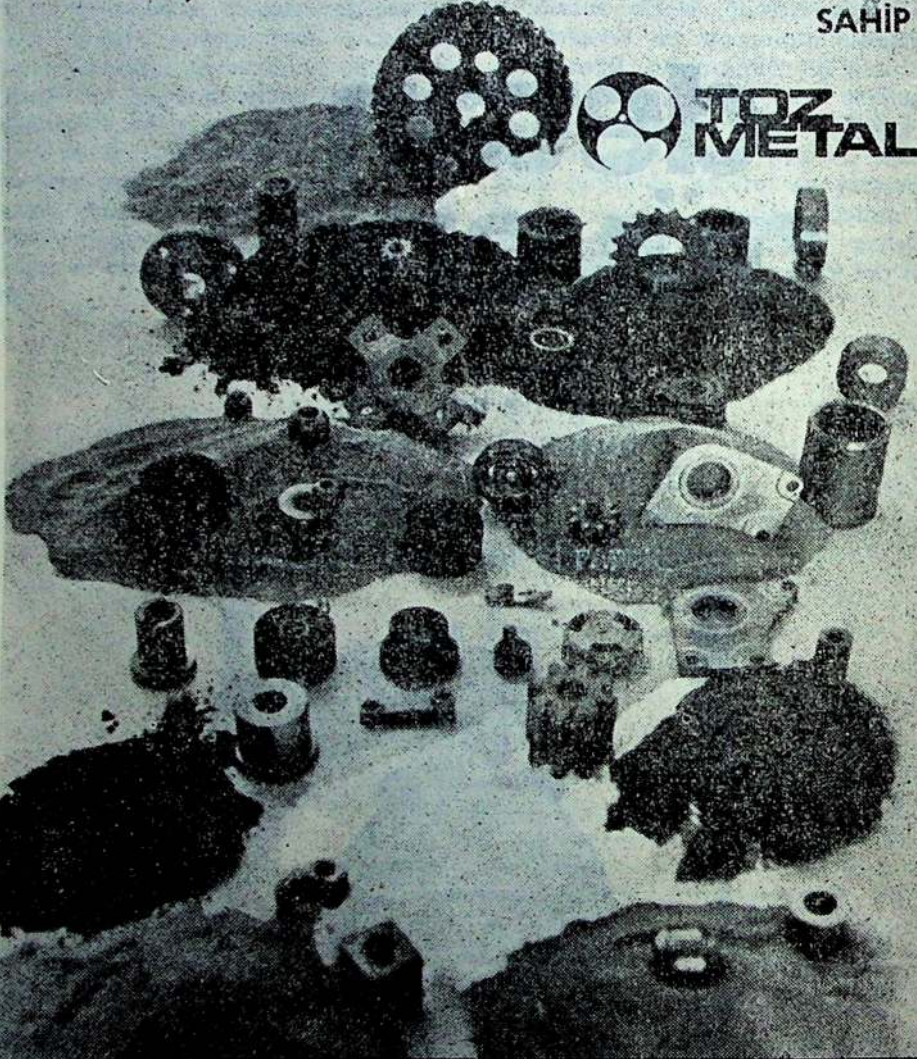
Novosit'li Detan,
yaşadığınız her yerde,
huzurunuzu bozan
bütün haşerelere karşı
güvenle kullanacağınız
tek insektisittir.

detan
novosit'li
AEROSOL İNSEKTİSİT

TÜRKİYE ŞİMDİ MODERN BİR SİNER TEKNOLOJİSİNE
SAHİP

 **TOZ
METAL**

 **TOZ
METAL**

TİCARET VE SANAYİ A.Ş.

Büro: Büyükdere cad. Kuğu İşhanı No: 99, Kat 8,
Mecidiyeköy, İSTANBUL
Tel: 66 70 43, 66 79 70, Teleks: 23 273 Birt., Tr.
Telg. Sintermetal, Mecidiyeköy - İST.
Fabrika: Gürpınar Köyü yolu, Büyükçekmece, İSTANBUL

EUROMONEY

Avrupa Para Sistemi

Derleyen : Hülya KABAALIOĞLU

Avrupa'da ekonomik ve parasal bütünleşme yolunda bir adım daha atılması ve Avrupa Para Sistemi (European Monetary System EMS) Almanya Başbakanı Helmut Schmidt ile Fransa Cumhurbaşkanı Giscard d'Estaing'in öncülüğünde 1 Ocak 1979'da başlatılmıştır. Bu sistem, Avrupa Ekonomik Topluluğunda, ortak çok uluslu yönetim yoluya yurt içi ekonomi ve özellikle para politikalarında ulusal yönetimin yerini alacaktır. Böylece Avrupa Merkez Bankası, Avrupa Para Birliği ve ortak bir Avrupa parasına doğru atılacak üç adım birleştirilmiştir. Sistemde başarı elde edilebilirse adımlar herkesin beklediğinden daha çabuk hedefe ulaşacaktır. Eğer kaynak transferi ile ilgili sorunlar çözümlenirse, yirmi birinci yüzyılın başında Avrupa Birleşik Devletleri kurulmuş olacaktır.

İktisatçılar EMS'yi Bretton Woods Sistemi ile Smithsonian Anlaşmasına geri dönüş olarak tanımlamakta ve Avrupa'da yeni bir müşterek dalgalanmaya benzetmektedir. Onlara göre ekonomiler birbirine ayak uyduramazken, politikacıların döviz kurlarını ayarlamaya kalkması boşunadır. Fransa'da enflasyon oranı % 10 ve Almanya'da sadece % 2-3 arasındayken Fransız Frangı/Alman Markı kuru nasıl olur da sabit kalır? Piyasa güçlerine direnmek gerekir. Parite ayarlamalarını geciktirmenin tek sonucu, gerçekleştiklerinde büyümlerine ve yıkıcı olmalarına yol açmaktır.

Aslında EMS farklı olduğu için bu eleştiriler yanlış sayılabilir. EMS parite ayarlamalarını önleyen bir sistem değil, onların daha düzenli meydana gelmele-

rini sağlayan bir sistemdir. Superyılan üyeliği (Superyılan'daki paralar diğer paralara karşı bir grup halinde hareket edecektir) sabit döviz kurları konusunda bir yükümlülük getirmez; aksine paralar baskı altında kalınca sorunların çözümlenmesi için işbirliği ve dayanışma ortamı yaratır. Üyelerin politikalarında bazı önlemleri kabul etmeleri diğerlerini bütünü iyiliği için etkiler. İngiltere Superyılan'dan uzak dururken yeni sistemin gelişmesiyle yakından ilgilenmektedir.

1978 yılında para konularında görülen düzensizlik Avrupa'da EMS'nin gelişmesine yol açan istikrar arayışını hızlandırmıştır. Tarihte görülen döviz kurlarını düzenleme çabalarının hepsinin de başarısız kalmadığı görülür. Savaş sonrası Üçlü Para Anlaşması (Tripartite Monetary Agreement) ve savaş sonrası Bretton Woods sistemi başarılı olmuştur. Koşullar ile zaman ayarlaması uygun ve siyasal istek de yeterince kuvvetli olunca, döviz piyasalarında istikrar ve ekonomilerde başarı sağlanabilir. **Euro money** 1979 Ocak ayında EMS sistemi incelenirken önce tarihteki bu istikrar arayış çabalarına ve dünya para piyasalarındaki çeşitli hareketlere değinilmiş, daha sonra EMS'nin yapısı ve unsurları ele alınmıştır. Son bölümde de sistemin işleyişi ve yaratabileceği sonuçlar belirtilmiştir.

A — EMS'den önceki istikrar arayış dönemleri

Birinci Dünya Savaşı ondokuzuncu yüzyıl altın standardını bozduğundan beri yüzyıl boyunca dünyada istikrar ve

ayarlama dönemleri yaşanmıştır. Savaş Sterling'i ve Londra'nın uluslararası finansal sistemdeki rakipsiz yerini sarsmıştır. Her şeye rağmen savaş biter bitmez savaş öncesi altın standardına dönmek başlıca amaç olmuştur. İngiltere 1925'de altına dönmüştür, ancak yüksek değerlendirilmiş bir oranla. Bu fazla değerlendirilmeden önemlisi a) Dolar ve New York rakip merkez haline gelmiştir b) Çeşitli ekonomilerin davranışlarındaki ayrılıklar sabit döviz kurlarının uyum sağlayamayacağı kadar büyümüştür c) Uluslararası finansal akımlar resmi finansal işlemlerle dengelenemeyecek kadar çoğalmıştır ve d) Almanların kredilerin dolaşımı yoluyla ekonomiyi tedavi etme çabaları 1970'lerdeki OPEC fazlalıklarına benzer bir dengesizlik unsuru yaratmıştır. Yeniden saptanan altın standardı bütün bu ilâve baskılara dayanamayıp 1930'da dünya ekonomisi durgunluğa girince çökmüştür.

1931'de İngiltere'nin altın standardından ayrılması, tıpkı 40 yıl sonraki Bretton Woods sisteminin çöküşüne benzer şekilde, bir döviz kuru istikrarsızlığı dönemini başlatmıştır. Aradaki bu dalgalı kurlar dönemi, günümüzdeki gelişmeleri aydınlatan bir örnek olarak incelenebilir. Bu dönemde döviz kurları birbirine karşı senede % 20-30 oranında değişmiştir ve bugün olduğu gibi satın alma güçlerinden % 35-40'a varan oranda ayrılmışlardır. O yıllarda da temeldeki ekonomik sorunların döviz kuru hareketlerine yön veriş son yıllarda olduğu gibi kötüydü. Gerçekten, enflasyon oranlarının parite değişikliklerine göre ayarlanması, parite değişikliklerinin enflasyon oranlarına göre ayarlanması kadar geçerli olmuştur. 1936'da Fransa altın standardından ayrılıp Fransız frangı % 50'ye yaklaşan oranda devalüe edildiği zaman toptan eşya fiyatları % 60 artmıştır.

1930'larda ulusal politikacıların, görüşlerini belirtmelerinden öteye bir ya-

rar sağlamayan bir kaç dünya ekonomik zirvesi yapılmıştır. 1934'de ABD yetkilileri doların altın fiyatını bir ons 35 \$ olarak saptamışlardır. 24 saat için saptanan bu fiyat 1968 yılına kadar devam etmiştir. 1935'de İngiltere, Fransa ve ABD para istikrarının sağlanmasında birbirlerine yardım etmek amacıyla Üçlü Para Anlaşmasını (Tripartite Monetary Agreement) imzalamışlardır. Fransız Frangı, Dolardan ayrılıp yeniden ayarlandıktan sonra bu anlaşma istikrarı sağlamıştır.

Sağlanan istikrarın korunması İkinci Dünya Savaşından sonra Bretton Woods anlaşması ile olmuştur. Doların rakipsiz bir para olması ve ABD'nin bu gerçeğe uygun olarak politikasını yürütmesi başarıya ulaşmadaki başlıca nedendir. ABD, önce Marshall yardımı yoluyla Avrupa ekonomilerinin hareketine geçmelerini sağlamıştır. Daha sonra fazla değerlendirilmiş bir para ile yavaş büyüme yoluyla ulusal yararları uluslararası istikrar için feda etmeye devam etmiştir. Son olarak da, cari işlem açıkları ve dünyaya yayılan son derece büyük dolar varlıkları yoluyla daha fakir ve küçük ülkelere yardım etmiştir. Rezerv para ülkesi olmaya devam eden, ancak sistemde daha zayıf olan İngiltere de aynı yolu izlemiştir. 1947'deki Sterling konvertibilitesi Marshall yardımına benzer. Sterling sisteminin korunması için ön saflarda yer almıştır. 1967'de değeri düşünce baskı diğerleri için çok fazla gelmeye başlamıştır.

Bretton Woods sisteminin yıkılması 1967'de Sterlinin devalüe edilmesi sonucunda meydana gelmiştir. Daha sonra belli başlı paritelerde sık sık ayarlamaların yapıldığı bir dönem yaşanmıştır. Döviz piyasaları zaman zaman kapanmış ve sabit kurları devam ettirmenin sakıncaları açıklıkla görülmüştür. Almanya Ekim 1969'da Markı % 9 oranında revalüe etmiştir. 1971'de Mayıstan Aralık'a kadar Mark dalgalanmaya bırakıl-

miştir. 1968'de ABD altın fiyatında küçük bir artışı kabul etmek zorunda kalmıştır. Arkasından 1971'de Nixon'un aldığı önlemlerle Doların altınla bağlantısı koparak Dolar dalgalanmaya bırakılmıştır.

1971 Aralıkta Smithsonian Anlaşması bu dalgalı döviz kurlarına gidişi önlemeye yönelik son gayret olmuştur. Buna göre para hareketleri Smithsonian paritelerinin bir iki yönünde % 4 ½ ile sınırlandırılacaktır. Ancak mevcut dengesizliği koruma yoluna gitmesi kısa sürede başarısızlığa uğramasına neden olmuştur. 1972 ortasında Sterling dalgalanmaya bırakılmıştır ve Avrupa'da müşterek dalgalanma veya Yılan (Snake) organize edilmekle beraber 1973'de bütün paralar dalgalanmaya başlamıştır.

Doğal olarak bunu 1931-36'dakine benzeyen bir yeniden-düzenleme devresi izlemiştir. Yavaş ve hızlı büyüyen ekonomiler arasındaki dengesizliklerin düzeltilmesi gerekmiş ve şu süreç izlenmiştir: a) Parite ayarlamalarının gelirin yeniden dağılımı etkisi yolu. Devalüasyon ABD'de sermayenin reel verim oranını yükseltmiş, Japonya ve Almanya'da düşürmüştür. b) Arz ayarlamaları yolu. Devalüasyon yapılan ekonomilerde yatırım ve imalat kapasitesi artıp, yavaş büyüyen ekonomilerde azalmıştır.

Ancak yapısal yeniden-düzenleme süreci 1974-75'deki petrol bunalımı ve durgunluktan büyük ölçüde etkilenmiştir. Bu durum uluslararası dengesizliği o derece arttırmıştır ki döviz kurları, ekonomiler arasında denge kurmak yönünden etkisiz bir araç haline gelmiştir. Durgunluğun sonucu enflasyon beklentisi gittikçe artmış, iş riski alırken ve yatırıma giderken daha dikkatli davranılmıştır.

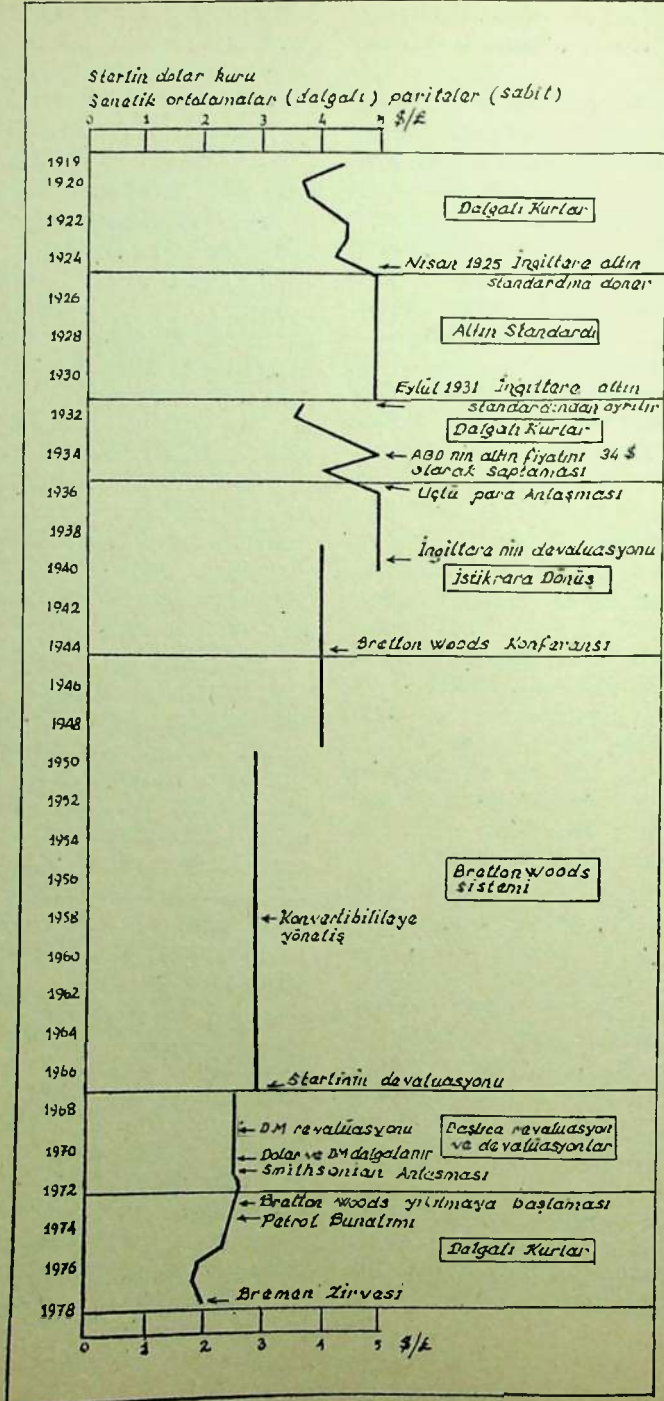
Arzın değişen talep yapısına uyma süreci yavaşlarken enflasyonun ülkeler içinde ve arasında yayılma süreci hızlanmıştır. Sonuç olarak paranın değer

kaybetmesi, arzın yurt içi talepten yurt dışındaki talebe yöneltilişinden çok, yurt içi fiyatların ve maliyetlerin artışına yol açmıştır. Değer düşüşleri ve değer kazanmalar ticaret dengesizliklerini düzeltmek yerine tedavi etmeleri gereken enflasyon ve büyüme oranları farklarını daha da çoğaltmıştır. Para hareketlerinin sonuçları tamamen olumsuz kalmasa bile yararları pek az olmuştur.

Para ayarlamalarının dengeyi sağlanışındaki başarısızlığı, ABD dışında 1977'de düzelmenin sona ermesine yol açmıştır. 1976 yılında birçok ülke hükümeti enflasyonu ve ödemeler dengesi açıklarını kontrol altına alamadıkları için daha sert maliye ve para politikaları uygulamak zorunda kalmışlardır. 1974-77 arasındaki bu tecrübe sonucu dünya liderleri uluslararası sorunları zirve toplantıları yoluyla çözümlenmeye başlamışlardır. Kosta Rika, Rambouillet, Londra ve Bonn'da yapılan görüşmeler 1930'ların Dünya Ekonomik Konferansları tarzında olmuştur.

Bu arada 1977-78'lerin uluslararası gelişmelerinde Doların düşüşü ağırlık kazanmıştır. ABD 1974-75'deki durgunluktan zarar görmeden çıkmıştır. Enflasyon aşırı olmamış, ABD ödemeler dengesi gücünü korumuş (1975'de 9 milyar dolar fazla vermekteydi) ve dolar OPEC uluslararası yatırımı için en çok aranan ülke olmuştur. ABD 1977'de diğer ülkelerde iyileşmeyi yavaşlatan zorluklarla karşılaşmamıştır. Bunun yerine dünyada büyümede önder ve ekonominin lokomotifine haline gelmiştir. Bu nedenle de 1971-73 para ayarlamalarından sonra Doların düşük değerlendirilişinden yararlanamamıştır. ABD'de işgücü maliyeti Japonya ve Almanya'ya oranla düşmüştür. Ancak talep her yerde düşüken ABD'de artmakta olduğu için ABD ticaret açığı vermeye başlamıştır. ABD döviz kuru değişikliklerinden, uluslararası ticaret yerine, kârlılığa ve sermaye yatırımlarında artan reel gelir ala-

İSTİKRAR ARAYIŞINDA 60 YIL

nında yararlanmıştır. Bunun cari işlem açığını kapatan bir uzun-vadeli sermaye akımına yol açması gerekirdi. Ancak ABD ekonomisi petrol ithal eden bir yapıya geçmiş ve dengenin sağlanması böylece mümkün olmamıştır.

1977-78 arasında Doların değer kaybetmesi ve ABD ticaret açığı dünyanın geri kalan kısmında hem enflasyon hem ticaret dengesi sorunlarını hafifletmiştir. Avrupa'da ve Japonya'da iyileşmenin 1978'de devamını sağlamıştır. Hepsi bu kadar olsaydı 'Sam Amca'ya bir teşekkür borçlu olunurdu. Ancak hepsi bu olmamıştır. Doların düşüşü en sonunda uluslararası rezerv olarak güvenilirliği hakkında şüpheye yol açmıştır. Sonuç olarak 1978'de Dolardan ayrılma yönünde hareketler başlamıştır. O zaman döviz kuru ayarlamaları aşırı ve özellikle Almanya ve İsviçre gibi ülkeler için dayanılmaz ölçüye varmıştır.

Almanya'nın durumu cazip olmaktan çıkmıştır ve karşısında üç seçenek vardır: a) Yetkililer, sınırsız miktarda Dolar satın alıp döviz kurunun üst sınırı açmaması için Alman Markının uluslararası rezerv para görevini kabul etmek zorunda kalacaktır. b) Döviz kurunun yükselmesine izin verilecek ve bunun ihracat rekabetindeki ve sanayi sektörlerindeki sonuçları kabul edilecektir. c) Doların düşüşü Avrupa'nın geri kalan kısmında daha düşük enflasyon ve daha iyi ticaret dengesi sağladığı için Avrupa Topluluğu içinde gerginlik azalırken topluluk ile ABD arasındaki gerginlik artmıştır. Almanya, ilk iki seçenek yerine Markı Frank ve Sterlinge göre ayarlayarak düşük tutmayı ve Avrupa Para Sisteminin kurulmasını seçerek çözümü Avrupa içinde aramıştır.

Bu çözüm ilk olarak 1978 Nisan'da plânlanmıştır; ancak gelişmesi Aralık'a kadar sürmüş ve hatta tamamlanmamıştır. Bu arada sorunlar da değişmiştir. Alman Markı en yüksek noktaya ulaştığı için artık değer kazanmamaktadır. ABD'

de ise istikrar para arzının kısılması, büyümenin yavaşlatılması, faiz oranlarının yükseltilmesi ve 1 Kasım 1978'de 30 milyar dolarlık destekleme faaliyeti ile sağlanmıştır. Böylece Avrupa Sisteminin kurulması ile Alman ekonomisinde büyümenin ve enflasyonun biraz hızlanması, ticaret dengesinin ve parasının zayıflaması aynı anda olmuştur. İstikrar politikasının başarısı Alman ekonomisine dayanmaktadır.

B — EMS'nin Yapısı

Avrupa Para Sistemi ortak bir para birimi, ECU; döviz kuru hareketleri için kurallar, Superyılan (Supersnake); ve Avrupa Para Fonu tarafından yapılan kredi düzenlemelerinden meydana gelir.

Avrupa Para Birimi, ECU, sabit miktarlarda Avrupa paralarından oluşan bir sepettir. Miktarlar her ülkenin Avrupa ticaretindeki önemine göre saptanmıştır. Yeni ECU 1975'de AET bütçe muhasebesi için tertiplenmiş olan Avrupa Hesap Biriminin, EUA, görevini kapsamına alır ve genişletir. ECU şu amaçlarla kullanılacaktır: a) Paritelerin saptanmasında ölçek olarak b) Paraların genel olarak güçlü veya zayıf olduklarının diğerlerinin ortalamasına göre ölçülmesi için c) Üyeler arasındaki müdahale ve krediler için hesap birimi olarak ve d) AET ülkeleri para otoriteleri arasında bir ödeme aracı olarak.

Daha sonra uluslararası rezerv para olarak ve uluslararası kredi ve finans aracı olarak görevinin kapsamı genişletilebilecektir.

ECU sepetindeki paraların ağırlıkları EUA sepetindekilerle aynıdır. (Tablo 1) ECU'nun herhangi bir paraya göre değeri bileşimde bulunan diğer her paranın bu paraya çevrilmesinde kullanılan cari döviz kuru uyeulanarak hesaplanır. Tablo, 1 Aralık 1978'de bir ECU 'sepetinin' maliyetinin 2.516 DM ve 0.6715 £ olduğu-

nu göstermektedir. Avrupa paralarının EUA pariteleri her gün basında yayın-

lanmaktadır ve ECU değerleri de yayınlanacaktır.

Tablo 1
ECU için örnek

Bir ECU birimi:	Her para birimindeki DM	1 ECU'nun DM maliyeti	Her para birimindeki £	1 ECU'nun £ maliyeti
Para	Miktar	1.12.78	1.12.78	
Alman Markı	0.828	1.000	0.828	0.2211
Sterling	0.0885	3.75	0.332	0.885
Fransız Frangı	1.15	0.4352	0.500	0.1334
İtalyan Lireti	109.00	0.002269	0.247	0.00605
Hollanda Florini	0.286	0.9200	0.263	0.245
Belçika Frangı	3.66	0.06318	0.231	0.01685
Danimarka Kronu	0.217	0.3591	0.073	0.09576
İrlanda Sterlingi	0.00759	3.75	0.028	1.000
Lüksemburg Frangı	0.14	0.0632	0.009	0.01685
			2.516	0.6715

1.12.78 tarihinde 1 ECU = 2.516 DM
1 ECU = 0.6715 £

ECU'daki paraların ağırlıkları yeniden gözden geçirilmeli ve gerekirse altı ay içinde yeniden değiştirilmelidir. Daha sonra her beş senede veya herhangi bir paranın ticaret ağırlığı % 25'den çok değişirse talep edildiğinde değiştirilecektir.

Bazı ayrıntılar, ECU mevduatına ödenecek faiz gibi, daha tamamıyla sonuçlanmamıştır. Sonuçları özellikle merak edilen konulardan biri ECU'ya göre hesaplanan sekiz Superyılan paritesinin Sterling değeri Superyılan sınırlarını aşacak şekilde değiştiğinde ne olacaktır. Ancak İngiltere bunu önlemeye çalışabilir.

«Superyılan»

1 Ocak 1979'da Superyılan (Supersnake) yürürlüğe girmiştir. Sekiz ülke - Almanya, Danimarka, Benelux üçlüsü, Fransa, İtalya ve İrlanda - ECU paritelerini ilân etmiştir. Daha önceki Avrupa müşterek dalgalanmasının beş üyesi için

bu fazla zorluk yaratmamıştır. Birbirleri arasındaki eski Yılan pariteleri yeni Yılan pariteleri halini almıştır. Fransa, İtalya ve İrlanda paralarını neye göre düzenleyeceklerine karar vermek zorunda kalmışlardır. Bunu yeni yıldan önceki son iş günü olan 29 Aralık 1978'in bitimindeki piyasa fiyatlarını alarak yapmışlardır.

Piyasa fiyatları paritelere ender olarak ve tesadüfen eşit olmaktadır. Pariteler, paralar arasındaki ikili kurlar için esas değerlerin saptanmasında kullanılır. Bunlar ise piyasa fiyatlarının hareket alanı sınırlarını saptar. Superyılan'da izin verilen marj esas değerlerin her iki yönünde % 2 ¼'dür. (% 6 marja sahip İtalya ve muhtemelen İrlanda hariç). Böylece herhangi iki Superyılan parası arasında maksimum % 4 ½ hareket (İtalya için % 12) mümkün olur -yani, biri alt sınırdan üst sınıra çıkarken diğeri aynı anda üst sınırdan alt sınıra hare-

ket eder. Alt ve üst (tavan ve taban) sınırın önemi döviz kurlarında istikrarın korunması için harekete geçilecek noktayı belirtmeleridir. Superyılan paraları diğer paralara karşı bir grup halinde dalgalanır. Müşterek dalgalanma bir para yükselirken diğerlerinin onu takip etmelerini sağlar. Ama aynı zamanda yılan/ diğer para kurları 'müşterek müdahale yoluyla yönetilir.

Yılan Paritelerinin Korunması

Bir Superyılan parası diğerine karşı üst sınıra (veya alt sınıra) ulaşırsa ve diğeri de birinciye göre alt sınıra (veya üst sınıra) ulaşırsa, her iki ülke yetkilileri paralarının kabul edilen bölgelerinin dışına çıkmasını önleyecek adımları atmak zorundadır.

Yapılacak ilk iş döviz piyasalarına müdahale etmektir. Her iki tarafın yetkilileri de kuvvetli parayı satıp zayıf olanı satın almalıdır. Ancak parası zayıf olan ülke satılacak kuvvetli bir para bulmak için rezervlerine başvuracak ve rezervleri de sınırlı olduğu için döviz kurunu destekleme kabiliyeti de sınırlı olacaktır. Kendi parasını satmakta olan kuvvetli para ülkesi ise böyle bir güçlükle karşılaşmaz. Eğer yapılan ilk yardım baskı altındaki paranın yeniden saptanmasında başarısız kalırsa, başka adımlar da atılmalıdır. Parası zayıf olan ülke yurt içi talebini kısımaya zorlanır. Para politikasını sıkılaştırmak ve faiz oranlarını yükseltmek zorundadır. Aynı şekilde kuvvetli para sahibi de talebi çoğaltmalı, kredi politikasını esnekletirmeli ve faiz oranlarını düşürmelidir. Rezervlerini tüketemeyeceği için bunu yapmaya zorlanamaz. Sonuç olarak para değerlerinin ikili olarak düzenlendiği parite düzenleme sistemi deflasyonist bir baskı yaratır. Bu nedenle İngiltere ve İtalya gibi zayıf ülkeler karşı çıkmışlardır.

Kurallar

Sistemin işleyişi istenilen politika düzenlemelerini kendiliğinden yaratma-

dığı için, EMS kimin ne yapacağını ve ne zaman yapacağını belirleyen kuralları kapsamına almıştır.

Bir paranın ECU karşısındaki fiili piyasa değeri parite değerinden her paranın paritesinin maksimum uzaklaşma alanının % 75'inden fazla uzaklaştığı zaman 'Uzaklaşma Eşiği'ne varılır. Eğer ECU/Alman markı kuru ECU paritesinden % 1.77 kadar yükselirse (yani, % 2 ¼'ün % 75'i = 1.6875), Almanya 'Uzaklaşma Eşiği'ni geçmiştir. Buradaki esas amaç diğerlerinin eşiğin altına düşmesi gerekmeden bir paranın diğerlerine göre güçlenmesi ve kendi 'Uzaklaşma Eşiği'ni aşabilmesidir. Eğer uzaklaşan olursa cezalandırılan ve ayarlama görevi verilen ülke kendisini, ECU kurlarının izlenmesi bu nedenle gereklidir.

Eşiği ihlâl eden ülke durumun düzelmesi için gerekli tedbirleri müdahale, yurt içi maliye ve para politikaları değişiklikleri veya gerekirse paritesinin yeniden düzenlenmesi yoluyla almalıdır. Politika değişiklikleri için danışmalar normal olarak topluluk içinde ve Bakanlar Konseyinde yapılacaktır.

Çözülmemiş bir sorun, ECU'daki değişik para ağırlıklarının tesirlerinin nasıl hesaplanacağıdır. Alman Markı % 33 oranındadır. ECU/DM kurunun % 1.7 yükselmesi için DM geri kalan sekiz paraya karşı ortalama % 2 ½ değer kazanmalıdır ($1.7 = 2.5 \times (1 - 0.33)$). Buna göre Sterling Alman Markına karşı % 2 ½'dan fazla değer kaybetmedikçe diğer ülkeler Almanya'nın eşiğine varmasına kadar ikili sınırlarda zorluklarla karşılaşacaktır. Bundan başka, Alman Markı/ECU kuru % 1.7 değer kazanırsa, diğer ECU kurları ortalama % 0.8 değer kaybederler. Diğer uçta Lüksemburg Fransı ECU'nun % ½'sinden azını meydana getirir. Diğer paralara karşı ortalama % 1.71 değer kazanma ile eşiğe varılacaktır. O zaman diğer ECU paralarının değerleri sadece % 01 değer kaybedecektir.

Müdahale Paraları

Müdahale normal olarak zayıf paralara karşılık kuvvetli paraların satışı ile gerçekleşir, ancak istisnalar vardır. Eşikler ihlâl edildiğinde otomatik olarak seçilen bir müdahale parası yoktur. Paraları alınıp satılan ülkelerle anlaşmak gerekir. Eşiği ihlâl eden ülke sınırlarına ulaşmamış bir ülkenin parasını alırsa, güçlü para sahibi ülke yetkilileri geri ödemenin normal kredi kurallarına göre yapılmasını isteyemez.

İkinci istisna daha küçük iki paranın birbirine karşı en uç sınır alanlarına gelmesi, örneğin Belçika Frangının Hollanda Florinine karşı alt sınırdadır. O zaman dolaylı olarak Alman Markını Hollanda'nın alımı ve Belçika'nın satışı yoluyla destek sağlanabilir. Frank/Florin kuru Frank/Alman Markı ve Florin/Alman Markı kurları arasındaki çapraz-kur olarak ayarlanır.

Üçüncü ve önemli bir istisna örnek olarak ABD Dolarının zayıf olması ve Dolar sahiplerinin diğer Yılan paraları yerine Alman markını tercih etmesi halidir. Alman markı Yılan'ın en üstüne çıkartılmış olur. Bunu karşılamak için örneğin Bundesbank Belçika Frangına karşı Dolar satabilir. Bu konularda çözüm sağlayacak ayrıntılı düzenlemelerde henüz anlaşmaya varılmamıştır.

Çok Taraflı Krediler

Rezervleri sınırlı olan ülkelerin paralarının alt sınırlarındayken desteklenmelerini sağlamak için çok taraflı ve çok uluslu bir krediler sistemi düzenlenmiştir:

— Paraları birbirine göre en alt ve en üst sınırlarında olan ülkelerin merkez bankaları arasında sınırsız miktarda çok kısa-vadeli karşılıklı para değişim anlaşmaları (swap). Eğer Fransıız Frangı zayıf ve Alman Markı güçlüyse, Fransa Merkez Bankası istediği miktarda Frank için Bundesbank'dan Alman Markı ile değişim anlaşması yapabilir.

Daha sonra piyasada Alman Markını Frank karşılığında satar. Tek koşul kredinin alındığı aydan itibaren 45 gün içinde geri ödenmesidir. Eğer döviz paritesi yeniden ayarlanmışsa, zararı parası zayıf olan ülke üstlenir. Bu çeşit karşılıklı para değişim anlaşmaları sadece süperyılan üyelerince yapılabilir.

— Maksimum 14 milyar ECU tutarında kısa-vadeli destek.

Her ülkenin bir borç ve alacak kotası vardır ve alacak kotası daha büyüktür. Borçlular üç aydan altı aya ve dokuz aya kadar uzayabilen dönemler için kotalarından çekiş yapabilir. EMS kurulduktan sonra eski Yılan kotaları arttırılmıştır. Ancak İngiltere ilâve kolaylıklardan yararlanamayacaktır.

— Kısa vadeye ilâve olarak 11 milyar ECU'ya varan orta-vadeli finansal yardım ile toplam 25 milyar ECU kredi (32 milyar \$ kadar). Kredi yükümlülükleri belirlenmiştir, ancak kredilerin kullanımını ikili görüşmelere bağlıdır. Orta-vadeli krediler için süre iki yıldan beş yıla kadardır.

Avrupa Para Fonu

İki yıla kadar bu kredi düzenlemelerinin bir Avrupa Para Fonu. EMF. yönetimi altında toplanması ümit edilmektedir. Bu arada üye ülkeler gerekli yasaları çıkarmış olacaklardır. Her ülke ulusal altın ve döviz rezervlerinden % 20'sini yeni fona verecektir ve EMF bu müsterek altın ve döviz rezervlerini yönetecektir. Buna karşılık bu ülkeler ECU mevduatına sahip olacaktır. Fon Supervılan ülkeleri ile sınırlı kalmayacaktır. İngiltere isterse altın ve döviz verine ECU mevduatına sahip olabilecektir. Bu şekilde ECU kullanılması Avrupa içindeki ödemelerle sınırlı yeni bir rezerv birimi olacaktır.

ECU Avrupa içindeki borç işlemlerinde birim ve devlet borçlarının ödenmesinde arac olarak kullanılacaktır. Fransa Merkez Bankası ile Bundesbank Frank

ve Alman Markı değişim anlaşması yaparsa, Fransa borcunu Alman Markı ile ödemek zorundadır. Eğer Frank paritesi düşürülürse, Fransa, Alman Markını daha pahalı bir kurdan geri satın almak zararını üstlenecektir. Ancak eğer Fransa Almanya'nın mevduat olarak yatırdığı ECU'lardan borçlanırsa, Fransa'nın zararı Frank/ECU değer düşüşüne eşit olur.

Birçok ayrıntı kesinlik kazanmamıştır. ECU'ya karşılık yatırıldığında altın nasıl değerlendirilmelidir? Altın/Dolar fiyatı Avrupa paraları karşısında değişince ne olacaktır?

1 Ocak 1979'dan başlayarak ülkeler rezervlerinin % 20'sini Avrupa Para İşbirliği Fonu'na (European Monetary Cooperation Fecom) yatırmışlardır. Bunlar üç aylık döner karşılıklı para değişim anlaşması, yani her üç ayda bir yenilenebilen üç aylık mevduat, şeklindedir. Bu mevduatlar yaratılır yaratılmaz değerleme sorunları ortaya çıkmıştır, ancak Fecom'un hiç beklemeden kredi vermeye başlaması gerekmektedir.

Kaynak Transferi

EMS yönetimi altına girmeyi kabul eden parası zayıf olan ülkeler bunun karşılığında Avrupa Topluluğu kuruluşlarından ilâve yardım alacaklardır. İngiltere, İrlanda ve İtalya bu konularda duraklamışlardır.

İngiltere AET bütçesinin % 70'inin tarım desteğine harcandığı bu Avrupa anlaşmasının (en fazla yardım en zengin Danimarka ile en fakir İrlanda'ya) daha zayıf olan ülkelere haksız bir yük getirdiğini savunmuştur. İngiltere'nin istekleri şunlardır: a) Ortak tarım politikasının reformu b) Bölgesel yardım programının genişletilmesi ve c) AET bütçesine yardımların daha adil bir esasa göre yeniden görüşülmesi.

İtalya ve İrlanda (tarım dışında) bu istekleri desteklemiştir. Teoride, EMS'nin teknik ayrıntıları belirlenmekteyken

aynı anda kaynak dağılımı konusunda görüşmelerin yapılması gerekmektedir. Ancak gerçekte çok az bir ilerleme olmuştur. Ortaya çıkan konular 1 Ocak 1979'da EMS'nin başlama tarihine kadar çözülemeyecek kapsama ulaşmaktaydı.

İtalya ve İrlanda'nın kabul etmeyi tasarladığı ilâve yardım önerileri yapılmıştır. Beş sene için senede bir milyar EUA tutarında düşük faiz oranlı kredi Avrupa Yatırım Bankası aracılığıyla fakir olanlara önerilmiştir. Güçsüz ülkeler daha fazla maddi yardım istemişlerdir (İrlanda beş yılda 625 milyon £ beklenen 225 milyon önerilmiştir), ancak Giscard d'Estaing başka ülkelerin bütçelerini dengelemek amacıyla kendisinininkinin dengesini bozmaya niyeti olmadığını belirtmiştir.

Etki alanı

İngiltere Superyılan'a şu üç nedenle şimdilik katılmamaya karar vermiştir: a) Siyasal olarak, Başbakan James Callaghan'a kendi partisi içinden önemli ölçüde karşı konulmuştur. b) Tarihi olarak, İngiltere uygun olmayan döviz kurularını korumaya yöneldiğinde cezalandırılmıştır ve aynı tuzağa bir daha yakalanmamak için geri durmuştur (% 6'lık marj ve paritenin yeniden ayarlanma imkânının tanınmasına rağmen). c) Ekonomik olarak, hükümet ihraç mallarında rekabetli sağlamak için Sterliğin düşmesine yol açmak ile, endüstride disiplini ve fiyat kısıtlamasını sağlamak için Sterliğin yükseltilmesi arasında seçim yapmaktaydı.

İngiltere'nin resmen katılmadığı halde Sterlini % 2 ¼'lük sınırlar içinde tutmaya çalışarak Superyılan'ın pesinden gideceğine söz verdiği sanılmıştı. Gerçekte, İngiltere bu yönde hareket edebilir ancak hiç bir taahhütte bulunmamaktadır. İngiliz hükümeti, serme hakkını açık tutmayı tercih eder görünmektedir.

İtalya katılmadan evvel tereddüt etmiştir. Giulio Andreotti'nin azınlık hü-

kümeti benzer siyasal sorunlarla karşılaşmıştır. Komünist parti karşı çıkmış, ancak Andreotti'nin kendi partisi oy birliği ile katılmaya karar vermiştir.

İrlanda da katılarak Sterlinle olan tarihi bağlarını koparmıştır. İrlanda ticaretinin % 50-60 kadarını İngiltere ile yapar ve hiç bir döviz sınırlaması konulmamıştır.

AET üyesi olmayıp eski yılında bulunan Norveç yeni Superyılan dışında kalmayı seçmiştir. Avusturya muhtemelen Alman Markı bölgesi üyesi olmaya devam edecektir. İsviçre, Frangı düşürebilmek için Superyılan'da yer almak isteyecek, ancak bu fırsat ona tanınmayacaktır.

İspanya, Portekiz ve Yunanistan'ın girişi ile topluluk on iki ülkeye genişlese, kaynak transferi ve ekonomiler arasındaki fark sorunları şiddetlenecektir. Bu sorunlara Avrupa'yı ikiye ayırmaktan (birinci sınıf zengin ve ikinci sınıf fakir üyeler) başka çözümler bulunması gerekecektir.

C — EMS'nin İşleyişi

EMS görüşmelerinde görüşmecilerin zamanının büyük kısmı ikili bir para düzenlemesi ile para sepeti arasında seçim tartışmaları ile geçmiştir. Ancak müdahaleye neyin yol açacağı daha sonra ne yapılması gerektiği kadar önemli değildir. Bu da güçlülerin zayıflara yapacakları yardımın koşullarına bağlıdır. EMS kredilerinde bir anlaşmaya varıldığı halde bunların kullanımları hakkındaki koşullarda anlaşmaya varılmamıştır. Onun için sistemin enflasyonist veya deflasyonist olduğu sonradan belli olacaktır. Bu konuda varsayımlara dayanarak da daha önceden bir karara varılamaz. Fıili yardım istekleri çerçevesinde koşullara göre pragmatik olarak saptanmalıdır.

Yardım konusu çok önemlidir. Döviz kurlarında istikrar için müşterek bir girişime taahhütte bulunan zayıf ülkelerin

yardımın dışında elde edecekleri fazla değildir. Döviz kurlarının tesbitinde elde ettikleri daha fazla özgürlük için, yurt içi ulusal ekonomi politikalarındaki özgürlüklerinin bir kısmından fedakârlıkta bulunurlar. Tek başına olan rezervleri sınırlı ve parası zayıf ülkeye deflasyon için değil ama parasının değerini düşürmesi için baskı yapılabilir. Buna karşılık parası sağlam olan ülkenin her zaman değeri yükseltme veya dolaşımdaki parayı çoğaltma arasında seçim yapmak özgürlüğü vardır. Yardımın düzelttiği basit dengesizlik budur.

Eğer zayıf bir ülke kendi parasını desteklemek amacıyla döviz rezervlerini azaltırsa, hem riski (eğer değerini düşürmek zorunda kalırsa bu rezervleri yeniden sağlamak maliyeti) ve hem yurt içi deflasyonist sonuçları kabul etmelidir. Eğer bunun yerine, güçlü ülke zayıfı desteklemek yoluyla rezervlerini çoğaltırsa, o da hem riski (rezervlerin değer kaybetmesi) ve hem yurt içi enflasyonist sonuçları kabul eder. Ancak güçlü, zayıf olana kredi verirse ve bu piyasaya müdahale için kullanılırsa, zayıf bütün riskleri üstlenirken güçlü yurt içi sorunları üstüne alır.

Sistemin başlangıçta işleyişinde risk ile piyasa müdahale sonuçlarının birbirinden ayrılması çok önemli olacaktır. Parası zayıf olan ülke yetkililerinin talebi üzerine çok kısa-vadeli sınırsız miktarda kredi sağlanabilir. Tek koşul kredinin çekildiği ayın sonundan başlayarak 45 gün içinde geri ödenmesidir. Böylece yardımın geri ödenme süresi içinde ayarlanan nasıl yapılacağına karar verme önceliği zayıf ülkeye tanınır.

Eğer bu çok kısa-vadeli kredi ülke parası üstündeki baskıyı kaldıramazsa, o zaman kısa veya orta-vadeli krediler düşünülmelidir. Kredinin verilmesi de, zayıf paranın mevduatına karşılık olması koşuluyla, risk ile sonuçları ayırır. Zayıf para eğer kredi için zorunluluk varsa yurt içi talebi kısmak yoluna gider. Ay-

nı şekilde, eğer koşullar çok ağırsa, devalüasyon seçeneği görülebilir.

İkili para düzenlemesi-para sepeti tartışmasında sistemin tarafsızlığına ağırlık verilmiştir. Buna göre ekonomiler arasındaki farklar güçlü ile zayıfın ortalamaya etrafında eşit şekilde birleşmesi ve bütün olarak alındığında ayarlamaların ne enflasyonist ne de deflasyonist olmaması yoluyla ortadan kaldırılacaktır. Ancak ayarlamaların yapıldığı sırada mevcut koşullar gözönüne alınmalıdır. Eğer AET'de durgunluk hakimse ve zayıf tarafın fiyat enflasyonu kontrol altındaysa ayarlama sadece uyarım yoluyla gerçekleştirilecektir. Aynı şekilde, eğer büyüme hızlı ancak enflasyon kontrolünden çıkmaktaysa, yapılacak işlemin kısıtlayıcı olması gerekir. Bunlar şüphesiz ayarlama kararları alınırken yön verici unsurlar olacaktır. Bu kararlar çok uluslu dayanışmayı gerektirdiğinden kaçınılmaz olarak Avrupa çok taraflı bir ekonomik yönetime doğru ilerleyecektir.

Bu konular gerçekleştiğinde durum muhtemelen bugünkünden farklı olacaktır. Superyılan üyelerinden herhangi birinin ciddi bir zorlukla karşılaşması için en az altı ay geçecektir.

a) İngiltere Superyılan üyesi değildir. Onun için İngiliz hükümetinin gelir politikasının bozulması ya da sanayide bozulmanın sonuçlarından Sterlinin zarar görmesi EMS için bir tehlike değildir.

b) AET'nin en hasta ekonomisi İtalya katılmakla beraber % 6 marj ve ilâveten bol miktarda kısa vadeli kredi, parasının baskı altında kalmaması için bir tampon vazifesi görür.

c) ABD ekonomisi iyileşmektedir. Doların yeniden rekabetle karşılaşma ihtimali azdır. Dolardan Alman Markına kaçışın yarattığı gerginliklerle Avrupa'da daha az karşılaşılacaktır.

d) Alman Markının 1978'deki değer ar-

tışını sınırlandırmak gayretiyle Alman ekonomisi zaten desteklenmiştir. 1979'da oldukça hızlı gelişmesi beklenmelidir. Almanya'nın ticaret fazlası ithalât çok fazla olduğu için azalmaktadır. Alman Markı çıktığı zirvede yerleşmiş olabilir. Böylece yükselmesini sınırlandırmak için düzenlenen EMS onun yerine Markın düşmesine engel olabilir.

İhracattaki rekabet gücüne göre yüksek değerlendirilmiş bir pariteye bağlanan Almanya ABD'nin 1976-78'de dünya için yaptığı şekilde 1979'da Avrupa ekonomisi için lokomotif görevini yükleneyecektir. Buna göre Avrupa'nın diğer ülkelerindeki büyüme sorunları ve ödemeler dengesi baskıları Almanya'nın davranışı ile hafifleyecektir.

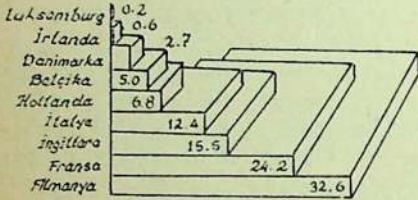
Sistemin ilk altı ile dokuz ay arasında başarıyla işleyeceği düşünülürse, ayarlama yapmak gerektiğinde bu konudaki siyasal gönüllülük artacaktır. Buna bağlı olarak borçlanma ülkeler sorunlarının göz önüne alınmasını bekleyebilirler.

Sistemin başarısı maruz kalacağı baskıları da etkileyecektir. Doların iyileşmesine rağmen uzun dönemde Dolar rezervlerine yönelme eğilimi devam edecektir. EMS olmasaydı bu Alman Markı için devamlı bir talep yaratacaktı. EMS olunca Fransız Frangı, Hollanda Florini gibi paraların cazibesi Alman Markı yerine artacaktır. Avrupa döviz kurları birlikte hareket ettiği için bunların döviz riski önemli miktarda olmaz ve daha yüksek gelir sağlayabilirler.

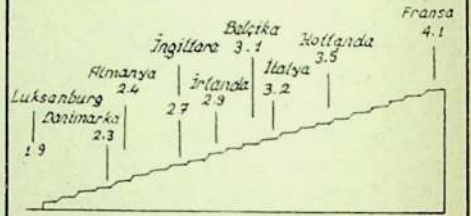
EMS Alman Markını düşük tutmak, diğer Avrupa döviz kurlarını yüksek tutmak için düzenlenmişti. Bunun tersini de yapabilir. Bundan bir sene sonra Alman Markı paritesinin topluluğun geri kalan kısmı yararına yüksek tutulmaya başlanması imkânsız değildir. Sistemin başarısında Almanya en önemli görevi yüklenmiştir ve EMS'nin uzun ömürlü olması beklenebilir.

Karşılaştırmalı olarak Dövizler

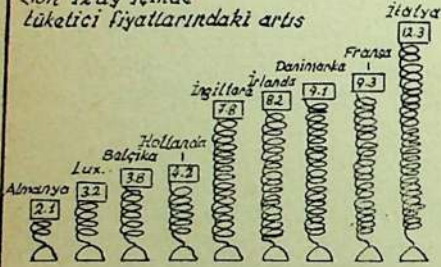
1977 AET GSMH Payları

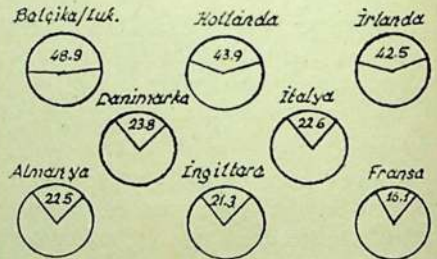
GSMH'de yıllık ortalama büyüme 1971-76

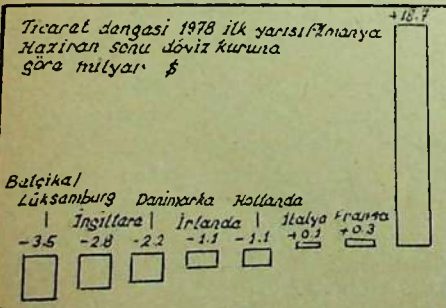
Son 12 ay içinde tüketici fiyatlarındaki artış

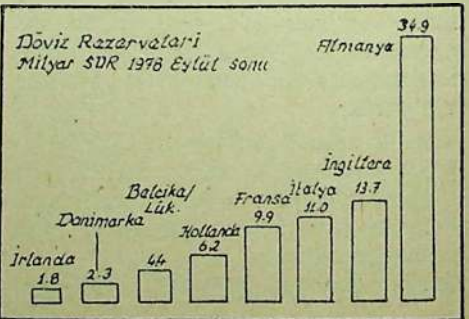
1977'de GSYİH'de ihracatın payı %

Ticaral dengesi 1978 ilk yarısı/Almanya Haziran sonu döviz kuruna göre milyar \$

Döviz Rezervleri Milyar SDR 1978 Eylül sonu

Ayın Ekonomik Olayları

Doç. Dr. Yıldırım KILKIŞ

1979'un üçüncü ayına girerken, ondört aydan beri iktidarda bulunan hükümetin, ülkemizi ekonomik sıkıntılarını azaltma çabalarını maalesef beklenen, ümit edilen ve hatta demeçlerle açıklanan ferahlığa ulaşamadığını görüyoruz. Bu durumun çeşitli nedenleri arasında, petrol fiyatları, birikmiş dış borçlar, DÇM'lerin yükleri, politik görüş ve davranışlar ve uluslararası kredi kuruluşlarının tutumları, hiç şüphesiz ön planda gelmektedir.

Bu duruma rağmen şu gerçekleri kabul etmek gerekir ki, ekonomik yaşam, insanın yaşam mücadelesine bağlı olarak devam etmek zorundadır ve bu devamlılık akli selimle birleştiği takdirde, ülkemizin ekonomik ve sosyal sorunlarının daha iyi olmasına engel kalmayacaktır. Artık herkes tarafından daha iyi ve açıkça anlaşılacak diğer bir gerçek de, ekonomik sorunlarımızın esas olarak kendi gayretlerimizle çözümleneceği ve bunun için ülkemizde yeterli potansiyele sahip bulunmasıdır.

Yukardaki görüşlerimizi de doğrulayan ayın ekonomik olaylarına kısaca göz atalım:

Petrol ile İlgili Sorunlar :

İran'daki olaylar dolayısıyla günlük petrol üretiminde meydana gelen 4 milyon varilden fazla boşluk, diğer üretici ülkeleri daha fazla üretime zorlamıştır. Suudi Arabistan'ın, Nijerya'nın, Endonezya'nın ve Meksika'nın üretimlerini artırma kararlarına rağmen bu üretim artışı, batı ülkelerinin petrol ihtiyacını karşılayamayacaktır.

Petrol arz ve talebinde meydana gelen bu yeni dengesizlik nedeniyle petrol fiyatlarında artma beklenmektedir. Ülkemizin döviz sıkıntısı nedeniyle zaten kısıtlı olan petrol ithali imkânlarımızın daha da güç şartlarla karşılaşacağından endişe edilmektedir. Nitekim petrol stokları ve döviz sorunu dolayısıyla spot alımlara zorlanan ülkelerin varil başına 20 dolara varan fiyatlara katlandıkları bilinmektedir.

Bütün ülkelerde, bu yüzyılın sonlarına doğru şiddetleneceği bilinen enerji krizine karşı tedbirler aranmaktadır. Ülkemizde de hidro-elektrik enerji üretiminin artırılması çalışmaları yanında, petrol üretiminin artırılması ve geliştirilmesi imkânları aranmaktadır. Bir Amerikan Şirketinin, Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı için Raman ve diğer petrol yataklarından iki misli petrol çıkaracak bir sistemin uygulanmasına yakında başlayacağı öğrenilmiştir.

Diğer taraftan bir bilim adamımızın yaptığı bir incelemeye göre Konya ve Aksaray ovalarında zengin petrol yatakları olduğu iddia edilmektedir. Bu iddianın doğru çıkması Türkiye için büyük bir şans olacaktır.

Döviz Darboğazı

Hükümetin döviz darboğazını kısmen de olsa giderecek gayretlerinin beklenen olumlu sonuçları hâlen pek yetersiz görülmektedir. IMF'nin, alacaklı yabancı bankaların ve Gouadeloupe zirvesinden sonra gelişeceği sanılan dış yardım ve krediler şimdilik haber mahiyetinden ileri gitmemektedir.

Avusturya gibi bazı ülkelerin borç erteleme ve yeni kredi imkânlarının yanında gerçekleşen diğer bir proje kredisi, Avrupa Ekonomik Topluluğu ile ya-

pılan ve 17 Şubat 1979 tarihinde yürürlüğe giren 420 milyon dolarlık malî protokol anlaşmasıdır.

1979 Şubat ayında ihracat ve dış ülkelerde inşaat imkânlarını araştırmak üzere, özel sektör mensuplarından oluşan bir işadamları grubu bazı Avrupa ülkelerine giderek temaslarda bulundular. Ayrıca özel ve kamu kesimi kuruluşlarının yetkililerinin katıldığı bir heyet te 10 Şubat 1979'da Nijerya, Kenya Uganda, Sudan ve Etyopya'yı, aynı amaçla ziyaret etmek üzere hareket etmiştir.

Döviz darboğazının ortaya getirdiği en önemli sorun ülkemizin ithalât ihtiyaçlarının karşılanmasıyla ilgilidir. 1978'de büyük kısıntılara uğrayan ithalât ihtiyacılarına karşılık 27 Ocak 1979 tarihli Resmî Gazete'de yayınlanan 1979 yılı İthalât Rejiminin 5 milyar dolarlık bir ithalâtı öngördüğü anlaşılmaktadır. Bu rakamın en büyük kısmı (3,3 milyar doları) ara mallarına, 1,55 milyar doları da yatırım malları ithaline ayrılmıştır.

30 Ocak 1979 tarihli Resmî Gazete ile yayınlanan 7/17071 sayılı kararnameye ek Bakanlar Kurulu Kararına göre, özel ve tüzel nitelikli sanayicilere, ihraç edecekleri ürünün imalâtında kullanmak kaydı ile demir ve çelik ithali imkânı tanınmıştır.

Makine ve teçhizat imalâtçılarından yılda 1000 ton, boru imalâtçılarından 10.000 ton, tarım âlet ve makine imalâtçılarından 500 ton ve dayanıklı tüketim malları imalâtçılarından yılda 1000 ton üretim kapasiteli olan sanayiciler bizzat ithalât yapabilecek, bu kapasitelerin altındaki sanayi kuruluşları ise ihtiyaçlarını Türkiye Demir - Çelik ve Ereğli Demir - Çelik fabrikalarında karşılayacaklardır.

Fiyat Kontrolleri

Hükümetin kurmuş bulunduğu Fiyat Saptama - Kontrol ve Koordinasyon Komitesinin II ve İlçeler düzeyine kadar genişlettiği kontrol uygulamalarıyla ilgili olarak 7 Şubat 1978 tarihli Resmî Gazete ile, perakende satışlarda malların üzerine gereğine göre malın maliyet veya alış fiyatları ile satış fiyatlarını gösteren etiketlerin konması zorunlu kılınmıştır.

Komite ayrıca, fiyat, etiket, standard ve kalite denetimi ile ilgili olarak İllerde Vali ve İlçelerde Kaymakam tarafından görevlendirilecek kamu personeli tarafından her türlü müessese, işletme ve özel işyerlerinin denetleneceğini bildirmektedir.

Komitenin kararında, denetim sonunda aykırı hareketlerin saptanması halinde uygulanacak cezalar da açıklanmaktadır.

Destekleme Alımları

9 Şubat 1979 tarihli Resmî Gazete'de, 1978 ürünü ekici bütün piyasalarında devlet adına yapılacak destekleme alımlarına ait bir Bakanlar Kurulu kararı yayınlanmıştır. Bu alımlar için Tekel Genel Müdürlüğüne 14 milyar TL'na kadar kredi açılması öngörülmektedir.

Diğer taraftan 28.7.1978 tarihli ve 7/16015 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile Fiskobirlik tarafından sürdürülen fındık destekleme alımları, 28 Şubat 1979 günü sona ermiş bulunmaktadır.

dededen toruna şampiyon traktör International

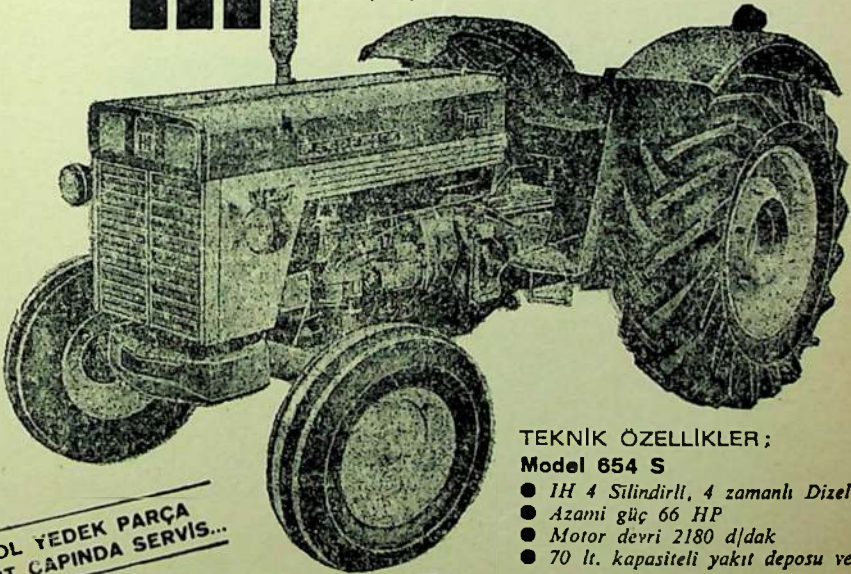
444 ve 654 S

Anadolu toprakları için en uygun 2 model

Anadolu toprağı gibi güçlü, Anadolu çiftçisi gibi çalışandır INTERNATIONAL Traktörleri. Dünyaca bilinen erişilmez teknik özelliklerini verir çiftçimizin hizmetine,

kolaylaştırır işini, artırır bereketini, çoğaltır gelirini...

Edirne'den Ardahan'a yayılan geniş servis örgütü ile tüm çiftçimizin göz bebeğidir.

TEKNİK ÖZELLİKLER ;

Model 654 S

- 1H 4 Silindirli, 4 zamanlı Dizel Motor
- Azami güç 66 HP
- Motor devri 2180 d/dak
- 70 lt. kapasiteli yakıt deposu ve teçhizat

Model 444

- 1H 4 Silindirli, 4 zamanlı Dizel Motor
- Azami güç 45 HP.
- Motor devri 2100 d/dk.
- 45 lt. kapasiteli yakıt deposu ve teçhizat

**BOL YEDEK PARÇA
YURT ÇAPINDA SERVİS...**

TÜRKİYE GENEL SATICISI:
**MOTORLU ARAÇLAR
TİCARET A.Ş.**

4. LEVENT İSTANBUL

Tel: 64 49 90 - 64 49 91 - 64 00 89

Telex: 22539 Mat tr.

SATEK

Sanayi Tesisleri ve Konut Yapıları Ticaret Anonim Şirketi

İSTANBUL

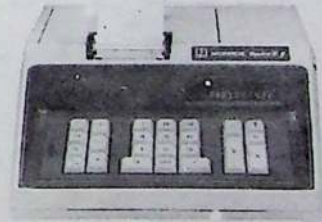
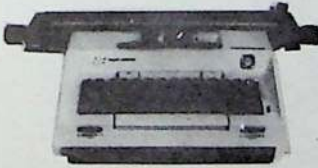
**ANAHTAR TESLİMİ HER NEVİ FABRİKA ve
ENDÜSTRİ TESİSLERİNDE**

- ★ Mümessillik
- ★ Müşavirlik
- ★ Mühendislik
- ★ Proje
- ★ İnşaat
- ★ Çelik imalat
- ★ Depolama tankları
- ★ Montaj
- ★ İşletme
- ★ Prefabrik yapı elemanları
- ★ Tek ve çok katlı konutlar

Gümüşsuyu, İnönü Cad. 55/4, TAKSİM — 45 96 69
— 45 96 88

**FOTOKOPİ MİKROFİLM
SİSTEMLERİ VE YAZI, HESAP
MAKİNELERİNDE ÜNLÜ DÜNYA
MARKALARININ AYRICALIĞI,
KALİTE GÜVENCESİ...**

TEKTRON* Grubu

SCM

MONROE Minolta Kalle-Hoechst

IES

BELL & HOWELL SMA SANYO

Bütün bu markalar, İstanbul, Ankara İzmir ve Adana Şubelerimizle onlara bağlı olarak Türkiye'nin her yanına dağılmış bulunan satış ve servis teşkilatımızın bilgi, hizmet ve yedek parça desteğine ve Şirketimizin uzun süreli güvencesine sahiptir.

Geniş bilgi ve özel 'emonstrasyonlar için aşağıdaki bürolarımız emrinizdedir.

İstanbul : Büyükdere Caddesi 85, Mecidiyeköy Tel : 66 72 60 - 63 Telex : 23 629 tra tr.

Ankara : Kızılırmak Caddesi 21, Bakanlıklar Tel : 17 96 96 - 17 82 10 Telex : 42 826 att tr

İzmir : Cumhuriyet Bulvarı 142, Alsancak Tel : 14 11 67 - 13 95 31

Adana : Ziya Paşa Bulvarı 85, Tel : 20 225 Telex : 62 109 tro tr

* TEKTRON GRUBU BİR TRANSTEKNİK TİC. A.Ş. - TRANSTRONİK A.Ş. İŞBİRLİĞİDİR.

Yeni lik

trapezoidal

ALÜMİNYUM
ÇATI
CEPHE ve
TAVAN KAPLAMA
ELEMANI

- Daha geniş aşık aralığı
- Daha az demir kullanımı
- Daha az işçilik
- Daha kolay ve süratli montaj

DETAYLI BİLGİ İÇİN TEKNİK ELEMANLARIMIZ HİZMETİNİZDEDİR

 NASAS
ALUMİNYUM SAN. ve TİC. A.Ş.

Merkez : Büyükdere Cad. No. 48 Kat 5 İSTANBUL Tel. : 66 33 00 (4 Hat)

İzmir İrtibat bürosu : Cumhuriyet bulvarı 1380 Sok. 4 B/8 İZMİR Tel. : 12 60 68

Ankara İrtibat bürosu : Tunus Cad. No. 83/6 Kuvâklidere ANKARA Tel. : 28 15 06

Fabrika : Gebze Dilovası